

SYRJÄYTYNEISTÄ HUOLEHTIMASSA

**Syrjäytymisen biopoliittinen rationaalisuus
Helsingin Sanomien pääkirjoituksissa**

Otso Sandberg
Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta
Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos
Yhteiskuntapolitiikan Pro gradu -tutkielma
Jyväskylän yliopisto
Kevät 2008

SYRJÄYTYNEISTÄ HUOLEHTIMASSA: Syrjäytymisen biopoliittinen rationaalisuus Helsingin Sanomien pääkirjoituksissa.

Tekijä: Otso Sandberg

Tieteenala: Yhteiskuntapolitiikka

Julkaisuaika: Kevät 2008

Julkaisupaikka: Jyväskylän yliopisto, yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos

Sivumäärä: 84 sivua + 2 liitettä

Ohjaajat: professori Risto Heiskala, lehtori Miikka Pyykkönen

TIIVISTELMÄ

Syrjäytyminen on yksi viimeisen kahdenkymmenen vuoden aikana Suomessa käydyn huono-osaisuuskeskustelun käytetyimmistä käsitteistä. Samalla siitä on tullut sosiaalipoliittinen ja journalistinen iskusana. Syrjäytymiskeskustelussa huomio on kiinnitetty syrjäytyneiden määrään ja taustaan sekä syrjäytymisen indikaattoreihin, vaikutuksiin ja syihin. Sen sijaan kysymykset siitä, miksi ja ennen kaikkea miten syrjäytymiskeskustelua käydään, on sivuutettu lähes täysin. Tämä Pro gradu-tutkielma pyrkii vastaamaan tähän kysymykseen analysoimalla julkista syrjäytymiskeskustelua biopoliittisen rationaalisuuden käsitteen näkökulmasta.

Määrittelen syrjäytymisen biopoliittisen rationaalisuuden diskursiiviseksi muodostelmaksi, joka mahdollistaa syrjäytymisestä puhumisen ja syrjäytyneiksi luokiteltujen elämään puuttumisen. Tällä rationaalisuudella on neljä peruspiirrettä. Sillä on oma idiomaattinen kieli, moraalinen muoto, episteeminen luonne ja se voidaan kääntää eri asiansyhteyksiin ja aikakausiin. Analyysissa käytettävät tutkimuskysymykset määrittyvät näiden neljän piirteen kautta. Tutkimus ei ole foucaultilaista hallinnan analytiikkaa tai perinteistä syrjäytymistutkimusta, vaan median yhteiskuntatieteellistä tutkimusta, joka saa lähtökohtansa ja käsitteellisen työkalupakkinsa juuri kahdesta ensin mainitusta.

Tämän tutkimuksen viitekehys on konstruktionistinen. Tutkimuksen aineisto muodostuu Helsingin Sanomien syrjäytymistä käsittelevistä pääkirjoituksista vuosilta 1990, 1994, 1998, 2002 ja 2006. Aineisto sisältää yhteensä 43 pääkirjoitusta. Tutkimusmetodina toimii julkisen keskustelun analyysi, joka on rakennettu sekä diskurssianalyttisista työkaluista että A.J. Greimasin aktantti-tulkintateoriasta. Metodien avulla tulkitaan pääkirjoitusten syrjäytymiskeskustelun idiomaattisia ja moraalisia puhetapoja sekä siinä olevaa asiantuntijuutta.

Helsingin Sanomien pääkirjoituksista tulkituissa tuloksissa syrjäytyminen on riski. Syrjäytymisriski ennakoidaan perinteisen asiantuntijuuden avulla, rakennetaan problematisoimalla eri elämänalueita ja se voidaan välttää tekemällä oikeita valintoja yksilön elämänkaarella. Vastuu ja moraalinen velvollisuus sekä yksilön syrjäytymisriskin vakuuttamisesta että syrjäytyneistä huolehtimisesta rakennetaan pääkirjoituksissa hyvinvointivaltiolle. Puhe syrjäytymisestä on puhetta akselilla valtio-kansalainen. Pääkirjoitusten syrjäytymisen biopoliittista rationaalisuutta voidaankin kuvata huolehtivaksi hyvinvointivaltiolliseksi rationaalisuudeksi. Tulos haastaa yhteiskuntatieteellisessä keskustelussa esitetyt väitteet, joiden mukaan suomalainen huono-osaisuutta koskeva julkinen ja poliittinen keskustelu on siirtynyt hyvinvointivaltiollisesta uusliberalistiseen rationaalisuuteen ja sen mukaiseen puheeseen.

Avainsanat: Syrjäytyminen, joukkoviestintä, rationaalisuus, biopoliitiikka, hallinta, diskurssi

SISÄLTÖ

JOHDANTO	4
1 MISTÄ PUHUMME, KUN KESKUSTELEMME ”SYRJÄYTYMISESTÄ”?	8
1.1 Syrjäytymiskeskustelun historia	9
1.2 Käsite umpikujassa?	11
1.3 Syrjäytymisen käsite – murskaksi vai käyttöön?	12
2 ”SYRJÄYTYMISEN” BIOPOLIITTINEN RATIONAALISUUS	15
2.1 Rationaalisuudesta hallintaan	15
2.2 Neljä rationaalisuuden peruspiirrettä	18
2.3 Biopoliittinen rationaalisuus – ”syrjäytyneiden” elämä hallinnan kohteeksi	22
2.4 Media ja pääkirjoitukset keskustelun areenana ja ”syrjäytymisen” rakentajana	24
2.4.1 Helsingin Sanomien pääkirjoitukset keskustelun areenana	26
3 SYRJÄYTYMISKESKUSTELU AINEISTOKSI JA ANALYYSIN KOHTEEKSI	28
3.1 Diskurssi, tieto, valta ja hallinta	28
3.2 Tutkimuskysymykset, aineisto ja analyysi käytännössä	31
4 ”SYRJÄYTYMINEN ON RISKI, JOKA VAATII HUOLTA JA EHKÄISEMISTÄ”	37
4.1 Ennakointien ja todennäköisyyksien rakentama riski ”syrjäytyä”	38
4.2 Problematisoidut riskitekijät	40
4.3 Riski vältetään elämänkaarta kalkyloimalla	40
4.4 Riskin ehkäisy ja huolehtiminen kuuluu ”hyvälle paimenelle”	43
4.5 Syrjäytymisriskin, huolen ja hyvän paimenen linkittyminen	47
5 ”SYRJÄYTYMINEN” JA HYVINVOINTIVALTIOILLINEN MORAALI	50
5.1 Hyvinvointivaltiollisen moraalipuheen luonne	51
5.2 Hyvän paimenen moraalinen vastuu ”syrjäytyneistä” lauman jäsenistä	53
5.3 Palkkatyö ”syrjäytyneen” arvon mittana	55
6 ASIANTUNTIJUUS ”SYRJÄYTYMISEN” KIVIJALKANA	59
6.1 Asiantuntijuus ja keskustelu ”syrjäytymisestä”	59
6.1.1 Perinteistä, mutta ei avointa	61
6.2 Pääkirjoitus asiantuntijana	62
6.3 Asiantuntijuus syrjäytymispolitiikan rakentajana	64
6.4 Syrjäytymiskeskustelun asiantuntijuuksien suhteet	64
7 ”SYRJÄYTYMISESTÄ” HUOLEHTIVA HYVINVOINTIVALTIOILLINEN RATIONAALISUUS	71
7.1 Analyysin tulosten kestävyys, uskottavuus ja kritiikki	72
7.2 Huolehtiva, hyvinvointivaltiollinen rationaalisuus	75
7.3 Hyvinvointivaltiollista, ei uusliberalistista rationaalisuutta	78
LÄHTEET	81
LIITTEET	

JOHDANTO

Viimeistellessäni käsissänne olevaa Pro gradu-tutkielmaani Helsingin Sanomat uutisoi 17.3.2008 näyttävästi selvittäneensä syrjäytymisvaarassa olevien nuorten määrän. Lehden toimittaja oli pyytänyt Stakesin – oletettavasti vastahakoisesti tehtävään suhtautuneita – tutkijoita laskemaan tarkan syrjäytymisvaarassa olevien nuorten lukumäärän. Lukumääräksi saatiin 65 000, ja Helsingin Sanomat vaati pääkirjoituksessaan, että ”nyt kun luvut on ensimmäistä kertaa laskettu, pitää seuraavaksi päättää kattavasta ohjelmasta nuorten syrjäytymisen ehkäisemiseksi”.

Kaksi päivää myöhemmin lehden mielipidesivuilla helsinkiläinen erityissosiaalityöntekijä uskoi Helsingin Sanomien selvittämän luvun olevan alakantissa. Hän kysyi, ”käytetäänkö syrjäytymisen määrällisessä arvioinnissa yksittäisten palvelujen, riskitutkimuksien vai nuorten omien kokemusten pohjalta syntynyttä tietoa, vai niitä yhdessä”. Joitakin päiviä tästä nuorisotutkimusverkoston tilastosuunnittelija vastasi mielipidesivuilla, että pelkästään nuorten syrjäytymisen indikaattoreina käytetään muun muassa köyhyyttä, depressiolääkkeiden käyttöä, itse raportoitua masennusta, ystävien ja harrastusten puutetta, kouluvaikeuksia, koulutuksen ja työelämän ulkopuolella olemista ja kodin ulkopuolelle sijoitettujen tai avohuollossa olevien määriä.

Viimeisen 25 vuoden aikana syrjäytymisen merkityksiin ja käsitteen alkuperään on yritetty pureutua suomalaisissa tutkijakammioissa lukemattomia kertoja, mutta tehtävä on todettu kerta toisensa jälkeen mahdottomaksi. Siitä huolimatta syrjäytymisestä on tullut politiikan ja median iskusana, joka kerää jatkuvasti ympärilleen toimenpideohjelmia, uutta tutkimusta sekä näitä seuraavaa julkista keskustelua. Huono-osaisuuskeskustelussa syrjäytyminen on vallannut jatkuvasti tilaa köyhyyden kaltaisilta konkreettisilta käsitteiltä. Siirtymää tällä käsittekartalla ei ainakaan hidastanut se, että suomalainen sosiaalitutkimus otti syrjäytymisen työkaluvarastoonsa suurella innokkuudella.

Kysymyksiin siitä, mitä syrjäytymisellä tarkoitetaan, montako syrjäytynyttä maassamme on tai millaiset ihmisryhmät kuuluvat kasvavien syrjäytyneiden joukkoon, on pyritty vastaamaan kyllästymiseen asti. Yhteiskuntatieteilijät ovat kuitenkin lähes tyystin sivuuttaneet katseellaan sen, miten ja miksi syrjäytymiskeskustelua käydään, mikä sitä

ohjaa ja miten syrjäytyminen ja siihen kietoutunut todellisuus tuotetaan. Syrjäytyminen ei ole sosiaalinen fakta tai tila, vaan jotain, mikä rakentuu sosiaalisesti ja mitä yhteiskunnalliset diskurssit tuottavat jatkuvasti. Samalla kun esimerkiksi edellä lainatun kaltainen julkinen keskustelu rakentaa syrjäytymistä, sillä on myös valta legitimoida sen asema tietona ja totuutena. En siis ole kiinnostunut syrjäytymisestä sosiaalisena tai yhteiskunnallisena ongelmana, vaan siitä rationaalisuudesta, tiedonmuodostelmasta, joka mahdollistaa syrjäytymisen syntymisen, jonka avulla sitä tuotetaan – ja jolla se saavuttaa lopulta totuuden aseman. Syrjäytymisestä ja syrjäytyneistä on mahdoton puhua, osittain siksi, että sekä itse syrjäytymisen käsite että syrjäytymisen takana oleva yhteisön käsite ovat hyvin häilyvä. Päädyn siis puhumaan ”syrjäytymisestä”. Tarkoituksella lainausmerkkeihin asetettu ”syrjäytyminen” kuvaa niin käsitteeseen kytkeytyvää epäanalyttisyyttä ja paradoksaalisuutta kuin myös koko ilmiön ympärillä käytyä keskustelua ja politiikkaa.

Tämän tutkimuksen käsitteellinen työkalupakki löytyi foucaultlaisesta hallinnan analytiikasta. Tutkimuksessa käytetään tämän keskustelun käsitteistöä, mutta se ei ole varsinaisesti hallinnan analytiikkaa. ”Syrjäytymisen” hallinnan tekniikoiden ja teknologioiden sijaan huomio kiinnittyy niihin rationaalisuuksiin, joiden pohjalta ”syrjäytymisestä” puhuminen (ja sen hallinta) tulee mahdolliseksi. Samalla rationaalisuuteen kiinnittyvät käsitykset ja arvot yhteiskunnassa tavoiteltavasta tilasta sekä tavoitteen esteenä nähdyt ”syrjäytymisen” kaltaiset yhteiskunnalliset ongelmat, joita tulee hallinnoida. Työkalupakkini keskeisimmän käsitteen, ”syrjäytymisen” biopoliittisen rationaalisuuden, määrittelen diskursiiviseksi muodostelmaksi, joka mahdollistaa ja järkeilee ”syrjäytymisestä” puhumista ja poliittisen puuttumisen ”syrjäytyneiksi” luokiteltujen elämään. Tämä rationaalisuus rakentuu neljästä piirteestä: moraalista muodosta, idiomaattisuudesta, episteemisestä luonteesta sekä käännettävyydestä. Kolme ensimmäistä kriteeriä muodostavat myös analyysityökalujeni rungon. Hahmottelen käyttämästäni media-aineistosta ”syrjäytymiselle” ja syrjäytymispolitiikalle ominaisia puhetapoja sekä tapaa perustella se moraalien, tieteen ja asiantuntijuuden avulla. Neljäs kriteeri, käännettävyys, liittyy mukaan vasta tutkimuksen loppuvaiheessa. Käännettävyydellä tarkoitan yksinkertaistetusti kysymyksenasettelua siitä, voidaanko kolmen ensimmäisen kriteerin kautta hahmoteltu pääkirjoitusten ”syrjäytymiseen” kiinnittyvän rationaalisuuden nähdä ”kääntyvän” muihin ilmiöihin, ajanjaksoihin tai toimenpiteisiin.

Tutkimuksen aineisto koostuu sanomalehti Helsingin Sanomien ”syrjäytymistä” käsittelevistä pääkirjoituksista. ”Syrjäytymisen” yksi merkittävä ilmenemismuoto on juuri sen nousu median iskusanaksi. Sanomalehtiaineiston vahvuus löytyy sen kattavuudesta: suurennuslasin polttopisteessä ovat ne ”syrjäytymiseen” liitetyt esi- ja taustaoletukset, joihin pääkirjoituksissa usein viitataan. Tutkimusasetelmani löytää paikkansa yhteiskuntapolitiikan, sosiologian ja mediatutkimuksen muodostamasta kolmiosta. Tässä kolmiossa se voidaan rinnastaa sekä median yhteiskuntatieteelliseen tutkimukseen että myös sosiologiseen aikalaisdiagnoosiin. Tutkimuksen keskiössä on yksi viimeisten vuosikymmenten sosiaalipolitiikan käytetyimmistä ja kiistellyimmistä käsitteistä, jolloin tutkimukseni linkittyy myös tähän keskusteluun. Toisaalta tulen seilaamaan väistämättä myös hyvinvointivaltion oletettua kriisiytymistä koskevan keskustelun aallokossa. Journalistiseksi iskusanaksi muuttanutta syrjäytymisen käsitettä on suomalaisessa tieteellisessä keskustelussa tarkasteltu tilana tai yhteiskunnallisen subjektin kautta lähes kyllästymiseen asti. Kurkistamalla Helsingin Sanomien pääkirjoitusten syrjäytymispuheen taakse voidaan mahdollisesti avata uusia näkökulmia niin syrjäytymiskeskusteluun ja median yhteiskuntatieteelliseen tutkimukseen kuin myös huono-osaisuuden hallinnan analytiikkaan. Pertti Alasuutaria (2006) mukailleen tutkimukseni ei voi eikä yritä antaa lopullista vastausta ”syrjäytymistä” ohjaavasta rationaalisuudesta, mikäli se olisi edes mahdollista, vaan vain tuoda täydennystä siihen kuvaan, joka meillä nyt on ”syrjäytymisestä”.

Tutkimukseni viitekehys on konstruktionistinen. Määrittelen tutkimukseni löyhästi diskurssianalyysin metodologiseen kenttään, jossa painotan voimakkaasti tiedon ja vallan asemaa sekä suhdetta. Varsinaisen diskurssianalyysin sijaan puhun kuitenkin julkisen keskustelun analyysistä, koska haluan painottaa media-aineiston merkitystä tutkimuskohteena. Julkisen keskustelun analyysissäni hyödynnän myös greimasilaista tulkintateoriaa. Tulee myös muistaa, että median ”syrjäytymistä” tai huono-osaisuutta käsittelevää keskustelua tutkittaessa olisi huomattavan helppoa päätyä syyttämään mediaa esimerkiksi toiseuden tuottamisesta. Siksi onkin perusteltua muotoilla valtaa painottava tutkimusasetelma kysymään ensisijaisesti ”miten”, sen sijaan, että kysyttäisiin ”kuka” tai ”missä”. Tarkoitukseni ei ole positioida valtaa tai riisua diskursseja lausumiksi, jotka heijastelisivat tietyn tahon intressejä. Diskurssin käsite kietoutuu tutkimuksessani erottamattomasti rationaalisuuden käsitteeseen. Valtaa ja valtasuhteita ei ylipäätään tule

määrittää diskurssin ulkopuolelle. Varsinainen analyysini keskittyy ainoastaan pääkirjoitusten syrjäytymispuheeseen, enkä pyri analyysissäni rakentamaan tästä diskurssista päättely- tai oletusketjuja sen ulkopuolelle. Näen pääkirjoitusten syrjäytymispuheen käytännöllisenä alueena, joka on itsenäinen ja jota voidaan kuvata omana tasonaan.

Valitsemaani tutkijapositiona voisi kuvailla toisen asteen tarkkailijaksi: konstruoin sitä, miten pääkirjoitus konstruoi ”syrjäytymistä”, mutta en tee sitä norsunluutornista. Vaikka suhtaudun lähtökohtaisesti hyvin kriittisesti syrjäytymisen käsitteeseen, en kiellä yhteiskunnassamme vallitsevaa epätasa-arvoa. Vaurastumisen ohessa osalle yhteiskuntamme jäsenistä huono-osaisuus on kasautunut. En siis väitä, että ”syrjäytyminen” olisi vain kielellinen ilmiö. ”Syrjäytymisellä” on myös materiaallinen ja yhteiskunnallis-rakenteellinen puoli. Tutkimukseni keskittyy ainoastaan ”syrjäytymisen” kielelliseen puoleen, palaa aina väistämättä kieleen ja on tavallaan myös sen vanki. Tulee myös muistaa, että isoista sokeista pisteistä huolimatta syrjäytymisen käsitteelle löytyy myös perusteita. Stakesin nykyinen ylijohtaja Matti Heikkilä (1990) on esittänyt, että ilmiöiden sitominen ”syrjäytymisen” kaltaiseen epäanalyyttiseen käsitteeseen voi olla tehokasta esitettäessä vaatimuksia esimerkiksi sosiaalisten oikeuksien parantamiseksi.

Tämän työn rakenne on seuraavanlainen. Ensimmäinen luku keskittyy suomalaisen syrjäytymistutkimuksen taustaan sekä sen käsitteellistämiseen, määritelmiin, historiaan ja ongelmallisuuteen. Toinen luku muodostuu tutkimuksessa käytetyn käsiteapparaatin avaamisesta ja median, ennen kaikkea Helsingin Sanomien, yhteiskunnallisen merkityksen ja roolin kuvaamisesta. Kolmannessa luvussa esitellään tutkimuskysymykset, analysoitava aineisto ja tarkat tutkimusmenetelmät. Analyysin tuloksia käsitellään työn neljännessä, viidennessä ja kuudennessa luvussa. Kolme ensimmäistä tuloksia tulkitsevaa lukua jakautuvat tutkimuskysymysten mukaan keskustelun idiomaattisuutta, moraalista muotoa ja episteemistä luonnetta kuvaaviksi luvuiksi. Seitsemännessä, eli viimeisessä luvussa analyysissä tehdyt tulkinnat vedetään yhteen ja käsitteitä sekä niiden suhteita tarkennetaan greimasilaisen tulkintateorian avulla. Samassa luvussa esitetään tutkimuksen keskeisin tulos pohdintoineen sekä tarkastellaan kriittisesti tehtyjen tulkintojen kestävyyttä ja uskottavuutta.

1 MISTÄ PUHUMME, KUN KESKUSTELEMME ”SYRJÄYTYMISESTÄ”?

Yhteiskunnan tai yhteisön ulkopuolelle joutuminen ei ole uusi ilmiö. Syrjäytymisen käsite on juurtunut suomalaiseen kielenkäyttöön kuitenkin vasta viimeisen kahdenkymmenen vuoden aikana. Käsitteen syntyarinasta voidaan löytää kaksi ekspansion kautta. Ensin ”syrjäytyminen” otettiin yhteiskuntatieteilijöiden tutkimuspöydille 1980-luvulla. Myöhemmin 1990-luvun alun lamavuosina käsite liukui journalistiseksi iskusanaksi. Äkkiä ”syrjäytymisestä” oli tullut koko Euroopan Unionin ja sen jäsenmaiden sisäisiä yhteiskuntapoliittisia ohjelmia ja julistuksia leimaava avainsana. Nykyisen valtiosihteerin Raimo Sailaksen 1980-luvulla tekemä tutkimus köyhät keskuudessamme yllätti taloudellisessa päivänpaisteesta iloinneen Suomen laskemalla maassa elävän yli puoli miljoonaa ihmistä vähimmäistoimeentulon rajamailla tai alapuolella. Sakari Hännisen (1990, 4) mukaan suomalaisen reagoivat toimittajien myötävaikutuksesta nousseeseen kohuun ihmetellen: onko heitä niin paljon!

Suomalaisesta ”syrjäytymisestä” voidaan löytää lukuisia eri tasoja ja puolia. Tämä on osaltaan ollut vaikuttamassa keskustelun paradoksaalisuuteen. Käsite on ollut yhteiskuntatieteilijöiden tutkimuspöydällä niin yhteiskunnan-, erilaisten ryhmien- kuin myös yksilön näkökulmasta tarkasteltavana ja sovellettavana. Lähtökohdat ovat kuitenkin lähes aina sekoittuneet toisiinsa, ja kuten arvata saattaa, eronteko rakenteiden ja toimijoiden välillä on ollut omiaan sekoittamaan soppaa entisestään. ”Syrjäytymisestä” voidaan ilmaistuna tarkastella kolmelta eri puolelta: sen yhteiskunnallis-rakenteellisesta-, materialistisesta- tai kielellisestä lähtökohdasta. ”Syrjäytymisen” (ja sitä rakentavan) kielellisen ulottuvuuden tarkastelu on jäänyt yhteiskuntatieteellisessä tutkimuskentässä jopa yllättävän laimeaksi.

Suomalaista syrjäytymistutkimusta on – sen paradoksaalisista piirteistään huolimatta – tarpeetonta syyttää sinisilmäisyydestä tai hampaattomuudesta. Päinvastoin, sillä jo täysimuotoisen keskustelun alkaessa 1980-luvun puolivälissä esitettiin (esim. Lehtonen, Heinonen & Rissanen 1986), että syrjäytymisen käsitteen laaja-alainen soveltaminen ja sisällöllinen epämääräisyys johtavat vähitellen tilanteeseen, jossa ainoastaan keski-ikäiset, palkkatyötä tekevät, perheelliset ja terveet miehet jäävät ilman ”syrjäytyneen” leimaa. Kärjistetysti syrjäytymisen käsite on paradoksaalinen, epäanalyttinen ja runsailla

ennakko-oletuksilla kuormitettu. Käsitettä ei kuitenkaan tule tuomita lähtökohdiltaan hyödyttömäksi. Lähes jokainen sosiaalisia ongelmia käsittelevään keskusteluun tuotu ja rakennettu käsite sisältää omat mustat pisteensä, mutta paljastaa silti jotain käsitettä ympäröivästä yhteiskunnasta ja ajasta. Voidaan myös perustellusti sanoa, että mikäli syrjäytymisen käsitteen avulla on päästy ja päästään pohtimaan olennaisia yhteiskunnallisia kysymyksiä, käyty keskustelu ei ole ollut turhaa (Silver 1994, 2). ”Syrjäytymisen” käsitteellinen epämääräisyys ja sen erilaiset tulkinnat eri konteksteissa on ymmärretty (esim. Helne 2002, 47) myös teoreettisena mahdollisuutena, ikkunana ja uusina näkökulmina poliittisiin kulttuureihin.

1.1 Syrjäytymiskeskustelun historia

Nykymuotoisen tieteellisen syrjäytymiskeskustelun historia ulottuu Suomessa aina 1970-luvulle asti. Tuolloin yhteiskuntatutkijat poimivat käsitteen työkalupakkiinsa työmarkkinatutkimuksesta, missä sillä tarkoitettiin pääsääntöisesti työelämän ulkopuolelle joutumista. ”Syrjäytyminen” sai siirrossa entisen spatiaalisen, palkkatyössä – ei palkkatyössä, metaforansa rinnalle uuden dynaamisen merkityksen. Käsitteeseen puristettiin hyllymetreittäin yhteiskuntafilosofiaa: syntyi yhteiskunta, jossa oli mahdollista tulla sieltä ulosheitetyksi tai ulkopuolelle joutuneeksi. ”Syrjäytyminen” syntyi.

Suomalaisessa keskustelussa ”syrjäytymistä” on lähestytty lähinnä työttömyyttä käsittelevän makrotason tutkimuksen lisäksi perinteikkään köyhyyden tutkimustradition kautta. ”Syrjäytymisen” käsitteellinen mallintaminen ja ”syrjäytyminen” tutkimus erillisenä tutkimusalueena aloitettiin 1980-luvun puolivälissä. Rajan takaa ruotsalaisesta työttömyyden tutkimuksesta puolestaan poimittiin käsite utslagning, ”ulospotkiminen”, jonka juuret löytyivät sosiaalipoliittisesta huono-osaisuustutkimuksesta. Tuula Helne (1994, 32–39) onkin esittänyt, että kyse oli tietynlaisesta muotivirtauksesta. ”Syrjäytyminen” oli kansainvälisestä keskustelusta virikkeitä saanut tuore näkökulma niin kutsutun suomalaisen hyvinvointivaltion kriisin analysointiin. Saksalaisen Joachim Hirschin vuonna 1983 julkaistulla Turvavaltio-teoksella on myös nähty (esim. Helne & Karisto 1993, 518) olleen merkittävä vaikutus suomalaiseen tieteelliseen syrjäytymiskeskusteluun. Hirschin katsoi nykyaikaisen valtion olevan turvavaltio kahdessa toisistaan poikkeavassa merkityksessä. Myönteisessä mielessä turvavaltio turvaa esimerkiksi ihmisten hengissä pysymisen, toimeentulon, koulutuksen ja vanhuuden. Samalla se on kuitenkin

valvontakoneisto, joka ohjaa, normittaa, määrää ja vahtii ihmiset toimimaan tietyllä tavalla. Kapitalistista hyvinvointivaltiota kritisoineessa Turvavaltiossa Hirsch käsitteli kapitalististen yhteiskuntien jakautumista tuottavaan ”keskustaan” ja syrjäytettyyn ”periferiaan” ja osaltaan vakiinnutti ”syrjäytymiseen” muun muassa syrjäyttämisen- ja syrjintäprosessien leimat. Syrjäytymiskeskustelulla on siis juurensa myös modernin hyvinvointivaltion kritiikissä.

”Syrjäytymistä” käsittelevät tai sivusivat myös monet tutkimukset työttömyydestä, toimeentulojärjestelmien ongelmista, asunnottomuudesta ja päihdeongelmista. Helne (2002, 12) muistuttaakin ”syrjäytymistä” käsittelevässä väitöskirjassaan aiheellisesti, että on tulkinnanvaraista sanoa, mikä on varsinaista syrjäytymistutkimusta ja mikä ei. Huono-osaisuutta ja köyhyyttä tarkastelevalla tutkimuksella voidaan perustellusti sanoa olleen erittäin suuri vaikutus suomalaiseen ”syrjäytymisen” ymmärtämiseen. Sakari Hännisen mukaan kysymys huono-osaisuudesta nousi 1980-luvun loppupuolella Suomessa varsin voimakkaasti myös julkisuuteen. Nousun syinä Hänninen näkee yhteiskuntatutkimuksen huono-osaisuutta kohtaan heränneen kiinnostuksen sekä koko sosiaalipolitiikan painopisteen muutoksen. 1980- ja 1990-luvun sosiaalipolitiikan painopisteen muutos perustui hyvin pitkälle ajatukseen, jonka mukaan suurten sosiaalipoliittisten uudistusten toteuduttua sosiaalipolitiikan laadullista painopistettä siirretään kaikkein huono-osaisimpien elämäntilanteen kohentamiseen. (Hänninen 1990, 3–4.)

Matti Heikkilä on tiivistänyt 1980- ja 1990-luvun suomalaista syrjäytymiskeskustelua neljän keskeisen havainnon kautta. 1980-luvun puolivälissä ”syrjäytymisen” tutkimus kehittyi hitaasti köyhyyden problematiikan ympärille. Seuraava tutkimuksen käännekohta oli käsitteellinen muutos ”köyhyydestä” ”syrjäytymiseen”, joskin hallinnon ja politiikan suhtautuminen syrjäytymisen käsitteeseen oli Heikkilän mukaan edelleen penseää. Tieteellisessä keskustelussa kiinnostus ”syrjäytymisen” tematiikkaan heräsi 1980-luvun lopussa, Heikkilän mukaan ehkä siksi, että ”syrjäytymisen” epämääräisyys salli metodologista monimuotoisuutta sekä kielen ja mielikuvituksen vapaata lentoa. 1990-luvun alussa syrjäytymisen käsite vei eurooppalaisessa keskustelussa köyhyyden käsitteeltä entistä enemmän tilaa, mikä näkyi esimerkiksi Suomen Akatemian ja Euroopan Unionin komission tutkimusohjelmien rahoituksessa. Heikkilä toteaaakin lakonisesti, että syrjäytymisen käsite oli omaksuttava, mikäli mieli saada tutkimukselle esimerkiksi juuri komission rahoitusta. (Heikkilä 2000, 168, 179.)

1.2 Käsite umpikujassa?

Eräs "syrjäytymisen" syntyvuosien keskeisimmistä tutkijoista oli Jorma Sipilä, joka määritteli vuonna 1985 "syrjäytymisen" prosessiksi, jossa yksilöä yhteiskuntaan liittävät sidokset löystyvät. Sipilän määritelmä on varsin lähellä ranskalaista traditiota, jossa "syrjäytymisestä" on puhuttu eksklusion käsitteellä 1960-luvulta lähtien. Syrjäytymisen käsitteellä tarkoitetaan löyhästi määriteltynä (Helne 2002; Väärälä 2000 ym.) yhteiskunnallisesta elämästä syrjään jäämistä sekä käsitteenä että konkreettisenä ilmiönä, mutta myös perinteistä huono-osaisuutta ja erityisesti kasautuvaa huono-osaisuutta. Käsite sisältää ajatuksen, että "syrjäytyneet" ovat normaalin yhteiskunnan reunoilla tai ulkopuolella, tai kuten Heikkilä (2000, 180) muotoilee, "etäällä päävirrasta, enemmistön elämäntavasta ja kulutuksesta". "Syrjäytymisestä" keskusteltaessa vedetään raja "meidän", sisäpuolella olevien, ja "heidän", ulkopuolella olevien "toisten" välille. "Syrjäytymisen" voidaan kuitenkin nähdä syntyvän vain ja ainoastaan suhteessa toisiin ihmisiin ja yhteiskuntaan – se on siis ennen kaikkea kielen konstruktio, ei mikään olemassa oleva ja mitattava tosiasia.

Muutokset yhteiskunnallisissa jakolinjoissa ovat luoneet tarpeen "syrjäytymiselle", ja konkreettisemmista köyhyden kaltaisista käsitteistä ja luokka-asemaan liittyvästä sanastosta on siirrytty epämääräisemmän ja tunnistamattomamman "syrjäytymisen" käyttöön. Suomalaiset syrjäytymistutkijat erottivat "syrjäytymisen" köyhyydestä kahdella periaatteella. Ensimmäiseksi "syrjäytyminen" nähtiin prosessina ja sellaisenaan dynaamisena käsitteenä, kun taas köyhyys näyttäytyi staattisena käsitteenä. Toiseksi "syrjäytymistä" kuvattiin moniulotteisena, kun taas köyhyden katsottiin viittaavan yleensä vain yhteen hyvinvoinnin ulottuvuuteen. 1990-luvun alussa "syrjäytymisen" viedessä eurooppalaisessa keskustelussa köyhyden käsitteeltä entistä enemmän tilaa myös suomalainen sosiaalitutkimus otti syrjäytymisen käsitteelliseen työkaluvarastoonsa hämmästyttävällä helppoudella esittämättä merkittäviä varauksia käsitteen käyttökelpoisuuteen. Ymmärrettävä selitys tälle nähtiin luonnollisesti ympärillä tapahtuvassa yhteiskunnallisessa myllerryksessä. (Heikkilä 2000, 168, 170; Helne 2002, 77.)

“Syrjäytymiseen” liittyvässä keskustelussa ja tutkimuksessa päähuomio kiinnittyy usein ”syrjäytyneisiin”, heidän sosiaalisiin ominaisuuksiin sekä ”syrjäytymiseen” sosiaalipoliittisena ongelmana. Käsitteellä on tarkoitettu reunoille joutumista, ja näihin rajaseutuihin on Tuula Helneen (2002, 7) mukaan tartuttu kyllästymiseen asti. Reijo Väärälä (2000, 75) näkee ”syrjäytymisen” liittyvän koko yhteiskunnan kulttuuriseen muutokseen – esimerkiksi uudenlaiseen solidaarisuuden kaikinpuoliseen rapautumiseen ja yhteiskunnallisen koheesion murenemiseen – sekä siihen, että nykyisissä yhteiskunnissa, niiden kehitystasosta riippumatta, on prosesseja jotka johtavat väestön työmarkkinoiden ulkopuolelle joutumiseen. On myös syytä huomioda kannanotot (esim. Ruotsalainen 2005), joiden mukaan “syrjäytymistä” ei edelleenkään ole tutkimuskohteena kytketty teoreettisiin viitekehyksiin siten, että sen yhteyttä yhteiskunnallisten tapahtumien sisäisiin lainalaisuuksiin olisi sanottavammin lähestytty. Onkin todettu (esim. Helne 2002, Ruotsalainen 2005), että vaikka syrjäytymiskeskustelu ja ”syrjäytymisen” tieteellinen tarkastelu ovat kehittyneet aikaa myöten laaja-alaisempaa näkökulmaa kohti, tuossa pohdiskelussa on sivuutettu yhteiskunnan rakenteelliset näkökohdat samoin kuin yhteiskunnalliset subjektit, joiden toiminnasta tai toimimattomuudesta “syrjäytyminen” saa mahdollisesti elinvoimaansa.

”Syrjäytymisestä” on rakennettu myös valtion talouden näkökulmasta kuuma peruna. ”Syrjäytyneen” kansalaisen on nähty tulevan hyvinvointivaltiolle kalliiksi, ja samalla ”syrjäytyneen” panos puuttuu yhteisestä kilpailukykyä korostavan talouden tuotantokoneistosta. 1990-luvulla ”syrjäytymiselle” laskettiin (Kajanoja 1999) absoluuttinen hinta: yksi koko työiäkseen ”syrjäytynyt” kansalainen maksaa ”yhteiskunnalle” viisi miljoonaa markkaa. Kahdeksan vuotta myöhemmin lasku oli päivitetty euroaikaan. Liikunta- ja kulttuuriministeri Stefan Wallin ilmoitti viime vuonna Nuorisotyö-lehdessä (5/2007) ”yhden syrjäytyneen nuoren maksavan yhteiskunnalle miljoona euroa”.

1.3 Syrjäytymisen käsite – murskaksi vai käyttöön?

“Syrjäytymisen” ympärillä käytävä keskustelu on yhtä aikaa sekä uutta että vanhaa. Se on vanhaa puhuttaessa köyhyydestä ja huono-osaisuudesta, mutta uutta tarkasteltaessa esimerkiksi solidaarisuuden rapautumista ja koheesion heikentymistä (ks. Väärälä 2000, 78) sekä siihen olennaisesti liittyviä ja siitä heijastuvia tieto-valta-punoksia. ”Syrjäytymisen”

paradoksaalisuus tiivistyy ilmiön ytimessä olevien syrjäytymisen ja siitä läpikuultavan yhteisön käsitteiden epämääräisyyteen. Vuonna 1992 julkaistussa ehkäisevän sosiaalipolitiikan työryhmän muistiossa (STM 1992, 55) ”syrjäytymisen” katsottiin voivan tapahtua ”vetäytymällä, pakenemalla, hyökkäämällä yhteiskuntaa vastaan, sairastumalla tai joutumalla alistetuksi ja eristetyksi” ja itse ”syrjäytyneet” kuvattiin ”passiivisesti tai aktiivisesti poikkeavasti käyttäytyviksi”. Matti Kortteisen ja Hannu Tuomikosken (1998) tarkassa empiirisessä tutkimuksessa taas 1990-luvun suomalainen ”syrjäytynyt” piirrettiin työttömäksi, köyhäksi ja sairaaksi ihmiseksi. Yleisessä keskustelussa ”syrjäytyminen” voi tarkoittaa lähes kaikkea erilaistumista ja siitä on muodostunut väljä yleisnimitys kaikelle eriytymiskehitykselle. Syrjäytymisen käsite on tyhjentynyt osittain mitänsanomattomaksi, ”syrjäytymiseksi”.

Matti Heikkilä on osuvasti todennut syrjäytymisen käsitteen analyyttisen ja yhteiskuntapoliittisen tehokkuuden olevan keskenään ristiriidassa. Heikkilän mukaan ilmiöiden yhdistäminen analyyttisesti häilyvään syrjäytymisen käsitteeseen voi olla tehokeino esimerkiksi esitettäessä poliittisia vaatimuksia. (Heikkilä 2000, 167.) ”Syrjäytymisen” vastustaminen, ehkäiseminen ja torjunta voidaan nähdä sekä eräänlaisena yhteisöllis-moraalisena projektina (esim. Helne 2002) että poliittisen hallinnoinnin käsitteellisenä viitekehyksenä, mutta myös näiden viitekehysten välisenä yhtymäkohtana ja jännitteenä. ”Syrjäytymisen” uudelleenkäsitteellistämisen tai kuvaamisen sijaan huomio tulee kiinnittää siihen, miten ”syrjäytyminen” muodostuu sosiaalisesti ongelmaksi ja mikä legitimoii sen aseman totuutena. Tämän keskustelun taustalta ja verkostoista – sen pohjaratkaisuista – voidaan etsiä rationaalisuuksia, tapoja järkeillä ”syrjäytymistä” tai ”syrjäytymisellä”. Kysymykset avaavat polkuja myös syrjäytymisen käsitteessä piiloon pyrkivän hallinnoivan elementin lähteille.

Zygmunt Baumanin (1996, 38–41) mielestä elämme nykyisin aikaa, jossa aikaisemmin yksilölle itsestään selvän kiinnittymispinnan muodostaneet yhteisöt – ensin traditionaaliset pieniyhteisöt, sittemmin modernit kansallisvaltiot ja siihen rinnastuva ”suuri yhteiskunta” – ovat menettäneet merkitystään ja yksinoikeuttaan ihmisten määrittelyyn. ”Syrjäytymisenkin” synnyn taustana on nähty (Helne 2002, Väärälä 2000) myllerrys perinteisten yhteiskunnallisten organisointitapojen kentällä. Kärjistäen voimme kysyä, onko puhe ”syrjäytymisestä” tapa käsitteellistää tätä muutosta ja puhua myllerryksestä? Ovatko kenties suomalainen hyvinvointivaltio ja sosiaalivakuutus perinteisten

yhteiskunnallisten organisointitapojen raunioilla ymmällään uuden, tunnistamattoman huono-osaisuuden edessä? Vai onko puhe ”syrjäytymisestä” puhetta näiden ongelmien hallitsemisesta? Olennaisin, jo aikaisemmin esitetty kysymys kuuluu, mikä tätä keskustelua ohjaa.

2 “SYRJÄYTYMISEN” BIOPOLIITTINEN RATIONAALISUUS

”Syrjäytyminen on tulevaisuudessa keskeinen uhka Suomen sisäiselle turvallisuudelle. Yksilön yhteiskunnan ulkopuolelle ajautumisen syyt voivat olla moninaiset, mutta usein kehitys alkaa pienestä ja ajan myötä ongelmat kärjistyvät. Tehokkainta on auttaa ihmisiä mahdollisimman varhaisessa vaiheessa.”

Kansanedustaja, entinen eduskunnan työelämä- ja tasa-arvovaliokunnan puheenjohtaja **Jukka Gustafsson**

Miten ajatusta rationaalisuudesta, joka ohjaa syrjäytymiskeskustelua, legitimoit ”syrjäytymisen” aseman totuutena ja kätkee sen taakse pyrkivän hallinnoivan elementin, voidaan tarkentaa teoreettisesti? Lähtökohtaisesti tämä rationaalisuus tai nämä rationaalisuudet tulee nähdä diskursiivisina muodostelmina, jotka rakentavat hallituksi tarkoitettua ”syrjäytymistä” ymmärrettävänä kenttänä sen rajoineen ja ominaispiirteineen (ks. Miller & Rose 1989, 146). Asetelmaa voidaan lähteä tarkentamaan rationaalisuuden ja biopolitiikan käsitteiden avaamisen kautta. Käsitteiden avaamisen yhdistäminen syrjäytymiskeskustelun elementteihin antaa puolestaan työkaluja ja teoreettisia lähtökohtia ”syrjäytymisen” biopolitiittisen rationaalisuuden vaikeaselkoisen käsiteyhdistelmän tarkentamiselle.

2.1 Rationaalisuudesta hallintaan

Kiistelty ranskalainen historioitsija ja yhteiskuntafilosofi Michel Foucault (2000, 303) näki poliittista rationaalisuutta käsitelleessä 1980 – luvun vaihteessa pitämässään luennossaan ”Omnes et Singulatim” (”kaikki ja kukin”) ”merkittävimmäksi poliittista rationaalisuuttamme kuvaavaksi piirteeksi sen, että yksilöiden integrointi yhteisöön tai kokonaisuuteen on lisääntyvän yksilöllistämisen ja tämän kokonaisuuden vahvistamisen jatkuvan liittämisen tulosta”. Poliittisen rationaalisuuden näkökulmasta ”syrjäytymiseen” kohdistetut toimet voidaan siis nähdä pyrkimyksenä mahdollistaa kansalaisten – tässä tapauksessa ”syrjäytyneiksi” määriteltyjen – hallinnoimisen sekä yksilöllistämisen että määritellyn yhteisön vahvistamisen kautta.

Foucault itse ei varsinaisessa päätuotannossaan avannut käyttämäänsä rationaalisuuden käsitettä kuin hyvin pinnallisesti. Foucault'n rationaalisuuden käsitteen voidaan sanoa pohjautuvan löyhästi Max Weberin formaaliin rationaalisuuteen, joskin Foucault lähestyi rationaalisuuden käsitettä Weberistä poikkeavasta näkökulmasta. Weberille modernin länsimaisen yhteiskunnan rationaalisuus oli ennen kaikkea tavoiterationaalisen toiminnan mahdollistavaa formaalia rationaalisuutta. Tapani Hietaniemen mukaan rationaalisuus merkitsee Weberin ajattelussa ensiksikin tiettyä tarkoitetta ja tietoista pyrkimystä saavuttaa jotain sekä päämäärien ja keinojen kalkyloivaa tarkastelua. Toisaalta Hietaniemi määrittelee Weberin rationaalisuuden merkitsevän myös pakottamatonta, vapaasti syntynyttä toimintaa sekä loogisuutta koherenttiuden ja selkeyden mielessä, mutta myös systemaattista metodista organisoitumista ja erikoistumista. Hietaniemi muistuttaa kuitenkin, että Weberin rationaalisuuden käsite on moniulotteinen, eikä sille voida esittää kuin lukuohjeita ja varauksia. (Hietaniemi 1989, 207.) Ero Weberin ja Foucault'n rationaalisuuskäsitykselle voidaan nähdä siinä, että Foucault'lle poliittiset rationaalisuudet eivät tarkoittaneet Weberin korostamia ”järkevyyksiä”, vaan totuuksina pidettyjen asioiden esiin nostamisesta. Foucault'n rationaalisuuskäsityksen rationaalisuus voidaan siis nähdä perusteena toiminnalle riippumatta siitä, ovatko ne perinteisen, Weberin korostaman järjen mukaan järkeviä vai eivät.

Foucault'n vallan ja hallinnan analytiikkaa myöhemmin työstäneen Mitchell Deanin mielestä rationaalisuutta korostavaan toimintaan sisältyy tietty taustalogiikka, eräänlainen epistemologinen ja ontologinen pohjarakennelma, johon asioiden järjellisenä näkeminen pohjautuu. Dean määrittelee rationaalisuuden ”laajaksi historiallisesti kehittyneeksi ja rakentuneeksi diskurssiksi, tiedonmuodostelmaksi, joka rakenteistaa puhettamme, ajatteluamme ja toimintaamme”. Rationaalisuus tarkoittaa Deanin mukaan periaatteessa mitä tahansa toimintaa, jonka päämäärät ja keinot on aseteltu systemaattisesti. (Dean 1999, 11, 27–28.) Dean määritelmää mukailleen ”syrjäytymisen” näkökulmasta rationaalisuus pitää sisällään käsitykset ”syrjäytymisen” olemassaolosta ja siihen liittyvistä totuuksista sekä siitä, millaista tilaa yhteiskunta tavoittelee ja mitkä tekijät ovat tämän tavoitteen esteenä. Toisin sanoen kyse on siitä, että rationaalisuus määrittelee ”syrjäytymisen” yhteiskunnalliseksi ongelmaksi, jota täytyy pyrkiä hallinnoimaan. Deanin määritelmä on hyvin käyttökelpoinen juuri ”syrjäytymisen” (biopoliittisen) rationaalisuuden jäsennyksessä. Se huomioi ”syrjäytymisen” ontologisen ja epistemologisen puolen ja samalla pelkistää rationaalisuuden diskurssin käsitteen yhteyteen.

Deanille rationaalisuus tarkoittaa siis tiedonmuodostelmaa, joka rakenteistaa puhetta, ajattelua ja toimintaa. Foucault käytti hallinnan rationaliteetti-termiä lähes synonyyminä termille ”hallinnan taito”. Foucault’n ajatusten näkökulmasta ”syrjäytymisen” rationaalisuuden kiinnostavuus on siinä, miten ”syrjäytyminen” ja ”syrjäytyneiksi” luokiteltujen elämään puuttuminen tehdään ylipäänsä mahdolliseksi ja hyväksyttäväksi – rationaaliseksi – niin yhteiskunnan ”sisällä” kuin myös ”ulkona” olevien välillä. Peter Miller ja Nikolas Rose ovat määritelleet poliittiset rationaalisuudet osuvasti juuri kielen lähtökohdista suhteellisen systemaattisiksi diskursiivisiksi matriiseiksi, joissa hallinta artikuloidaan. Rationaalisuus näyttäytyy tässä näkökulmassa hallinnan kohteita ja päämääriä ilmaisevina kielinä, analyysien ja ohjeiden kielioppeina, ohjelmien puhetapoina ja sanankäänteinä, joilla hallinnan legitiimisyys tuotetaan. (Miller & Rose 1989, 146.)

Foucault’n luentoja käsitelleen Thomas Lemken mielestä Foucault’n ajattelussa hallinta puolestaan määrittää sen diskursiivisen kentän, jossa vallankäyttö rationalisoidaan ja hallinta mahdollistaa ongelman osoittamisen sekä tarjoaa strategioita ratkaista ja käsitellä se. Lemken mielestä rationaalisuuksiin itsessään liittyy prosesseja, jotka sisältävät erilaisia toimijoita, menetelmiä, instituutioita sekä tiedon muotoja, joilla on tarkoitus hallinnoida poliittisten rationaalisuuksien objekteja ja subjekteja. Rationaalisuudet muodostavat Lemken mukaan elementin hallinnasta, jonka avulla luodaan diskursiivinen muodostelma, jossa vallan harjoittaminen on ”rationaalista”. (Lemke 2001, 1–2, 191.) Rationaalisuudella on myös vahva episteeminen piirre. Esimerkiksi Martin Kuchin (1993, 175) mielestä Foucault’n epistemologisen relativismin kriittinen kärki on juuri pyrkimyksessä osoittaa, millaisten järkeilyn periaatteiden varassa tietyt valvonnan ja rankaisemisen strategiat, kuten kärjistetysti ”syrjäytymisongelman ratkaiseminen”, ovat rationaalisesti puolustettavissa.

Pyörä on aina pyöreä, myös esimerkiksi Lemken tulkinnassa. Voidaanko keskustelua siis yhtä hyvin tulkita niin, että vaikka rationaalisuudet ovat osa hallinnan kenttää, rationaalisuudet juuri mahdollistavat hallinnan ja tekevät hallinnan kohteista ”rationalisoituja hallittuja”? Lemke näkee rationaalisuuksien mahdollistavan diskursiivisten muodostelmien luomisen juuri vallan harjoittamisen välineeksi. Käsittekimppua voidaan lähteä kontekstoimaan mukailemalla Ilpo Helénin ja Mikko Jauhon ajatusta, jonka mukaan länsimaisen sosiaali- ja hyvinvointivaltion poliittista

rationaalisuutta määrittää hallinnan järki. Valtiovallan pääasiallinen tehtävä on huolehtia yhteiskunnan ja sen jäsenten turvallisuudesta ja onnellisuudesta, ja se toimii ensisijaisesti ohjaamalla vapaat yksilöt hallitsemaan itseään ja elämäänsä. Helénin ja Jauhon mukaan hallinnan järjen logiikkaan liittyy myös valtion hallinnallistuminen, sillä valtiovallalla ja politiikalla on taipumus hajaantua lukuisiksi käytäntöjen sommitelmiksi, joille on ominaisia rajatut hallinnan päämäärät, asiantuntijuudet ja tieto-valta-muodostumat. Yhdessä ne muodostavat sen instituutioiden, prosessien ja hankkeiden kudoksen, jolla pyritään johtamaan ja ohjaamaan eri tavoin esimerkiksi ”syrjäytyneiden” elämää ja toimintaa. (Helén & Jauho 2003, 19.) Kysymyksessä päädytään lähes aina biopolitiikan ydinalueelle: elämää hallitaan yhtäältä aina yhteiskunnan nimissä ja sen hyväksi, toisaalta yhteiskunnallisiin ongelmiin puuttumisella on aina elämän hallinnan ulottuvuus. Jälleen kärjistäen moderni hallinnallistaminen tarjoaa ”syrjäytymisen ongelmiin” ratkaisuksi sitä, että ”syrjäytynyt” yksilö pitäisi paremmin kirjaa teoistaan ja kalkyloisi elämäänsä eli käyttäytyisi kuin ”keskellä” elävä naapurinsa – ja tässä tarkoituksessa tukeutuu juuri rationaalisuuksiin.

2.2 Neljä rationaalisuuden peruspiirrettä

Keskustelussa esitettyjen teoreettisten määritelmien pohjalta ”syrjäytymisen” biopoliittinen rationaalisuus voidaan määritellä seuraavasti: ”syrjäytymisen” biopoliittinen rationaalisuus on diskursiivinen muodostelma, jolla ”syrjäytymistä” rakennetaan, esitetään, perustellaan. Tälle rationaalisuudelle voidaan asettaa Nikolas Rosen (ks. 1999, 24–31.) määritelmää mukailien neljä peruspiirrettä: idiomaattisuus, moraalinen muoto, episteeminen luonne ja käännettävyys.

Idiomaattisuus

Ensimmäinen rationaalisuuden saamista peruspiirteistä on idiomaattisuus eli oma ”slangi” omine sanastoineen ja ilmaisutapoineen. Idiomaattisuuden piirre nousee hyvin keskeiseksi juuri tekstintutkimuksen näkökulmasta. ”Syrjäytymisen” idiomaattisuuden kohdalla tulee myös huomioida, että keskustelu ”syrjäytymisestä” voidaan nähdä jo itsessään tietynlaisen rationaalisuuden idiomaattisuutena. Idiomaattisuus kiinnittyy voimakkaasti myös neljanteen Rosen määrittämään rationaalisuuden piirteeseen, käännettävyyteen. ”Syrjäytymiseen” kiinnittyvän ”slangin” voidaan olettaa puhuvan perinteiseen

keskusteluun huono-osaisuudesta ja sosiaalisista ongelmista linkittyvällä kielellä. Toinen syrjäytymiskeskustelun kieleen liitettävä esioletus on siirtymä eräänlaiseen uusliberalistiseen hallinnan rationaalisuuteen sanastoon – ennen kaikkea juuri kielen tasolla. Uusliberalistisessa rationaalisuudessa ”syrjäytyneestä” tehdään yrittäjä, jolla on velvollisuus, oikeus ja vapaus itse aiheuttamastaan kurimuksesta nousemiseen ja oman elämänsä sankaritekoihin.

Moraalinen muoto

Toinen Rosen poliittiselle rationaalisuudelle määrittämistä piirteistä on tunnistettava moraalinen muoto. Moraalisuuden kytkös hallinnan tematiikkaan on monella tapaa ilmeinen, ja rationaalisuus on sidoksissa moraalisaäntöjen ja hyvän elämän kriteerien määrittelyyn (Dean 1999, 26). Kuten aikaisemmin todettiin, ”syrjäytymisen” hallinta vaatii tiedon tuottamista, asiantuntijuuden käyttöä, laskelmoitua toimintaa ja toimijoiden käyttäytymisen koordinaatiota – rationaalisuus antaa siis lähtökohdat niille hallinnan käytännöille, jotka vastaavat siitä, mitä ”syrjäytymiselle” tehdään seuraavaksi ja minkä vuoksi. Biopoliittisen rationaalisuuden ja moraalisen toiminnan linkittymisellä järkeillään eräänlaisia yhteiskunnallisia oletusasetuksia, jossa ”syrjäytyminen” näyttäytyy häiriön kaltaisena.

Rose tarkoittaa moraalisella muodolla rationaalisuuksien esittämiä keskeisiä moraaliperiaatteita, kuten ”yhteiskunnan turvaaminen”, ”oikeudenmukaisuus”, ”tasa-arvo” tai ”elämänlaatu”, joiden on määrä ohjata hallitsemiskäytäntöjä. Rose katsoo, että moraaliset muodot ilmentävät käsityksiä legitiimistä vallasta, sen jakamisesta toimijoiden kesken sekä edellä mainituista moraaliperiaatteista, joiden tulisi ohjata tämän vallan harjoittamista. (Rose 1999, 26–27.) Foucault’n näkökulmaa mukaillen ”syrjäytymisen” moraalisisissa muodoissa kyse on siitä, miten ”syrjäytymisen” hallinta on verhottu moraalin kaapuun. Näkökulmassa moraalilla näyttäytyy monimerkityksellisyydessään ennen kaikkea historiallisesti määräytyneenä hegemoniallisena diskurssina. Yleisesti moraalilla ymmärretään Foucault’n ajattelussa joukkoa arvoja ja toimintasääntöjä, joita yksilölle ja ryhmille annetaan erilaisten määräilykoneistojen välityksellä. Tätä ohjailevaa kokonaisuutta hän kutsuu moraalilakikokoelmaksi, mutta muistuttaa, että moraalilla tarkoitetaan myös yksilöiden todellista käyttäytymistä suhteessa heille annettuihin sääntöihin ja arvoihin, jolloin puhumme yksilöiden käyttäytymisestä käytöksen

moraliteettina. Foucault antaa moraalille sen laajassa merkityksessä kaksi puolta: käyttäytymissäännöt ja subjektivaatiotavat. (ks. Foucault 1998, 132–135.)

Hahmoteltaessa “syrjäytymisen” biopoliittisen rationaalisuuden moraalisia muotoja Foucault’n näkökulman moraalien subjektivaatiotavoista voidaan sivuuttaa. Sivuuus on perusteltu siksi, että subjektivaatiotapojen kohdalla tulisi mitata ”syrjäytyneiksi” luokiteltujen käytöstä tiettyyn moraalilakiin nähden, mitä voidaan perustellusti pitää mahdottomana “syrjäytymisen” tematiikassa. Sen sijaan rationaalisuuden moraalinen muoto kiteytyy “syrjäytymisen” kohdalla siihen, miten “syrjäytymisen” hallintaa pidetään moraalisesti oikeutettuna. Kysymys sisältää jo itsessään oletuksen siitä, että hallinta perustuu tietoon sopivasta ja vastuullisesta käytöksestä sekä ”syrjäytyneeksi” luokitellulle yksilölle että koko “syrjäytymiselle” tai koko väestölle. “Syrjäytymisen” biopoliittisen rationaalisuuden moraalinen muoto näyttäytyy myös siinä, miten hallinnan toteutumisen moraalinen oikeutus varmistetaan.

Episteeminen luonne

Kolmas rationaalisuuden peruspiirteistä on sen episteeminen luonne eli vetoaminen siihen, että poliittinen järkevyyys perustuu tieteelliseen tosiasiatietoon. Episteemisen luonteen kohdalla tulee muistaa, että jo biopolitiikalle “syrjäytyminen” on tiedollistamisen, luokittelun ja tilastoinnin kohde. ”Syrjäytymisen” rationaalisuuden hahmottamisessa sen episteeminen luonne korostuu, koska erilaiset asiantuntijuudet ja professiot tuottavat ja hallitsevat ”syrjäytymistä” koskevaa tosiasiatietoa käyden käsiksi yhä pienempiin osiin ”syrjäytyneiden” elämästä.

Episteemisen luonteen keskiössä on asiantuntijuuden tematiikka. Risto Eräsaari jakaa asiantuntijuuden perustan kolmeen osaan: tieteeseen, instituutioihin ja professioihin. “Syrjäytymisen” luonut tiede oli aikaisemmin Eräsaaren mukaan ainakin suuren yleisön silmissä pitkälti sama kuin traditio, instituutio, sen yleispätevä kantaja, sekä professio, sen äänitorvi – se ymmärrettiin aidosti auktoriteetin lähteeksi. Eräsaari kuitenkin huomauttaa aiheellisesti, että kolmijakoisesta asetelmastaan puuttuvan julkiset areenat, joista käsin asiantuntijat ovat nykyään enimmäkseen tulleet tutuiksi. (Eräsaari 2002, 21.)

Asiantuntijuuden kolmijalkaa on problematisoitu niin sanotun avoimen asiantuntijuuden kautta. Kimmo Saaristo on hahmotellut avointa asiantuntijuutta Ulrich Beckin ja Anthony Giddensin asiantuntijuutta käsittelevien teesien pohjalta. Saaristo määrittelee avoimen asiantuntijuuden sellaiseksi ekspertiisiksi, joka luopuu etukäteen lukkoon lyödystä, ainoasta oikeasta ja tieteelliseen tietoon perustuvasta asiantuntijuudesta. Saaristo lähtee ympäristökysymyksiä ja asiantuntijuutta hahmottelevassa ajattelussaan siitä, että asiantuntijuus on kontekstuaalista, yhteisesti tuotettua ja jotain, joka perustuu julkisuuteen, kommunikaatioon ja luottamukseen. (Saaristo 2000, 15, 116, 139.) Kuten syrjäytymiskeskustelua käsitelleessä luvussa todettiin, asiantuntijuus voidaan kuitenkin tieteen ja sen luoman tosiasiatiedon muodossa olettaa edellytykseksi sille, että ”syrjäytyminen” ylipäätään voidaan konstruoida yhteiskunnalliseksi ongelmaksi. ”Syrjäytyminen” ja asiantuntijuus linkittyvät myös lainsäädännössä. ”Syrjäytymisen” ehkäisemiseksi, poistamiseksi ja lievittämiseksi säädetään asetuksia, linjauksia sekä toimenpideohjelmia ja keskustelun näiden tarpeellisuudesta aloittavat asiantuntijat. Kärjistetysti voidaan väittää, että asiantuntijoista on ”syrjäytymisen” tapauksessa tullut lainsäätäjiä, jotka perustelivat ylivertaisella ja monopolisoidulla tosiasiatiedollaan oikeutensa päättää ”syrjäytymisen” muodosta ja paikasta. Asiantuntijoilla on siis edelleen, ainakin osittaista, valta tuottaa se, mikä ylipäänsä katsotaan ”syrjäytymiseksi” tai ketkä ”syrjäytyneiksi”.

Nykyisin median merkitys asiantuntijuuden ja sen tuottaman tosiasiatiedon välittämisessä ja suodattamisessa sekä myös itse asiantuntijaposition toimimisessa on kasvanut jatkuvasti. Voidaan todeta, että ”syrjäytymisen” synnyttänyt asiantuntijuus on levinnyt yliopistojen käytäviltä lähes kaikkialle elämään ja asiantuntijuutta käytetään, välitetään ja sen suojassa toimitaan juuri erityisesti mediassa. ”Syrjäytymisen” biopoliittisen rationaalisuuden episteemisen luonteen kannalta keskeiseksi nousee kaksi kysymystä. Ensimmäinen kysymys kuuluu, miten ”syrjäytyminen” ja asiantuntijuus linkittyvät toisiinsa ja toiseksi, millainen asiantuntijuus ja sen tuottama tosiasiatieto tässä diskursiivisessa muodostelmassa operoi.

Käännettävyys

Viimeinen Rosen peruspiirteistä on se, että rationaalisuudet, jotka ovat muotoutuneet erityistä tarkoitusta varten tai tietyssä yhteydessä, ovat käännettävissä muihin yhteyksiin ja

muita sovelluksia varten. Käännettävyyden käsite on pohjaa Michen Foucault'n tuotantoon. Foucault'n hallinnan analytiikan tutkimuksissa mielenkiinto kohdistettiin mikrotasolla instituutioihin, kuten vankilan ja mielisairaalan kaltaisiin laitoksiin, joista hahmotelluille hallinnan tekniikoille ja teknologioille löydettiin ”käännettävyyksiä” eri ajoista, asiansyhteyksistä ja tasoista.

2.3 Biopoliittinen rationaalisuus – ”syrjäytyneen” elämä hallinnan kohteeksi

Puhuttaessa biopolitiikasta lienee tarpeellista eksplikoida ensimmäiseksi biopolitiikan ja biovallan käsitteellisiä eroja. Lähtökohtaisesti biopolitiikka on biovallan toimeenpanoa ja aktualisoimista. Määriteltäessä käsitteiden eroja ”syrjäytymisen” kontekstissa voidaan tehdä kolme keskeistä päätelmää. Ensinnäkin, siinä missä biovalta operoi ”syrjäytyneitä” ja heidän elämäänsä koskevaa tietoa, biopolitiikalla tarkoitetaan tätä tietoa, totuutta sekä tiedon tuottamista koskevaa kamppailua. Toiseksi, kun biovalta on löyhästi ilmaistuna ”syrjäytyneiden” elämään puuttuvaa vallankäyttöä, biopolitiikka on kamppailua siitä, mihin ja millaisin keinoin elämään tulee puuttua. Kolmanneksi, jos biovallan kohteena on ”syrjäytyneiden” elämä, biopolitiikka pyrkii samaan ”syrjäytyneet” kalkyloimaan elämäänsä ja kamppailemaan elämästään.

Foucault käyttää biopolitiikan käsitettä puhuttaessa siitä, ”mikä saa elämän ja sen mekanismien astumaan täsmällisten laskelmien piiriin ja tekee tieto-vallasta ihmisen elämän muuttumisen agentin”. Hän korostaa biopoliittisten tekniikoiden moninaistumista – tunkeutumista esimerkiksi terveyteen, asumistottumuksiin, elinoloihin sekä koko olemassaolon tilaan. Foucault'n mukaan biopolitiikan tarkoituksena on jakaa elävää arvon ja hyödyllisyyden tilassa. Biopolitiikka ei suvereenin vallankäytön tavoin vedä rajoja alamaisten ja vihollisten väliin. Se toimii jakelemalla normeja ja johtaa laaja-alaisiin toimiin, tilastollisiin arvioihin ja puuttumiseen koko yhteiskuntaruumiin tai kokonaisten ryhmien asioihin. Biopolitiikkaa on siis modernia politiikkaa, modernien yhteiskuntien hallinnoinnin muoto. (Foucault 1998, 102–104.)

Biovallan käsite houkuttelee suuntaamaan katseen niihin elementteihin, jotka liittyvät mihin tahansa elintärkeitä elämänprosesseja koskevaan tietoon ja valtasuhteisiin, jotka ottavat kohteekseen ihmiset elävinä olentoina (Rabinow & Rose 2006, 215). Biopolitiikka voidaan tiivistää siihen, kuinka elämän säilyttämisestä ja vaalimisesta tulee tietoon ja

totuuteen vetoavan politiikan kohteeksi ja sen myötä ihmisten eläminen pyritään laskennallistamaan. Huolenpito väestön hyvinvoinnista sekä elämän ja ihmiskehon laskennallinen hallinta tapahtuu erilaisten normien ja tekniikoiden avulla.

Foucault'n tavoin Mitchell Dean tarkoittaa biopolitiikan hallinnoinnin kohteen väestötieteellistä, terveyttä, syntyvyysastetta ja rotua korostavaa näkökulmaa pidemmälle. Deanin mukaan biopolitiikka kohdistuu myös niihin sosiaalisiin-, kulttuurisiin-, taloudellisiin- ja maantieteellisiin olosuhteisiin, joissa ihmiset elävät, sairastuvat, parantuvat ja kuolevat. Dean katsoo, että biopolitiikka puuttuu niin perheeseen, asumiseen, palkkatyöhön ja ihmisen koko elämäntyyliin sekä myös esimerkiksi julkisiin terveystieteisiin ja taloudelliseen kasvuun. Biopolitiikka pyrkii siis hallinnoimaan ihmisen elämän lisäksi myös elämänlaatua. (Dean 1999, 99.)

”Syrjäytymisen” näkökulmasta biopolitiikka voidaan nähdä (ks. Helén 2004, 207) pyrkimyksenä muovata, hyödyntää ja ohjata ”syrjäytyneiden” kykyjä ja ominaisuuksia. Koska biopolitiikka on politiikkaa, jossa on kyse ihmisen elämästä elollisena olentona, ”syrjäytymisen” kaltainen ilmiö on nähty (Vähämäki 1998, 128) modernissa yhteiskunnassa poliittisena ja julkisena asiana. Pertti Alasuutaria mukaillen voidaan todeta, että biopolitiikan näkökulmasta hyvinvointivaltio puuttuu ”syrjäytyneiksi” luokiteltujen kansalaisten yksityiselämään ennen kaikkea normien kautta. Alasuutarin mukaan tällaisen normittamisen sovellutusala laajenee olennaisesti silloin, kun kielloilla, rajoituksilla, säädöksillä ja ohjelmilla pyritään ehkäisemään ”vääristä” elämäntavoista aiheutuvat riskit. Alasuutari katsoo, että tällöin siirrytään juuri biopolitiikkaan, jossa (valtiollisesti) määritellään oikea elämäntapa sekä elämän tarkoitus ja myös säädöksillä ohjataan sen toteutumista. (Alasuutari 1996, 272.)

Biopolitiikan käsitteellistämisen jälkeen ”syrjäytymisen” biopoliittinen rationaalisuuden teoreettista jäsenystä voidaan tarkentaa seuraavaan muotoon: ”syrjäytymisen” biopoliittinen rationaalisuus on diskursiivinen muodostelma, jolla ”syrjäytymistä” ja sen hallinnointia sosiaalisena ongelmana rakennetaan, esitetään ja perustellaan ja joka mahdollistaa ”syrjäytyneiksi” luokiteltujen koko elämään puuttumisen. Varsinaisessa pääkirjoitusaineiston analyysissä tätä diskursiivista muodostelmaa lähestytään aikaisemmin käsitellyistä rationaalisuuden peruspiirteistä muotoiltujen tutkimuskysymysten avulla.

“Syrjäytymisen” biopoliittinen rationaalisuuden voidaan siis sanoa luovan hallinnan kohteen, “syrjäytymisen”, sekä sen, miksi ja miten ”syrjäytymistä” täytyy hallita, millaisin tekniikoin ja mihin suuntaan. Alasuutaria mukaillen on kuitenkin syytä korostaa, että tällaiseksi ymmärtämämme sosiaalinen todellisuus on ennen kaikkea avoin ja väljä, ei deterministinen suljettu systeemi. Diskursiivisen muodostelman käsite kertookin pyrkimyksestä tarkastella sosiaalista todellisuutta juuri näistä lähtökohdista. Diskursiivista muodostelmaa tai biopoliittista rationaalisuutta ei siis tule tulkita merkkeinä esimerkiksi ihmisten ajatuksista, tietoisuudesta tai alitajunnasta, vaan ennen kaikkea ajallisesti ja paikallisesti ainutkertaisina merkitysten, käytäntöjen ja asemien muodostumina. (ks. Alasuutari 1996, 20–21.) Aineistona käytettyjen Helsingin Sanomien “syrjäytymistä” käsittelevien pääkirjoitusten kohdalla voidaan olettaa, että pääkirjoitusten kieleen sisältyy tiettyjä tapoja esittää ja rakentaa “syrjäytymistä”. Kyse ei kuitenkaan ole mistään tietystä syrjäytymisretoriikasta, vaan juuri ”syrjäytymisen” biopoliittisesta rationaalisuudesta diskursiivisena muodostelmana, jotka muodostavat pääkirjoituksille, yleisölle sekä esimerkiksi asiantuntijoille kolmantena osapuolena yhteisen maaston.

2.4 Media ja pääkirjoitukset keskustelun areenana ja ”syrjäytymisen” rakentajana

Tämän tutkimuksen teoreettista viitekehystä voidaan sanoa konstruktionistiseksi (ks. Berger & Luckmann 1994). Keskusteltaessa ”syrjäytymisen” kaltaisten ilmiöiden rakentumisesta mediassa ollaan konstruktionistisen todellisuuskäsityksen ydinalueilla. “Syrjäytymistä” koskevaa mediakeskustelu, sen diskurssit ja koko ”syrjäytymisen” todellisuus on sosiaalisesti, juuri kielen kautta rakennettu ja kontingentti. Diskurssin käsite on puolestaan pureksittu viimeisten vuosikymmenten aikana lähes puhki. Yhteiskuntatieteellisessä jälkistrukturalistisessa yhteiskuntateoriassa diskurssi on yleensä nähty juuri todellisuuden sosiaalisena konstruktiona, eräänlaisena tiedon muotona. Yksinkertaistetusti esimerkiksi ”syrjäytymisdiskurssilla” tarkoitetaan tällöin puhe- ja ajattelutapaa, joka mahdollistaa ”syrjäytymisestä” puhumisen. Samalla se sulkee pois toisia puhumisen tapoja ja mahdollisuuksia. Tällöin myös oletetaan, että kieli rakentaa todellisuutta ja ollaan kiinnostuneita siitä, miten toimijat tekevät asioita ymmärrettäväksi kielenkäytöllään.

Konstruktionistiseen tarkastelutapaan ei sisälly dramatiikkaa, sillä se toimii nykyisessä yhteiskuntatieteellisessä tekstiaineistoa käyttävässä tutkimuksessa lähes hegemonisena

käsityksenä siitä, miten maailma ja sitä koskevat käsityspunokset ovat rakentuneet. ”Syrjäytymisen” kohdalla sosiaalisen konstruktivismin kohdalla on kuitenkin syytä esittää ontologiseen konstruktivismiin pohjaava varaus: ”syrjäytymisellä” on myös yhteiskunnallis-rakenteellinen ja puhtaasti materiaallinen puoli. ”Syrjäytymistä” ei siis kokonaisuudessaan palauteta kieleen, sillä median tulkitsemisen on nähty (esim. Väliverronen 1998, 34) mahdollistavan johtopäätösten tekemisen median kuvaamasta todellisuudesta. Näkökulmassa kaikki tieto nähdään kieleen ja kulttuuriin sidottuna. ”Syrjäytymisen” materiaalista perustaa ja todellisuutta ei siis kiistetä, vaan kiinnostus kohdistetaan ensisijaisesti niihin – tutkimukseni tapauksessa Helsingin sanomien pääkirjoitusten – prosesseihin, joissa ”syrjäytymistä” rakennetaan, määritellään ja tuotetaan ongelmaksi.

”Syrjäytymisen” kieli-, tieto- ja todellisuuskäsitykset voidaan nähdä ainakin osittain vakiintuneen yleiseen käyttöön median välittämänä. Medialla on osaltaan suuri vaikutus siihen, miten ”syrjäytymistä” problematisoidaan, mitä ongelma-asetteluja nostetaan julkisuuteen ja kenen määrittelemänä. ”Syrjäytymisen” syntyvuosiin, 1980-luvulta tälle vuosikymmenelle, sijoitetun suomalaisen yhteiskunnallisen muutoksen myötä myös median levittämien todellisuuskäsitysten ja tulkintakehysten voidaan olettaa muuttuneen. Samalla median toiminnan poliittisten, sivistyksellisten ja kansallisen kulttuurin rakentamiseen liittyvien motiivien on sanottu (esim. Luostarinen & Uskali 2006) väistyneet taka-alalle. Fakta- ja asiapohjaista journalismia voidaan kuitenkin perustellusti pitää edelleen nyky-yhteiskunnan yhtenä keskeisimmistä keskusteluareenoista. Tällä areenalla asiakysymyksiä politisoidaan ja käydään jatkuvaa kamppailua poliittisten ryhmittymien, aatteiden, ajatusten ja aloitteiden kannatuksesta.

Julkinen keskustelu ”syrjäytymisestä” ja siihen kohdistetusta politiikasta voidaan nähdä Thomas Meyerin tavoin medialogiikan muokkaamana ja suodattamana. Ensinnäkin julkisuuteen pääsyä säädellään erilaisilla uutiskriteereillä. Toisaalta myös politiikan esittämistä säätelevät säännöt, vaikka Meyerille politiikka näyttäytyikin mediassa sankareiden konflikteina, kaksintaisteluina, vastakkainasetteluina ja erilaisina speaktaakkeleina. (Meyer 2002, 30.) Pääkirjoitusten näkökulmasta Meyerin väitteisiin tulee kuitenkin suhtautua suurella varauksella. Julkisuuteen pääsyn kriteerit voidaan perustellusti sivuuttaa pääkirjoitusten kohdalla, sillä pääkirjoituksessa lehti ei – ainakaan eksplisiittisesti – salli tai estä minkään tietyn joukon pääsyä julkisuuteen haastateltavan tai asiantuntijan

roolissa, koska pääkirjoituksissa ”keskustelijana” on ainoastaan itse lehti. Sen sijaan politiikan esittämistä säätelevien sääntöjen kohdalla voidaan tehdä muutama mielenkiintoinen havainto. Poliitiikan esittämisen sääntönä voitaisiin pitää esimerkiksi sitä, että suomalainen valtamedia on nähty (esim. Heikkinen 1999) taipuvaisena vastustamaan muutosta ja pyrkimään säilyttämään vallitseva yhteiskunnallinen järjestys. Helsingin Sanomien kaltainen valtamedia esiintyy siis harvoin perustavanlaatuisemman yhteiskunnallisen muutoksen puolestapuhujana. Muutoshaluttomuus ilmenee ennen kaikkea siten, että päivänpoliittisista henkilö-, oppositio-, hallitus- ja vastaavista kysymyksistä puhuttaessa lehden tausta vaikuttaa muutoshalukkuuteen, kun taas perustavista yhteiskunnallisista rakenteista ja valtarakenteista puhuttaessa mahdollinen muutos esitetään lehteen katsomatta yleensä ei-toivottavana. Vallitsee lähes rikkoutumaton, useimmiten implisiittisesti ilmaistu yksimielisyys olemassa olevan järjestelmän ylivoimaisuudesta. (Heikkinen 1999, 295.)

Vaikka suomalainen media nähtäisiin asettuvan uusintamaan – tietoisesti tai tiedostamatta – sekä tiettyjä käsityksiä ja uskomuksia ”syrjäytymisestä” että ilmiön luonnollistuneita hahmotus- ja kielenkäyttötapoja, laajojen yleistyksien tekemistä suomalaisen mediakentän ja yhteiskuntajärjestelmän suhteesta on syytä välttää. Norman Fairclough (1997, 64–65) onkin osuvasti todennut, että joukkoviestinnän ideologisuutta, mahdollisia kytköksiä vallanpitäjiin sekä niiden ilmenemismuotoja tulisi tarkastella aina vain tapaus tapaukselta.

2.4.1 Helsingin Sanomien pääkirjoitukset keskustelun areenana

Helsingin Sanomat kulkee suomalaisessa sanomalehtikartalla eräänlaisena keulakuvana, eikä syyttä: se levikiltään, lukijamäärältään ja resursseiltaan Suomen mittakaavassa ylivertainen. Helsingin Sanomilla on muihin päivälehtiin verrattuna erityinen yhteiskunnallinen asema, sillä sen vaikutusalue ei rajaudu pelkästään pääkaupunkiseudulle. Myös sen poliittista voimaa voidaan perustellusti kuvata merkittäväksi. Kun maakuntalehdillä on perinteisesti ajateltu olevan alueensa henkistä ja taloudellista kehitystä edistävä funktio, Helsingin Sanomilla tämä funktio ulottuu koko maahan.

Sanomalehden pääkirjoitusta ja sen historiaa on tarkasteltu suomalaisessa viestinnän tutkimuksessa suhteellisen vähän. Lähes kaikki pääkirjoituksia analysoivat tutkimukset määrittelevät sen konventiot edelleen suomalaisen mediatutkimuksen 1970-luvun

uranuurtajan Pertti Hemánuksen määritelmien mukaan. Toisaalta aiheen teoretisoinnille tai pääkirjoituksia journalistisena konventiona määrittävälle perustutkimukselle ei ehkä ole nähty Hemánuksen jälkeen tarvetta tai tilausta. Luonnollisena selityksenä toimisi se, että eri viestintävälineiden paikallaan pysynyt organisaatiokulttuuri ja kiveen hakatut konventiot ovat johtaneet journalismin peruselementtien pysymiseen varsin pitkään samoina.

Pääkirjoitukset voidaan määritellä journalismiksi, jonka aihevalinnat, kieli ja esitystapa noudattelevat vallitsevaa journalistista käytäntöä. Sen institutionaalisesti määriteltynä tehtävänä nähdään viesti politiikan- ja talouden vaikuttajille. Yleensä pääkirjoitukset ovat argumentoituja kannanottoja, joiden argumentaatiorepertuaari vaihtelee provosoivasta hyvin hienovaraiseen, jopa vihjailevaan. Pääkirjoitus voi olla tyyliltään myös pohdiskeleva, tiettyjä yhteiskunnallisia linjoja viitoittava tai erilaisia vaihtoehtoja, ilman selkeää kannanottoa, erittelevä. Hemánuksen (1972, 5, 18) mukaan pääkirjoituksessa "lehdellä instituutiona on legitiimi oikeus esittää omat arvostuksensa tai arvostusluonteiset kannanotonsa ja jossa se useimmiten niitä myös käytännössä esittää". Pääkirjoitusta voidaankin pitää lehden merkittävimpana tekstinä juuri sen ilmaiseman lehden virallisen kannan ja sen funktioiden seurauksena. Ei kuitenkaan ole täysin virheellistä niputtaa pääkirjoitus mielipidetekstin kanssa samaan journalistiseen genreen. Mielipidetekstien tavoin pääkirjoituksissa arvostukset ja arvottavat kannanotot näkyvät usein selvemmin kuin muissa, uutismaisissa, sanomalehtien tekstityypeissä. Toisaalta Hemánusta tulkiten pääkirjoituksia analysoidessa juuri diskurssianalyttisillä välineillä varustettu työkalupakki on erittäin hedelmällinen kumppani, sillä pääkirjoituksessa itse kirjoittaja, toimittaja häivytetään.

3 SYRJÄYTYMISKESKUSTELU AINEISTOKSI JA ANALYYSIN KOHTEEKSI

”Elämme keskellä käsitteiden kaaosta. Käsitteet ovat yhtä aikaa moraalisia, inhimillisiä, sosiaalisia ja henkilökohtaisia, mutta jokaisena aikana on olemassa muutamia perustavanlaatuisia käsitteitä. Voimme nähdä, kuinka niitä muodostetaan ja muovataan aivan omien silmiemme edessä.”

Ian Hacking (1997, 241)

Tutkimusapparaattini on viritetty analyysin osalta tarkastelemaan diskurssianalyttisin keinoin, miten ja millaisen rationaalisuuden eli diskursiivisen muodostelman avulla ”syrjäytyminen” ja siihen kohdistettu politiikka rakennetaan Helsingin Sanomien pääkirjoituksissa. Metodologian kohdalla on perusteltua esittää ensiksi yksi perustavanlaatuinen varaus. Analyysin ja koko tutkimuksen tarkoituksena ei ole millään tavalla osoittaa sormella hallinnan harjoittajaa tai määrittää hallinnan positioita. Sanomalehtipuhetta ruodittaessa olisi lapsellisen helppoa päätyä syyttämään mediaa ”syrjäytymisen” tuottamisesta. Jo Michael Foucault, vaikka hänen diskurssikäsitteensä nykyisestä diskurssianalyttisestä valtavirrasta eroaakin, oli hyvin vastahakoinen pelkistämään diskurssia lausumiksi, jotka yksinkertaisesti heijastelisivat jonkun tietyn luokan tai tahon intressejä. Diskurssianalyysin sijaan kutsun metodiani Pertti Alasuutaria (1996, 27) mukailleen julkisen keskustelun analyysiksi. Julkisen keskustelun analyysi metodologisenä käsitteenä painottaa yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen kohteena olevaa joukkoviestintää, mutta jättää samalla tutkijalle tilaa muotoilla metodi vastaamaan tutkimusongelmaa sekä siihen liittyviä käsitteellisiä ja teoreettisia lähtökohtia.

3.1 Diskurssi, tieto, valta ja hallinta

Diskurssin käsitteen kohdalla on ensimmäiseksi syytä huomauttaa sen monimerkityksellisyydestä. Diskurssin määrittelemisen tutkimusasetelman kontekstiin ja lopulta julkisen keskustelun analyysin työkaluksi edellyttää käsitteen avaamista. Pureuduttaessa syvemmälle määritelmään ”syrjäytymisen” biopoliittisesta rationaalisuudesta diskursiivisena muodostelmana tulee tarkastella diskurssin käsitteellistä sisältöä ja hahmottaa sen paikkaa koko tutkimusasetelmassa.

Michel Foucault määritteli diskurssin joukoksi väitelausumia (ilmauksia) sikäli kun ne kuuluvat samaan diskursiiviseen muodostelmaan, joka muodostuu rajallisesta määrästä lausumia, joiden olemassaolon ehdot voidaan määrittää. Siten diskurssi muodostuu aina useista lausumista, jotka yhdessä muodostavat diskursiivisen muodostelman. Diskurssit eivät ole suljettu kenttä, vaan jokainen lausuma osaltaan muuttaa, muovaa ja järjestää uudelleen sitä lausumien kenttää, johon se liittyy. Foucault katsoi diskurssien muodostuvan käytännöissä, joita säätelee joukkoa anonyymeja, historiallisia sääntöjä, jotka ovat aina ajallisesti ja paikallisesti määräytyneitä. Diskursiivinen käytäntö määrittää siis sen, mitä, miten ja millä oikeutuksella joku voi "sanoa" jotain. (Foucault 1982, 107, 117, 121–125.)

Foucault'n näki vallan liittyvän diskursseihin tiedon kautta. Foucault'laista diskurssikäsitystä mukaillen voidaan nähdä, että valta ja tieto yhdistävät tiedon mahdollistaessa "syrjäytyneiden" ja "syrjäytymisen" hallinnan toiminnan tai vaihtoehtoisesti vallan luodessa uusia, "syrjäytymisen" kaltaisia, tiedon kohteita. Syrjäytymiskeskusteluja tutkittaessa on erityisesti korostettava Foucault'n hahmottelemaa tiedon ja vallan produktiivisuutta – valta luo tietoa ja näin tuottaa erilaisia diskursseja. Foucault'n mukaan diskurssi ei vain sisälly aina valtaan, vaan se on myös yksi niistä "järjestelmistä", joiden kautta valta leviää. Foucault'n ajatusta mukaillen siis jonkin diskurssin tuottama tieto "syrjäytymisestä" laskee perustan tietynlaiselle vallalle, jota harjoitetaan "tiedettyjä syrjäytyneitä" kohtaan. Kun tätä valtaa harjoitetaan käytännössä, tietyllä tavalla "tiedetyistä syrjäytyneistä" tulee sen alaisia (heidät siis alistetaan sille). Foucault katsookin, että niillä, jotka tuottavat diskurssin, on aina valta tehdä siitä totta eli vahvistaa sen pätevyys, sen asema tietona. (Foucault 1980, 201.)

Foucault'n esittämä määritelmä diskurssista ja niiden tutkimuksesta poikkeaa monella tapaa uudemmassa diskurssianalyttisessä koulukunnasta. Kun esimerkiksi uudemmat "kriittisen diskurssianalyysin" koulukunnan tutkijat (esim. Fairclough 1997) katsovat, että diskurssit kietoutuvat laajempiin yhteiskunnallisiin ilmiöihin ja käytäntöihin sekä pystyvät tätä kautta kuvaamaan yhteiskunnan tilaa, Foucault määrittää diskurssin koskemaan rajatumpaa kielen aluetta. Hän katsoo, että "diskurssianalyysin" ei tule tarkastella diskurssia dokumenttina, merkinä jostain muusta. Foucault'n mukaan diskurssien kohdalla ei myöskään tule etsiä jatkuvuuksia tai syntyhetkiä, eikä niiden

tarkastelun tarkoituksena ole uudelleenrakentaa sitä, minkä ihmiset ovat voineet ajatella, tarkoittaa tai haluta kun he päästivät puheensa kuuluville. (Foucault 2005, 181–183.)

Foucault'n jäsenyys diskurssista on hyvin monitulkintainen. Toisaalta hän määrittelee diskurssin asemaa tiedon ja vallan viidakossa, toisaalta Foucault taas muistuttaa lähinnä siitä, mitä diskurssi ei ole. Foucault ei myöskään viittaa millään tavalla siihen, miten hänen jäsenystään voitaisiin soveltaa empiirisessä tutkimuksessa, saati siihen, miten hän ylipäätään päätyi määritelmiinsä. ”Syrjäytymisen” biopoliittisen rationaalisuuden ja diskursiivisen muodostelman käsitteiden kannalta Foucault kuitenkin löytää havainnollisia jäsenyyksiä tieto-valta-punoksesta. Foucault (1980, 201) näkee ”diskurssien tuottaman tiedon laskevan perustan tietynlaiselle vallalle, jota harjoitetaan niitä kohtaan, joista tiedetään”. Diskurssien tuottama tieto merkitsee juuri diskursiivista muodostelmaa, joka mahdollistaa – Foucault'n mukaan ”laskee perustan” – biopolitiikan, jota toteutetaan tieteen tunnetuksi tekemä ”syrjäytymistä” kohtaan. Lisäksi analyysissa tulee lähteä Foucault'n rajatummassa diskurssi-käsitteestä, jossa rationaalisuuden peruspiirteiden kautta hahmotellut puhutavat nähdään ainoastaan aineistona olevien Helsingin Sanomien pääkirjoitusten puhetapoina, eikä niitä pyritä analyysissä tulkitsemaan merkkinä tai dokumenttina laajemmasta syrjäytymiskeskustelusta, -politiikasta tai yhteiskunnallisesta murroksesta.

Lopuksi on hyvä esittää vielä kolme oleellinen huomautusta (ks. Eskola & Suoranta 2005, 196) siitä, mitä diskurssianalyysi ei ole, ja miten tämä julkisen keskustelun analyysi pyrkii nämä sudenkuopat välttämään. Ensimmäiseksi, diskurssianalyttinen lähestymistapa ei pyri puristamaan aineistosta yhteen keskenään sovittamattomia havaintoja. Yhteen puristamista mielekkäämpää on siis problematisoida diskursseja sekä etsiä niistä vastakkaisia rakenteita ja ristiriitoja. Käytännössä tämä tarkoittaa analyyttistä lukutapaa: syrjäytymiskeskustelu on lähtökohtaisesti harmoninen itsestäänselvyyksien palapeli, mutta analyttisen silmän avulla voidaan havaita diskurssien esimerkiksi tuottavan erilaisia objekteja, jotka voivat olla myös keskenään ristiriitaisia ja myös saman diskurssin sisällä voi olla ristiriitaisuuksia. Oletus pätee juuri ”syrjäytymistä” koskevaan puheeseen, sillä sen ytimessä ovat syrjäytymisen ja yhteisyyden käsitteet nähdään lähes aina kiistanalaisina. Huomio on tärkeä myös teorialähtöisen kysymyksenasetteluni kannalta: teksteistä olisi verrattain helppo koota sellaisia havaintoja, jotka puristetussa muodossa tukisivat tutkijan toivomia tuloksia.

Toiseksi, diskurssianalyysissä tekstit eivät ole tie tekstien takana piileviin tutkittaviin ilmiöihin, koska kiinnostus kohdistuu itse diskurssiin. Huomautus on paikallaan, koska nopeasti ajateltuna tutkimusapparaatti täyttää tämän paradoksin kriteerit: pyrin hahmottamaan teksteistä jotain, mikä ohjaa niitä eli tutkimaan tekstien takana piilevää ilmiötä. Toisaalta varsinainen diskurssianalyysi, tässä tapauksessa julkisen keskustelun analyysi, on vain tutkimuksessa vain pala – joskin keskeisin sellainen – suuremmasta kokonaisuudesta. Teoreettinen osuus perustelee rationaalisuuden hahmottelemisen tärkeyden ja luo analyysille työkalupakin, mutta varsinainen diskurssianalyysi pysyy hyvin tarkasti pääkirjoitusten kielessä. Kolmannen huomion mukaan diskurssianalyysissä tutkijalla ei ole valmiina sisällöllisiä jäsennyksiä, vaan teoreettinen peruskäsitteistö rakennetaan tutkimusaineistosta käsin: tutkija siis nostaa aineistostaan esiin jotain, joka ei automaattisesti nouse siitä esiin ja selittävät teoriat kaivetaan vasta sitten, kun alustavat käsitteet ja kategoriat on hahmoteltu tutkimusaineistosta.

3.2 Tutkimuskysymykset, aineisto ja analyysi käytännössä

Pro gradu-tutkielmani tutkimuskysymykset rakentuvat Nikolas Rosen rationaalisuudelle antamista pääpiirteistä eli moraaliseen muodosta, idiomaattisuudesta, episteemisestä luonteesta sekä käännettävyydestä. Käännettävyys tulee tutkimusasetelmassa mukaan vasta varsinaisen analyysin tuloksia tulkitsevana ja yhteen vetävänä työkaluna. Pyrin siis hahmottelemaan tutkimuskysymysten avulla Helsingin Sanomien pääkirjoituksista ”syrjäytymisen” ja siihen kiinnittyvän politiikan moraalisia-, idiomaattisia- ja episteemisiä puhetapoja. Puhetapojen hahmottelemisen tarkoituksena on puolestaan jäsentää ”syrjäytymisen” biopoliittista rationaalisuutta. On syytä huomioida, että käytän diskurssin sijaan puhettavan käsitettä. Puhettavan käsite toimii tutkimusasetelmassa edellisessä luvussa avatun diskurssin käsitteen synonyyminä. Tällä käänöksellä voidaan ennen kaikkea selkeyttää diskurssin ja diskurssiivisen muodostelman, rationaalisuuden, eroa. Toisaalta puhetapa tukee käsitteellisesti myös julkisen keskustelun analyysin lähtökohtia.

Analyysin aluksi kokoaan jokaisesta pääkirjoituksesta eräänlaisen juonitiivistelmän (LIITE 1; ks. myös Alasuutari 1996, 32–33). Juonitiivistelmässä havainnot idiomaattisuudesta, moraaliseen muodosta ja episteemisestä luonteesta saavat oman kenttensä.

Juonitiivistelmän tarkoituksena on luoda systemaattinen analyysitapa, joka sekä huomioi rationaalisuuden peruspiirteiden ominaisuudet että antaa mahdollisuuden rakentaa käsitteistö tutkimusaineistosta käsin. Juonitiivistelmän neljäs kenttä on jäsennetty A.J. Greimasin aktantti-tulkintateorian mukaan siten, että aktanttimallin subjektina on pääkirjoitus asiantuntijana. Neljänteen, episteemiseen luonteeseen kuuluvaan kenttään kerätään tulkintateorian mukaan jäsentyneet havainnot pääkirjoitusten asiantuntijuuden suhteista ja asiantuntijatiedosta. Juonitiivistelmien pohjalta pyrin hahmottamaan, jäsentämään ja käsitteellistämään pääkirjoitusten syrjäytymiskeskustelusta nousevia puhetapoja, joita tarkennetaan ja laajennetaan. Juonitiivistelmien tarkoitus on siis systematisoida pääkirjoitusten analyysia, mutta on hyvä muistuttaa, että analyysia ei suoriteta pelkästään juonitiivistelmiin idiomaattisuudesta, moraalisisista muodoista ja episteemisestä luonteesta tehtyjen havaintojen pohjalta. Analyyttinen katse suunnataan tiivistelmien tarkastelun systemaattisen vaiheen jälkeen koko aineistoon.

Neljännän kentän havaintojen avulla luon pääkirjoitusten episteemistä luonteesta aktanttimallin, jonka tarkoituksena on hahmotella pääkirjoitusten käyttämää asiantuntijuutta, pääkirjoitusten roolia asiantuntijana, asiantuntijoiden luomaa tosiasiatietoa sekä eri asiantuntijatoimijoiden välisiä suhteita. Tutkielman viimeisessä luvussa käytän greimasilaista tulkintateoriaa uudelleen pääkirjoituksista käsitteellistettyjen puhetapojen, havaittujen käsitteiden suhteiden ja varsinaisten tutkimustulosten kirkastamiseksi. Samalla jäsentyy pääkirjoituksista tulkittu ”syrjäytymisen” biopoliittinen rationaalisuus eli se diskursiivinen muodostelma, joka mahdollistaa ”syrjäytymisen” rakentamisen ja hallinnan sekä ”syrjäytyneiksi” luokiteltujen elämään tunkeutuvan politiikan. Lopuksi saatan analyysin tulokset, tehdyt ja kirkastetut tulkinnat sekä Rosen käännettävyyden käsitteen dialogiin.

On syytä korostaa, että analyysi on ennen kaikkea tulkitsevaa. Osoittaessani pääkirjoituksen tekstistä niitä kielellisiä valintoja, joissa katson puhetapojen realisoituvan, huomioin myös, että tekstissä puhetapaa ei sellaisenaan ole. Kyse on puhettavan hahmottamisesta, paikantamisesta ja nimeämisestä tutkijan luennan kontekstissa, joka rakentuu niin ”syrjäytymiseen” liittyvästä aikaisemmasta keskustelusta kuin myös pääkirjoitusten konventioista ja biopoliittisen rationaalisuuden tematiikasta. Tätä voidaan kutsua pääkirjoitusaineiston, teorian ja tutkijan dialogiksi. Tiedostan myös, että tutkimuksen edetessä on vaarana hirttäytyä teoreettisen työkalupakin tehottomuuteen.

Muotoilen tutkimuskysymykset suhteellisen moninaisiksi välttääkseni analyysia aloittaessani liian tiukkoja sitoumuksia. Huolimatta verrattain pienestä tekstiaineistosta tutkimuskysymysten monipuolisuus on ennen kaikkea mahdollisuus nostaa analyysissa pääkirjoituksista syrjäytymisen käsitteen ympärille tuotetun keskustelun keskeisimmät piirteet.

Syrjäytymispuheen idiomaattisuus

Idiomaattisuudella tarkoitetaan kielen ”omaa slangia” eli juuri tietyille ilmiölle tyypillistä kielenkäyttöä. Idiomaattisuuden analysoimisen kohdalla mukaan tulee tarve semioottisväritteiselle pohdinnalle pääkirjoitusten syrjäytymiskeskustelun kielen ominaispiirteistä. Käytännön analyysissa tämä konkretisoituu kysymykseen, *millaisia määritelmiä ja subjektipositioita ”syrjäytyminen” ja syrjäytymispolitiikka pääkirjoituksissa saavat?*

“Syrjäytymisen” rationaalisuuden moraaliset muodot

Moraalinen muoto tarkennettiin aikaisemmin tarkoittamaan yksinkertaistetusti yhteisöissä tai yhteiskunnassa vallitsevia käsityksiä, arvotuksia ja käyttäytymissääntöjä, jotka muodostavat hegemonisen diskurssin. Pääkirjoitusten syrjäytymispuheen moraalisten muotojen hahmottamisessa pääkysymykseksi nousee, *miten pääkirjoitukset perustelevat ”syrjäytyneiden” ja ”syrjäytymisen” hallinnan sekä tähän kohdistetut politiikat moraaliperiaatteiden kautta?*

“Syrjäytymisen” ja sen hallinnoinnin episteeminen luonne

Syrjäytymiskeskustelujen episteemisellä luonteella tarkoitetaan tiivistetysti sitä, miten asiantuntijuus ja sen tuottama tosiasiatieto perustelevat pääkirjoituksissa ”syrjäytymistä” hallinnoivaa politiikkaa. Kysynkin, *perustelevatko pääkirjoitukset kysymyksenasetteluaan tieteellisellä tiedolla tai asiantuntijuudella ja onko pääkirjoitusten asiantuntijuus muuttunut vuosina 1990–2006?* Pääkirjoitukset itsessään voidaan nähdä asiantuntijuuden positiona, suuntaavathan ne viestinsä pääsääntöisesti politiikan ja talouden päätöksentekijöille. Pääkirjoitusten asiantuntijuuden suhteita tarkastellessani kysyn, *millaisia suhteita pääkirjoituksissa operoivien erilaisten asiantuntijuuksien välille muodostuu?* Tämän kysymyksen kohdalla hyödynnän A.J.Greimasin aktanttimallia.

Pääkirjoitusten asiantuntijuuden avaamisessa aktanttimalli tarjoaa välineitä eri asiantuntijuuksien suhteiden tarkasteluun. Tulkintateoriaa mukaillen pääkirjoitusten tekstit on mahdollista tulkita tarinoiksi, ja aktantit ovat yleisiä, kaikissa tarinoissa toistuvia suhdekategorioita.

Syrjäytymispuheen rationaalisuuden käännettävyys

Nikolas Rosen rationaalisuudelle määrittämällä neljännellä peruspiirteellä, käännettävyydellä tarkoitetaan sitä, että ”syrjäytymisen” hallinnan rationaalisuus, joka on rakentunut pääkirjoituksissa juuri ”syrjäytymisen” hallintaa varten tai tietyssä yhteydessä, on ikään kuin käännettävissä muihin yhteyksiin ja muita sovelluksia varten. Rationaalisuuden käännettävyys poikkeaa analyysin kolmesta aikaisemmasta piirteestä ennen kaikkea siksi, että se toimii samalla analyysin tuloksia tulkitsevana lukuna ja tutkimuksen rakenteessa eräänlaisena epilogina. Käännettävyyden kohdalla kysytään, *kääntyykö kolmen ensimmäisen pääpiirteen avulla käsitteellistetty rationaalisuus eri asiayhteyksiin tai ilmiöihin? Entä kääntyykö pääkirjoitusten ”syrjäytymisen” ilmiöön, asianyhteyksiin tai aikakausiin toisenlaisia rationaalisuuksia?*

Käytännössä käännettävyys tiivistyy hypoteettisesti oletamaani hyvinvointivaltiollisen sosiaaliliberalismin ja uusliberalistisen hallinnan rationaalisuuden väliseen jännitteeseen. Käännettävyyden tarkastelu keskittyykin juuri tälle akselille. Uusliberalismilla tarkoitetaan tietynlaista hyvinvointivaltiota kritisoivaa ja ohjelmallista rationaalisuuden muotoa. Esimerkiksi Deanin (1999) ja Rosen (1999) teoreettisissa jäsennyksissä uusliberalistinen hallinnan rationaalisuus on ulottanut lonkeronsa lähes kaikkialle. Suomalaisessa keskustelussa tätä käännettä hyvinvointivaltiollisesta ja sosiaaliliberalistisesta hallinnan rationaalisuudesta uusliberalismiin on kuvattu kolmella tasolla. Ensinnäkin on nähty eräänlainen viimeisten vuosikymmenten aikana tapahtunut hegemoninen irtautuminen hyvinvointivaltiollisesta rationaalisuudesta (esim. Julkunen 1992; Rauhala 2000). Toiseksi poliittisen puheen on havaittu (esim. Kantola 2006) siirtyneen hyvinvointivaltiollisesta sanastosta on eräänlaiseen (uusliberalistiseen) kilpailuvallion kieleen. Kolmanneksi uusliberalismin on nähty (ks. Alasuutari 2006, 44–45) saavuttaneen hegemonisen aseman myös julkisessa mielipiteenmuodostuksessa.

Tutkimuksen aineisto

Tutkimukseni aineisto muodostuu Helsingin Sanomien ”syrjäytymistä” käsittelevistä pääkirjoituksista vuosilta 1990, 1994, 1998, 2002 ja 2006 (Liite 2). Kuten aikaisemmin on todettu, nykyinen ”syrjäytyminen” synnyttiin suomalaisissa tutkijakammioissa 1980-luvun puolivälissä. Kasino- ja purjevenetaloutta elänyt Suomi kävi ensimmäisen syrjäytymiskeskustelunsa saman vuosikymmenen lopulla, mutta varsinaisesti ”syrjäytyminen” päästettiin irti vasta laman aikana. ”Syrjäytyminen” pysyi vielä 1980-luvulla ainoastaan tutkijakammioiden riepotelevana, kunnes se ilmestyi journalismin käsitevarastoon 1980- ja 1990-luvun vaihteessa. Tämän kehityksen seurauksena valitsin analysoitavan aineiston alkamaan vuodesta 1990.

Aineistossa on kyseisiltä vuosilta kaikki pääkirjoitukset, joissa käytetään termejä ”syrjäytyminen” tai ”syrjäytyneet” taivutusmuotoineen. Kaikki pääkirjoitukset eivät käsittele varsinaisesti ”syrjäytymistä”, mutta katson aiheelliseksi ja perustelluksi sisällyttää aineistoon myös muut sosiaalisia ongelmia ja huono-osaisuutta käsittelevät – ja syrjäytymisen käsitettä viljelevät – pääkirjoitukset, koska näillä on keskeinen rooli syrjäytymiskeskustelun ja sitä kautta sitä ohjaavan biopoliittisen rationaalisuuden hahmottelemisessa. Syrjäytymiskeskustelu on vahvasti yhteydessä yleisempään keskusteluun esimerkiksi huono-osaisuudesta ja sosiaalisista ongelmista.

Moni tekijä perustelee Helsingin Sanomien pääkirjoitusten valintaa tutkimusaineistoksi. Pääkirjoitukset ovat journalismia, ja journalismin on sanottu (esim. Pietilä & Sonderman 1994, 52) olevan kaiken yhteiskunnallisen kokoaja ja suodattaja. Mikäli kiinnostus kohdistettaisiin ”syrjäytymistä” koskevaan poliittiseen päätöksentekoprosessiin, aineistoksi soveltuisivat parhaiten valtiolliset asiakirjat. Mutta kun tutkimuksen polttopisteessä on ”syrjäytymistä” konstruoiva ja järkeilevä biopoliittinen rationaalisuus, pääkirjoitusten valintaa perustelevat ne esioletukset, joihin julkisessa yhteiskunnallisessa pääkirjoitusten kaltaisessa keskustelussa yleisesti viitataan. Julkisen keskustelun onkin katsottu olevan virallisia asiakirjoja kattavampaa, sillä kuten Pertti Alasuutari (1996, 29–30) asian muotoilee, ”esimerkiksi mietinnöissä tai lakiehdotuksissa esitetyjä perusteluja kommentoidaan usein julkisuudessa, mutta asiakirjoissa ei käsitellä tai voida ennakoida läheskään kaikkia niitä muita näkökohtia, jotka tulevat yleisessä keskustelussa esiin”. Alasuutari mukailleen pääkirjoituksia voidaan perustella sopivana aineistovalintana myös

siksi, että pääkirjoitus keskittyy ”syrjäytymisen” tapauksessa kysymystä koskeviin arvonäkökohtiin tekstimäärältään suppeassa muodossa. Pääkirjoitukset ovat siis eräänlaisia lähteitä, jotka dokumentoivat sitä biopoliittista rationaalisuutta, jonka kehyksissä eri osapuolet ottavat kantaa ”syrjäytymistä” koskeviin kysymyksiin. Tarkasteltaessa ”syrjäytymistä” Helsingin Sanomien pääkirjoitus tulee omalta osaltaan sisällyttäneeksi ne diskursiiviset rationaalisuudet ja muodostelmat, joihin kamppailujen osapuolet nojaavat omat argumenttinsa.

Analysoitavia pääkirjoituksia on yhteensä 43 ja niiden määrä kasvaa 2000-luvulle tultaessa: vuonna 1990 ”syrjäytyminen” tai ”syrjäytyneet” mainittiin 3:ssa Helsingin Sanomien pääkirjoituksessa, kun vuonna 2002 käsitteitä käytettiin 15:ssä eri artikkelissa. Vuoden 1994 aineisto muodostuu 4 pääkirjoituksesta, vuosien 1998 ja 2006 taas 12- ja 9 kirjoituksesta. Aineiston määrä, 43 pääkirjoitusta, on pienempi, kuin tavallisesti olemme median yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa nähneet. Diskurssianalyttisesti orientoituneen analyysin kohdalla tulee myös pohtia valitsemani aineiston riittävyttä. Vaikka laadullisen analyysin kohdalla pääkirjoituksista saamien tulosten yleistettävyyden sijaa tulee arvioida analyysissä esitettyjen tulkintojen kestävyttä, luotettavuutta ja vakuuttavuutta (ks. Eskola & Suoranta 2005), myös aineiston ”kattavuus” saa omat kriteerinsä. Yleensä yhteiskuntatieteellinen tutkimus on puhunut aineiston kylläntymisestä. Aineisto on riittävä, kylläntynyt, siinä vaiheessa, kun analysoitavaksi otettu uusi aineisto ei enää tarjoa uusia tuloksia. Vaikka kylläntymiskysymykseen voidaan esittää perusteltua kritiikkiä juuri pienen tekstiaineiston ja julkisen keskustelun tulkinnallisuuden seurauksena, huolehdin aineiston kylläntymisestä seuraavasti: tehtyjen tulkintojen (havaitut puhettavat) jälkeen jaoin aineiston sattumanvaraisesti kahteen osaan ja katsoin, löytyvätkö havaitut puhettavat puolitetusta aineistosta. Koska tutkitut puhettavat nousevat esiin myös puolitetusta aineistosta, voidaan 43 pääkirjoituksen aineiston nähdä olevan kylläntynyt.

4 ”SYRJÄYTYMINEN ON RISKI, JOKA VAATII HUOLTA JA EHKÄISEMISTÄ”

”Syrjäytyminen” pysyy Helsingin Sanomien pääkirjoituksissa tunnistamattomana. Se ei saa synonyymejä, vaan operoi pääkirjoituksissa käsitteellistämättömänä sosiaalisena ongelmana. Sen sijaan yli puolet pääkirjoituksista määrittelee ”syrjäytymisen” riskiksi, vaaraksi tai uhaksi. Pääkirjoitukset eivät siis puhu pelkästään ”syrjäytymisestä” tilana tai ”syrjäytyneistä” ihmisryhmänä – ”syrjäytyminen” kytkeytyy puheeseen syrjäytymisriskistä sekä ennen kaikkea siitä, mitä toimenpiteitä tämä riski vaatii. Näiden toimenpiteiden tekstuurissa sekä vaaditaan huolehtimaan, tukemaan ja tarjoamaan apua ”syrjäytyneille” että vakuuttamaan itse syrjäytymisriski. Riskin lisäksi myös huoli paikantuu pääkirjoitusten idiomaattisuuden ytimeen. Huoli ”syrjäytymisestä” ja ”syrjäytyneistä” nousee esiin 16 pääkirjoituksessa. Peter Millerin ja Nikolas Rosen (1997, 118) ajatusta mukailleen ”syrjäytymisestä” tulee tiedon ja hallinnan legitiimi kohde juuri huolen ”syrjäytyneiden” hädänalaisuudesta ja ”syrjäytymisen” yhteiskunnalle rakentaman vaaran leikatessa toisiaan. Näiden kahden huolen yhdistyminen voidaan nähdä myös ”syrjäytymistä” käsittelevän puheen taustalla. Pääkirjoitusten keskustelu ”syrjäytymisestä” operoiikin eräänlaisena huolidiskurssin alarakennelmana ja sen idiomaattisuutta jäsentää ajatus siitä, miten (hyvinvointi)valtion – huolehtivan ja hyvän paimenen – tulee pyrkiä ehkäisemään ”vääristä” elämäntavoista aiheutuva syrjäytymisriski.

Tavallisesti riskin käsitettä käytetään synonyyminä vaaralle tai onnettomuudelle – se siis viittaa objektiiviseen uhkaan. ”Syrjäytymistä” käsittelevät pääkirjoitukset kiinnittyvät keskusteluun hyvinvoinnista ja hyvinvointivaltiosta, jossa riski, vaara ja uhka saavatkin rinnalleen vakuutuksen käsitteen. Yksinkertaistetusti modernin hyvinvointivaltion ja sosiaalipolitiikan keskeisiin periaatteisiin on katsottu kuuluvaksi yksilöiden vakuuttaminen riskeiltä. Vakuutuksen yhteydessä riski ei kuitenkaan viittaa todelliseen tapahtumaan. Riski on erityinen tapa käsitellä sellaisia tapahtumia, jotka voivat uhata yksilöiden muodostaman kollektiivin, esimerkiksi pääkirjoituksissa syrjäytyneiksi nimettyjen tai vaihtoehtoisesti yhteiskunnan ”sisällä” elävien, omistamia tai edustamia arvoja tai pääomia. Konstruktivismin kautta ajateltuna mikään itsessään ei ole riski, todellisuudessa riskiä ei ole olemassa. Tällöin mikä tahansa voi olla riski, sillä kaikki riippuu siitä, miten riski ja vaara analysoidaan. Riski voidaankin nähdä ”syrjäytymisen” hallinnan teknologiana.

Tällöin vakuutus on yksi "syrjäytymisen" biopoliittisen rationaalisuuden skeema: tapa hajottaa, koota uudelleen ja järjestää "syrjäytymistä" osiin. (ks. Ewald 2003, 26.)

Pääkirjoitusten syrjäytymiskeskustelun idiomaattisuutta hallitsevaa riskipuhetta voidaan tarkastella neljästä toisiinsa kietoutuvasta näkökulmasta. Ensinnäkin pääkirjoitusten riskipuhe operoi riskien, vaarojen ja uhkien ennakoinnin ja todennäköisyyksiä luovan elementin kautta. Toiseksi pääkirjoitukset problematisoivat erilaisia elämänalueita, ilmiöitä ja tapahtumia syrjäytymisriskiksi. Kolmanneksi puhe liikkuu prosessin tasolla patistaen syrjäytymisriskin alle luokiteltuja jatkuvaan oman elämän ja elämänkaarensa kalkylointiin. Neljänneksi pääkirjoitusten rakentamaa syrjäytymisriskiä voidaan tarkastella paimenvallan näkökulmasta. Tällöin "hyvä paimen" toimii "lauman" huolehtijana ja sitä uhkaavien riskien vakuuttajana ja ehkäisijänä. Samalla voidaan havaita syrjäytymisriskin ja "syrjäytyneistä" huolehtimisen rakentuvan samassa puhetavassa.

4.1 Ennakointien ja todennäköisyyksien rakentama riski "syrjäytyä"

Pääkirjoitusten riskipuheen ensimmäinen ulottuvuus on siis sen "syrjäytymistä" rakentava ja merkitykselliseksi tekevä piirre. Tämä tapahtuu ennen kaikkea "syrjäytymiseen" kiinnittyvien riskien ennakoinnin ja todennäköiseksi tekemisen kautta. Puhutaan riskin anatomian peruslähtökohdista: jotta tapahtuma olisi riski, sen todennäköisyyden on oltava laskettavissa ja ennakoitavissa. Ennakoiva riskipuhe rakentaa syrjäytymistä tilana: syrjäytyminen on tila, joka seuraa esimerkiksi työttömyyttä tai heikkoa menestystä koulutuksessa.

Vaikka osa ["heikoin eväin peruskoulun päättäneistä"] tulee myöhemmin järkiinsä, täydentää tietojaan ja selviytyy elämästään siinä, missä muutkin, syrjäytymisriski kehnosti menneen peruskoulun takia on suuri. (HS 26.5.2002)

Kuten edellisestä lainauksesta voidaan havaita, ennakointi ulottuu pääkirjoituksessa yksilöön kohdistuvan biopolitiikan ytimeen, "elämästä selviämiseen". Pääkirjoituksen riskipuhe langettaa "kehnosti peruskoulusta suoriutuneen" ihmisen ylle jatkuvan syrjäytymisriskin. Ihmisen toiminta, tässä tapauksessa jo peruskouluiässä tehdyt valinnat, ennakoivat pääkirjoituksessa syrjäytymisriskin suuruutta. Riskin ennakointi toimii spatiaalisenä eli kehnosti mennyt peruskoulu tarkoittaa riskiä tai vaaraa syrjäytyä, joutua

yhteiskunnan ulkopuolelle, kun taas hyvin suoritettu peruskoulu eli normaaliksi luokiteltu toiminta tai myöhemmin elämässä tehdyt valinnat (”järkiinsä tuleminen”, ”tietojen täydentäminen”) ennakoivat elämästä selviytymistä ja riskin välttämistä – ja yhteiskunnassa pysymistä.

Syrjäytymisriskin ennakoiva elementti näkyy myös ”syrjäytymisen” ja työttömyyden suhdetta, syitä ja seurauksia erittelevissä pääkirjoituksissa. Ennakoinnin lisäksi huomio kohdistuu tällöin myös riskin eksplikointiin: syrjäytymispuhe muuttaa riskin määriteltäväksi, kuten 5.7.1990 Helsingin Sanomissa julkaistusta pääkirjoituksesta voidaan havaita:

Työttömyys ja satunnaiset työsuhteet näyttävät Suomessa olevan erityinen riski, joka näennäisen hyvältä sosiaaliturvasta huolimatta syrjäyttää ihmisen ja saattaa johtaa ennenaikaiseen kuolemaan. (HS 5.7.1990)

Pääkirjoituksessa syrjäytymisriski seuraa työttömyyttä ja satunnaisia työsuhteita. Pääkirjoitus eksplikoii riskin liittymään myös ennenaikaiseen kuolemaan. Lainauksen kohdalla lienee kuitenkin syytä tehdä varaus ”syrjäytymisen” ja ennenaikaisen kuoleman välillä: riskipuheessa ”ihminen syrjäytetään”, mutta se vain ”saattaa johtaa ennenaikaiseen kuolemaan”. Ennakoiva riskipuhe siis puhuu myös todennäköisyyden kautta. Pääkirjoituksen työttömälle ja satunnaisessa työsuhteessa olijalle ennakoidaan syrjäytetyn rooli, mutta ennenaikaisen kuoleman riski sisältää todennäköisyyteen perustuvan ”saattaa”-varauksen.

Riskipuheen ennakoivaa ja todennäköistävää luonnetta voidaan monessa mielessä pitää odotettuna havaintona, koska ennakoinnin ja todennäköisyyksien luomisen katsotaan yleisesti kuuluvan riskien tematiikkaan. Ensinnäkin esimerkiksi Raija Julkunen (2004, 251) on nähnyt koko modernin (hyvinvointi)valtion yleisenä riskienhallinnan ja riskivakuutuksen apparaattina, jossa vakuutus toimii mekanismina, johon kuuluu juuri riskien määrittely ja todennäköisyytlaskenta. Toiseksi, Foucault’n määrittelemässä biopolitiikan yksi keskeisimmistä tehtävistä on hahmottaa nousevat elämän ja sen turvaamisen riskejä niin yksilön kuin myös koko väestön tasolla.

4.2 Problematisoidut riskitekijät

Pääkirjoitusten riskipuhetta voidaan lähestyä myös problematisoinnin käsitteen kautta. Michel Foucault'lle (1998, 122–123) problematisoinnit merkitsivät sellaisia ongelmanasetteluja, joiden kautta oleminen vaatii tulla ajatelluksi. Problematisointi – jonkin asian kokeminen ja esittäminen ongelmaksi – tekee mahdolliseksi sen, että jokin nimi tai luokittelu alkaa vähitellen vaikuttaa meihin eli ”luoda” meitä: uusi luokittelu, ihmistyyppi ilmaantuu nähtäväksi ja ajateltavaksi problematisoinnin kautta (Helén 2005, 100). Problematisoinnit voidaan siis nähdä ”syrjäytymistä” tuottavina ja ”syrjäytyneitä” luovina mekanismeina, joissa ”syrjäytyminen” rakennetaan, oikeutetaan ja mahdollistetaan yhteiskunnallisten ilmiöiden esittämisellä ongelmaksi.

Pääkirjoituksissa ”syrjäytymistä” ja riskiä ”syrjäytyä” problematisoidaan toistuvasti ennen kaikkea työttömyyden ja koulumenestyksen kautta. Tällöin palkkatyön menettäminen tai keho koulumenestys esitetään ja rakennetaan ongelmaksi, josta seuraa riski ”syrjäytyä”. Problematisoinnit eivät kuitenkaan rajoitu pääkirjoituksissa tähän. Työttömyyden ja koulumenestyksen lisäksi syrjäytymisriskiksi problematisoidaan nuorten alkoholinkäyttö ja tupakointi (HS 28.5.1990), lasten pitkät yksinäiset iltapäivät (HS 3.9.2002) ja puhehäiriöt (HS 5.1.1998) sekä esimerkiksi yksin eläminen (HS 27.12.2002), nuorten toimettomuus (HS 30.6.1998) ja joutilaisuus (HS 2.4.2006).

Toisaalta pääkirjoituksissa myös ”syrjäytyminen” problematisoidaan ongelmaksi ja sitä kautta erilaisten yhteiskunnallisten- ja sosiaalisten ongelmien syyksi. ”Syrjäytyminen” problematisoidaan riskiksi sortua esimerkiksi alkoholin suurkuluttajaksi (HS 17.10.2002), väkivaltaan (HS 28.12.2006), toisaalta taas tuhopolttojen syyksi (HS 25.3.2002) ja lasten heitteillejätto vanhempien syrjäytymiskiirteen (HS 26.8.2006) aiheuttamaksi.

4.3 Riski vältetään elämänkaarta kalkyloimalla

Pääkirjoitusten riskipuheen kolmas ulottuvuus on sen eräänlaiseen elämänkaaren kalkylointiin pakottava luonne. Kun riskiä ennakoiva puhe määritteli sekä muutti sekä ”syrjäytymisen” että siihen liittyvän riskin laskettavaksi ja todennäköisyyksiksi, elämänkaaren kalkylointiin kehottavan riskipuheen voidaan nähdä kiinnittyvän ”syrjäytymisen” hallinnan sijaan pikemminkin ”syrjäytyneiden”

hallinnallistamiseen. Kalkylointiin pakottamisen näkökulmassa pääkirjoitus luo riskin sekä ennakoi sen vaikutukset, mutta samalla lukitsee ”syrjäytyneen” tilaan: joko ”syrjäytyneeksi” tai syrjäytymisriskin alaiseksi. Tällöin ”syrjäytynyt” määritellään elämään syrjäytymisriskin alla, ja päästäkseen tästä irti ”syrjäytyneen” tulee kalkyloida omaa elämäänsä, koko elämänkaartaan, toisin sanoen kiinnittyä henkilökohtaisesti määrättyyn elämäntapaan.

Keskeinen havainto pääkirjoitusten kalkylointiin pakottamisessa on sen linkittyminen ensimmäiseen käsiteltyyn piirteeseen, ennakointiin. Kärjitetysti puhetapa tunnistaa ”syrjäytymisen” riskiksi, ennakoi tämän seuraukset ja kehottaa ihmistä tarkastelemaan ja kalkyloimaan elämäänsä riskien ja niiden seurausten välttämiseksi. Helsingin Sanomissa 26.3.1998 julkaistu pääkirjoitus ”Vuosikymmenen häpeä” katsoo, että:

On toistettu toistamistaan, että vain koulutus antaa nuorille tiedot ja taidot hallita elämää. Työttömyys ja syrjäytyminen odottavat tietoyhteiskunnassa niitä, jotka eivät hanki riittävää opillista sivistystä. (HS 26.3.1998)

Lainauksessa ”koulutus antaa taidot hallita elämää” ja ne, jotka eivät näitä elämän hallinnan taitoja hanki, pääkirjoitus ennakoi ”syrjäytyviksi”. Kalkylointiin pakottaminen voidaan nähdä lainauksessa kahdessa eri muodossa: toisaalta koulutuksessa olevien tulee kalkyloida elämäänsä koulussa ”elämän hallinnan taitojen” saavuttamiseksi, toisaalta se pakottaa myös elämänkaarensa kouluiän ohittaneet, huonosti koulussa menestyneet kalkyloimaan, koska he eivät omista ”tietoja ja taitoja hallita elämäänsä”. Kalkylointiin pakottamisen ja ennakoinnin linkittyminen osoittaa osaltaan pääkirjoitusten riskipuheen liikkuvan biopolitiikan ydinalueilla. Kyse on yksilön elämän muuttamisesta järjestetyksi kokonaisuudeksi – määritellyn yksilön yllä on riski, joka muutetaan ennakoitavaksi ja jota yksilö voi torjua kalkyloimalla omaa elämäänsä.

Kalkylointiin pakottava riskipuhe ei rajoitu pelkästään olemisen kalkylointiin. Kyse on nykyhetken elämisen lisäksi myös tulevasta, ja riskien kalkylointiin kehoitetaan tietynlaisen elämänkaari-tematiikan avulla. Pääkirjoituksissa syrjäytymisriski rakennetaan pääsääntöisesti kahden ryhmälle, lapsille ja nuorille sekä työttömille. Lasten ja nuorten kohdalla keskeisin elementti on elämänkaareen linkittyvä riskienhallinta: riskiryhmänä lapset ja nuoret halutaan pelastaa ”syrjäytymiseltä” esimerkiksi tietynlaisen perhetyön ja –

politiikan avulla. Helsingin Sanomissa 9.4.2006 julkaistussa pääkirjoituksessa ”Syrjäytyvät nuoret tarvitsevat apua” kirjoitetaan, että:

Toimeentulotukea saavien tai lastensuojelupalveluiden tarpeessa olevien perheiden auttaminen ehkäisisi lasten myöhempää syrjäytymistä ja vähentäisi avun tarvetta aikuisiässä. (HS 9.4.2006)

Elämänkaaren kalkylointiin pakottava näkökulma linkittyy syrjäytymisriskin ennakoivaan luonteeseen. Perhetyöhön perustuva riskienhallinta pohjautuu lainatussa pääkirjoituksessa ennakkointiin: perheiden auttamisen katsotaan ”ehkäisevän myöhempää avun tarvetta”, toisin sanoen vakuuttavan myös riskeiltä. Elämänkaarinäkökulmasta pääkirjoituksessa on huomionarvoisinta kuitenkin se, että lasten ja nuorten kohdalla (hallinnan) toimenpiteet eivät suuntaudu suoraan ”syrjäytyneiksi” nimettyihin. Kohteena ovat yksikkönä perheet sekä institutionaalisina iän määritteinä päivähoito- ja peruskouluikä. Lasten ja nuorten ”syrjäytyminen” rakentuu pääkirjoituksissa siis perheen ja elämänkaaren kautta. Toinen huomionarvoinen seikka yllä olevasta lainauksesta on sosiaalityön rooli. Sosiaalityö, pääkirjoituksen tapauksessa professioina toimivat toimeentulotuki ja lastensuojelupalvelut, on hallinnan analytiikassa usein nähty yhtenä hyvinvointivalttiolliseen hallintamentaliteettiin kytkeytyvänä hallinnan tekniikkana.

Lasten paikka ”syrjäytymistä” käsittelevien pääkirjoitusten riskipuheessa rakentuu siis puheessa elämänkaaresta ja siihen kiinnittyvistä instituutioista. Riskien hallintana elämänkaaren kalkylointiin pakottava näkökulma ei rajoitu kodin, perheen tai laajemman sosiaalityön käsitteiden alle, vaan syrjäytymisriskien kalkylointia siirretään myös koulutukseen:

Kokonaiskoulupäivän ehkä tärkein tavoite on suojella lapsia pitkien yksinäisten iltapäivien riskeiltä, kuten turvattomuudelta, masennukselta, kehitysongelmilta ja syrjäytymiseltä. (HS 3.9.2002)

Lapsi sijoitetaan myös kotonaan syrjäytymisriskin kenttään, mikäli riskiä ei voida vakuuttaa perhepoliittisin lasten vanhempiin kohdistuvien keinoin. Tällöin riski pyritään sekä vakuuttamaan että saattamaan kalkylonnin kohteeksi koulutuksen kautta. Kokonaiskoulupäivällä pääkirjoitus tarkoittaa esimerkiksi kerho-, harrastus- ja

urheilutoiminnalla pidennettyä koulupäivää. Havaintojen perusteella voidaan todeta, että lasten syrjäytymisriskiä pyritään vakuuttamaan ja rakentamaan kalkyloinnin kohteeksi lapsiin kytkeytyvien instituutioiden, kuten perheen ja koulun kautta, jotta lapsen aikuisiän syrjäytymisriski poistuisi.

4.4 Riskin vakuuttaminen ja huolehtiminen kuuluu ”hyvälle paimenelle”

Pääkirjoitukset hakevat siis ratkaisua syrjäytymisriskille, mutta kenen huoleksi tai velvollisuudeksi se ”syrjäytymisen” vakuuttamisen ja huolehtimisen rakentaa? Kysymystä kohti voidaan lähteä 17.10.2002 julkaistun pääkirjoituksen ”Syrjäytyminen heijastuu henkirikoksiin” avulla, jonka mukaan:

Väkivaltarikollisuus lisääntyy huolestuttavasti. Nuorten tekemien yksittäisten – tosin käsittämättömän julmien – henkirikosten ei pidä hämärtää sitä tosiasiaa, että valtaosa väkivaltarikoksista tapahtuu tutun ja tunnetun kaavan mukaisesti. Yhteiskunnan on muistettava auttaa niitä vähäosaisia ja syrjäytyneitä, joita eniten uhkaa sortuminen viinaan ja sitä kautta väkivaltaan. Kun syrjäytymisen ongelmia vähennetään, se näkyy suoraan väkivaltatilastoissa. (HS 17.10.2002)

Pääkirjoituksessa huoli suuntautuu sekä ”väkivaltarikollisuuteen” että ”vähäosaisiin” ja ”syrjäytyneisiin”. Pääkirjoitus katsoo, että ”syrjäytyneitä on autettava”, koska ”heitä uhkaa sortuminen väkivaltaan”. Velvollisuus ”syrjäytyneiden auttamisesta” ja huolehtimisesta rakentuu pääkirjoituksessa ”yhteiskunnalle”. Kyse on ”yhteiskuntaa” uhkaavasta riskistä, väkivallasta, jolta voidaan suojautua huolehtimalla niistä, ”syrjäytyneistä”, jotka ennakoidaan väkivallan tekijöiksi. Tässä kohtaa on hyvä muistuttaa, että suomalaisessa poliittisessa keskustelussa yhteiskunta on nähty (Julkunen 2006, Palonen 1997 ym.) hyvinvointivaltion synonyyminä. Riskin ja vakuutuksen tematiikkaa tutkineen Francois Ewaldin tuotannossa valtiollinen vakuutus ja riski ovat vaikeasti erotettavissa valtiosta. Myös Raija Julkunen (2004, 251) muistuttaa, että on vaikea rajata pois sitä, mikä vaara, uhka tai puute ei voisi kuulua ”yhteiskunnalle” tai sitä toimeenpanevalle valtiolle ja politiikalle.

Riskien vakuuttajana ja huolehtijana yhteiskunta tai valtio saa vahvoja viitteitä Michel Foucault'n hahmottelemaan ”hyvään paimeneen”, jonka tehtävä on huolehtia ”laumastaan”.

Tulkintaa pääkirjoitukselle voidaankin etsiä biopolitiikan käsitteen alaisuuteen linkittyvästä paimenvallan käsitteestä. Paimenvallan (pastoral power) käsitettä on tavallisesti käytetty kirkollisen kaitsemisvallan mallin mukaisesta hallitsemisen tavasta. Paimenvalta on biovaltaa, se on yksinkertaistetusti elämää myötäilevää politiikkaa. Foucault'n mukaan ”paimen toimii, työskentelee, asettaa itsensä alttiiksi niiden puolesta, joita hän elättää ja jotka nukkuvat. Hän valvoo heitä. Hän kiinnittää huomiota heihin kaikkiin ja pitää heistä jokaista silmällä.” (Foucault 2000, 303.) Pääkirjoitusten syrjäytymispuheessa ”hyvä paimen” – eräänlaisena hyvinvointivaltiollisena hallinnointietiikkana – rakennetaan valtion positioon ottamaan tehtävikseen elämää hallinnoivat elementit. Kirkollisen pelastuksen sijaan ikuisen elämään ja uuden muodon saaneeseen pelastukseen pyritään juuri esimerkiksi ”syrjäytyneistä” ja syrjäytymisriskistä huolehtimalla (ks. Foucault 1982, 215). Pääkirjoitusten riskipuheessa ”syrjäytymisestä” huolehtiminen, sen paimentaminen, rakennetaan (hyvinvointi)valtiolle. 25.4.2002 julkaistussa pääkirjoituksessa ”Opetuskuilu ei saa revetä” todetaan, että:

Suomella ei ole varaa jättää ennestään syrjäytymisvaarassa olevien lasten koulutusta rempalleen. (HS 25.4.2002)

Suomella, tulkinnasta riippuen (hyvinvointi)valtiolla tai ”meillä”, ei siis ole pääkirjoituksen mukaan ”varaa jättää ennestään syrjäytymisvaarassa olevien lasten koulutusta rempalleen”. Pääkirjoitus rakentaa ”syrjäytymistä” jälleen riskin, ”syrjäytymisvaaran” kautta, mutta samalla lienee hyvä pysähtyä tarkastelemaan sanaparren ”ei ole varaa” suhdetta paimenvaltaan. ”Ei ole varaa” voidaan tulkita neljällä tavalla. Ensinnäkin, se viittaa taloudelliseen varakkuuteen, omistukseen ja mahdollisuuteen. Toiseksi se linkittää syrjäytymisvaaran yhteiskunnan koheesioon, toisin sanoen tulevaisuudessa ”syrjäytyvät” uhkaavat yhteiskunnan yhtenäisyyttä. Näin ollen ”Suomella ei ole varaa jättää ennestään syrjäytymisvaarassa olevien lasten koulutusta rempalleen” siksi, että se uhkaa (jälleen riskipuheella) joko valtion taloudellista kilpailukykyä tai yhteiskunnallista järjestystä ja yhtenäisyyttä. Kolmanneksi ”ei ole varaa” voidaan linkittää juuri paimenvaltaan. Tällöin Suomella, ”hyvällä paimenella”, ei ole varaa yllä olevaan toimintaan siksi, että se vaarantaa paimenen tehtävän, syrjäytymisvaarassa elävien lasten huolehtimisen ja pelastamisen. Neljänneksi se saa myös vahvan moraalisen ulottuvuuden. Neljännän näkökulman vuoro tulee viidennessä, eli rationaalisuuden moraalisia muotoja hahmottelevassa luvussa.

Sielujen pelastamisen sijaan paimenvallassa on kyse ihmisten hallinnasta: sielujen pelastaminen ei onnistu käskyvallan avulla, vaan oikeanlaiseen ja hyveelliseen elämään ihmiset ohjaavalla toiminnalla. Kuten aikaisemmin biopoliittista rationaalisuutta käsittelevässä luvussa havaittiin, Foucaultin mukaan paimenvallan, ja laajemmin biovallan, tavoitteena on hallita samalla kertaa kaikkia yhdessä sekä jokaista yksilöä erikseen. (Foucault 1982, 214–215) Näin pääkirjoituksesta poimittu lause tulee tulkita lasten elämän hallintana, jossa oikea ja hyveellinen elämä rakentuu tiettyyn elämänvaiheeseen liitettyssä toiminnassa eli koulutuksessa. ”Meillä” ei siis ole varaa ”syrjäytymiseen”. Riskipuheessa meillä ei ole myöskään ”varaa” siihen, että ihminen ei elä yhtä elämänkaarensa vaihetta, kouluikä, normitetulla, hyveellisellä ja oikeanlaisella tavalla, jolloin tähän tulee puuttua. Tulkinta tuo väistämättä keskusteluun tietynlaisen talouden biopolitiikan tulkintarepertuaarin, jossa nykyaikaisen biopolitiikan katsotaan olevan yhä enemmän talouden biopolitiikkaa. ”Suomella ei ole varaa syrjäytymiseen” tulkitaan tällöin ”talouden paimenen” näkökulmasta: kansantalouden kilpailukyky, kamppailu globaalissa taloudessa ja talouskasvun tuottama hyvinvointi eivät kestä (”ei ole varaa”) sitä, että kansalainen, yksilö, laiminlyö talouden ohjastamien järjeilytapojen määrittämän elämäntavan.

Suomen kaltaisten länsimaisten sosiaali- ja hyvinvointivaltioiden rationaalisuutta on usein katsottu (esim. Helén & Jauho 2003, 19) määrittävän hallinnan järki, jossa juuri valtiovallan pääasiallinen tehtävä on luonnollisesti huolehtia yhteiskunnan ja sen jäsenten turvallisuudesta ja onnellisuudesta. Hyvän paimenen huoli ei pääkirjoituksissa kuitenkaan aina suuntaudu syrjäytymisriskin alla elävään yksilöön tai ihmisjoukkoon, laumaan, vaan nimenomaan tälle joukolle määriteltyyn epäkohtaan, vikaan tai ongelmaa. Havaintoa voidaan täsmentää 27.3.1994 julkaistun pääkirjoituksen ”Nuoret saatava kortistosta työn oppiin ja koulutukseen” avulla, jonka mukaan:

Kun nuorten enemmistö on vielä kiinnostunut työpaikasta tai koulutuksesta, niiden järjestämiseksi kannattaa tehdä uhrauksia. Muutaman vuoden kuluttua saatetaan jo tarvita kuntoutusta ja kalliita terapioita valamaan kerran syrjäytyneisiin uutta elämänsuonaa ja toimeliaisuutta. Virallinen käsitys vuosituhannen vaihteessa kasvavasta työvoiman kysynnästä ei vakuuta, ellei nuorten työkyvystä pidetä huolta. (HS 27.3.1994)

Pääkirjoituksessa huoli suuntautuu riskiryhmään ja laumaan (nuoriin), mutta ankkuroi itsensä lauman kykyyn (työkyky). Huolen taustalla on siis oletus, että lauman kyvyn menetys johtaa lauman jäsenten ”syrjäytymiseen”. Siksi kyvystä on huolehdittava. Paimenen huoli suuntautuu siis ensisijaisesti lauman kykyyn ja toimintaan, joka takaa lauman yhteisen hyvän. Helsingin Sanomien 11.6.2002 julkaistussa pääkirjoituksessa ”Lapsiperheiden vuoro – ainakin lupauksissa” huolen ja lauman suhde saa mielenkiintoisen jännitteen perheen käsitteen kautta:

Lapsiperheet kaipaavat apua monellakin tavalla. Työssä käyville vanhemmilla puuttuu aika, syrjäytyneiden perheiden lapset kaipaavat ulkopuolista tukea. Lasten paha olo kertautuu myöhemminä vuosina ja tulee aikaa myöten kalliiksi myös yhteiskunnalle. (HS 11.6.2002)

Huoli linkittyy siis lapsiperheisiin kokonaisuutena, mutta tarkentuu lapsiin. Kun tarkastellaan lausetta ”syrjäytyneiden perheiden lapset kaipaavat ulkopuolista tukea”, voidaan perustellusti kysyä, miksi juuri lapset, eikä koko perhe, ”kaipaavat ulkopuolista tukea”? Miksi siis huoli suuntautuu syrjäytyneen perheen tapauksessa sen lapsiin? Vastausta kysymykseen voidaan etsiä seuraavan lauseen kautta, jossa pääkirjoitus ennakoii ”lasten pahan olon kertautuvan ja tulevan kalliiksi myös yhteiskunnalle”. Paimenvallan näkökulmasta lauman yhteinen hyvä edellyttää huolehtimista ”syrjäytyneiden ”perheiden lapsista, koska tämä saattaa uhata lauman yhteistä hyvinvointia tulevaisuudessa. Tulkitsepa sanaparin ”tulee kalliiksi” taloutta, yhteisöllisyyttä tai hyvinvointivaltiota uhkaavaksi, huomionarvoisinta on se, että huoli pilkkoo laumasta irrotetut ryhmät (nuoret, perheet) osiin. Se siis sekä rakentaa huolehtimalla ”syrjäytymisestä” yhteiskunnallista ongelmaa että kristallisoii riskiryhmiä hallinnan kohteiksi.

Paimenvallan yksi keskeisimmistä piirteistä on myös sen eräänlainen tarve tunkea lauman jokainen yksilö läpikotaisin. Aikaisemmin esiin tullut pääkirjoitusten huoli syrjäytymisriskin alaisiin lapsiin ja nuoriin indikoi omalta osaltaan juuri tätä. Pääkirjoituksissa hyvinvointivaltion tulee ennakoida lasten ja nuorten syrjäytymisriski ja problematisoida riskin aiheuttavat tekijät mahdollisimman varhaisessa vaiheessa, jotta riski voidaan vakuuttaa ja ”syrjäytyneistä” huolehtia. Tulkintaa voidaan havainnollistaa jo 9.4.2006 julkaistun pääkirjoituksen ”Syrjäytyvät nuoret tarvitsevat apua” avulla.

Sosiaalitoimistojen työntekijät törmäävät myös niihin nuoriin, joilla ei ole halua tai kykyä hakeutua koulutukseen tai työharjoitteluun. He tarvitsevat paljon nykyistä tiiviimpää ohjausta ja apua päästäkseen irti syrjäytymiskierteestä...[]...Koulutuksesta ja työelämästä syrjäytyneet nuoret olisivat tarvinneet apua jo päivähoito- tai peruskouluikäisinä. (HS 9.4.2006)

Pääkirjoituksen mukaan ”syrjäytyneet nuoret olisivat tarvinneet apua jo päivähoito- tai peruskouluikäisenä”. Hyvän paimenen näkökulmasta pääkirjoituksissa päivähoito- ja peruskouluikäisiin lapsiin suuntautuva huoli syrjäytymisriskistä rakentaa asetelmaa, jossa entistä varhaisemmassa vaiheessa yksilön elämänkaarta ”syrjäytymisen” riskitekijät ennakoidaan ja problematisoidaan, jotta nämä hallinnan nykyiset ja tulevat kohteet tunnetaan entistä paremmin. Huolen suuntautuminen työttömyyden ohella juuri lapsiin ja nuoriin osoittaa osaltaan paimenen, hyvinvointivaltion, keskeistä roolia pääkirjoitusten rakentamassa ”syrjäytymisen” ja syrjäytymisriskin huolehtimisessa.

4.5 Syrjäytymisriskin, huolen ja hyvän paimenen linkittyminen

”Syrjäytymistä” käsittelevien pääkirjoitusten idiomaattisuuden keskiössä olevan huolehtivan riskipuheen purkamisessa ennakoinnin, problematisointien, kalkylointiin pakottamisen ja ”hyvän paimenen” kaltaisiin osiin on perusteltua siksi, että näin analyttinen katse voidaan ulottaa riskipuheessa syvemmälle. Olisi kuitenkin järjetöntä ajatella nämä neljä teemaa erillisinä, toisistaan autonomisina alueina. Päinvastoin, näkökulmat punoutuvat kiistattomasti toisiinsa. Tätä riskipuheen punosta voidaan lähestyä muutaman havainnollisen esimerkin avulla. Helsingin Sanomien 2.4.2006 julkaistussa pääkirjoituksessa ”Nuoria ei saa päästää joutilaisuuteen” ”syrjäytymisen” riskiksi problematisoidaan joutilaisuus – ja samalla määritellään aktiivisuus oikeaksi ja hyveelliseksi, (sielun) pelastavaksi toiminnaksi.

Valitettavasti tilapäinen toimettomuus tahtoo helposti muuttua pysyväksi olotilaksi. Sen lisäksi monet jatkokoulutuspaikan saaneet keskeyttävät opintonsa ja jättäytyvät toimettomuuteen. Pitkittyessään toimettomuus johtaa syrjäytymiseen. (HS 2.4.2006)

Aktiivisuuden ja joutilaisuuden dikotomian lisäksi pääkirjoitus sisältää niin ennakoivan ja todennäköisyyksiä luovan kuin myös elämänkaaren kalkylointiin kehottavan piirteen. Opintojen keskeytyksen ennakoidaan ja problematisoidaan pääkirjoituksessa johtavan toimettomuuteen, tilapäinen toimettomuuden taas pysyvään toimettomuuteen ja lopulta pitkittyvä toimettomuus ”syrjäytymiseen”. Näin ennakoinnin ja problematisoinnin elementit yhdistyvät pääkirjoituksessa elämänkaaren kalkylointiin pakottamiseen: mikäli ”toimeton” ei aseta elämäänsä ja suositeltua elämänkaartaan oman kalkylointinsa kohteeksi, pääkirjoituksen ennakoima elämänkaari (”toimettomuuden muuttuminen pysyväksi, opintojen keskeytys, syrjäytyminen”) toteutuu. Samaa huolehtivan riskipuheen elementtien nivoutumista voidaan havainnollistaa vielä 7.5.2006 julkaistun pääkirjoituksen ”Suomessa on 15000 työkykyistä ihmistä reservissä” avulla.

Nuorten miesten työkyvystä huolehtiminen ja heidän työllistämisen on erityisen tärkeää siksi, että nuorilla työttömillä miehillä on kolminkertainen riski syrjäytyä samanikäisiin työttömiin naisiin verrattuna... [] ...Yhtä tärkeää kuin hyväkuntoisten työttömien kouluttaminen on heikkokuntoisten työttömien kuntouttaminen. Toimintakyvyn säilyttäminen pitkänkin työttömyyden aikana ehkäisee syrjäytymistä. Työllistymisessä on kysymys myös oma-aloitteisuudesta. (HS 7.5.2006)

Lainausta eritellessä voidaan huomata pääkirjoituksen huolta kantavan riskipuheen ennustavan (”toimintakyvyn menettäminen johtaa syrjäytymiseen”), problematisoivan ja muuttavan riskin laskettavaksi todennäköisyydeksi (”nuorilla työttömillä miehillä kolminkertainen riski syrjäytyä”), mutta toisaalta se myös vetoaa hyvään paimeneen (”huolehtiminen on tärkeää”) sekä pakottaa subjektin kalkyloimaan omaa elämäänsä (”työllistymisessä kyse oma-aloitteisuudesta”).

Pääkirjoitusten idiomaattisuuden keskeisimmäksi piirteeksi havaittiin siis ”syrjäytymisen” rakentaminen riskin ja huolen kautta. ”Syrjäytyminen” määriteltiin riskiksi ennakoinnin ja todennäköisyyksien avulla, toisaalta taas eri elämäntilanteita (työttömyys, huono koulumenestys) problematisoitiin syrjäytymisriskiä kasvattaviksi. Velvollisuus riskin vakuuttamisesta ja ”syrjäytyneistä” huolehtimisesta rakennettiin hyvälle paimenelle – hyvinvointivaltiolle. Toisaalta pääkirjoitukset rakensivat syrjäytymisriskin sekä ennakoivat sen vaikutukset, mutta samalla lukitsivat ”syrjäytyneen” yksilön tilaan ”syrjäytyneeksi” tai syrjäytymisriskin alaiseksi. Rakennetusta syrjäytymisriskistä päästäkseen ”syrjäytynyt”

pakotettiin kalkyloimaan omaa elämäänsä, koko elämänkaartaan, toisin sanoen kiinnittymään henkilökohtaisesti määrättyyn elämäntapaan. Lienee kuitenkin tarpeellista muistuttaa, että syrjäytymisriskiä ei itsessään ole olemassa, vaan kyse pääkirjoituksista tulkitusta tavasta ja laskelmoidusta tiedonmuodosta ajatella ja toimia huono-osaisuuden suhteen. Riski ja huoli ovat pääkirjoitusten syrjäytymiskeskustelussa tapoja rakentaa sitä, kuinka yksilöiden elämää, terveyttä ja elinehtoja koskevia todennäköisyyksiä pyritään laskemaan ja ennakoimaan yhä varhaisemmassa vaiheessa yksilön elämänkaarta. ”Syrjäytymisen” rakentaminen riskiksi edellyttää kuitenkin moraalisia käsityksiä hyvästä, oikeasta kansalaisuudesta ja yhteiskunnasta, jossa ihmiset ovat ”ei-syrjäytyneitä”. Tähän kysymykseen pyritään vastaamaan ”syrjäytymisen” biopoliittisen rationaalisuuden toisen piirteen, moraalisen muodon, hahmottelemisen avulla.

5 ”SYRJÄYTYMINEN” JA HYVINVOINTIVALTIOLLINEN MORAALI

Idiomaattisuutta käsitelleessä luvussa havaittiin, että yksi keskeisimmistä Helsingin Sanomien pääkirjoitusten syrjäytymiskeskustelua jäsentäneistä puhetavoista oli puhe syrjäytymisriskistä ja sen ennakoinnista sekä todennäköiseksi tekemisestä. Riskien todennäköisyyslaskennassa puolestaan katsotaan (esim. Ewald 1991, 200–202) syntyvän moraalista – ja moralisoinnista – irrallinen ajattelutapa. Tämä kausaalinen ajatus ei kuitenkaan toteudu pääkirjoituksissa. Päinvastoin, syrjäytymisriskin todennäköisyyksien laskeminen yhdistyy erilaisiin moraalisiin muotoihin monella eri tavalla. Syrjäytymisriski tarvitsee moraalisen käsityksen oikeasta ja hyvästä yhteisön jäsenyydestä ja kansalaisuudesta. Pääkirjoituksissa riskin todennäköisyyslaskennan ja moraalin dialektiikka voidaan nähdä myös siten, että riskin todennäköisyyslaskenta on tapa kirkastaa ”syrjäytymisen” kaltaisia sumeita, rakennettuja ilmiöitä sosiaalisiksi ongelmiksi. Moraalin ja moralisoinnin voidaan taas nähdä pikemminkin kätkevän näitä ”ongelmia” kuin nostavan niitä näkyviin.

Biopoliittisen rationaalisuuden moraalista muotoa teoreettisesti jäsentäneessä kappaleessa päädyttiin Michel Foucault’n ajatuksia mukaillen siihen, että moraalinen muoto on moraaliperiaatteiden hegemoninen diskurssi, moraalilakikokoelma, jonka on määrä ohjata ”syrjäytymisen” hallitsemiskäytäntöjä. Moraali vaikuttaa kulttuurisesti esiintyvän tiedon, normatiivisuuden tyyppien ja subjektimuotojen vastaavuuden puitteissa (Foucault 1998, 118), ja nämä moraaliperiaatteet tuottavat osaltaan sitä luonnollisuutta, yhteiskunnallisia ”oletusasetuksia”, jossa ”syrjäytyminen” näyttäytyy eräänlaisena häiriönä.

Pääkirjoitusten ”syrjäytymisen” biopoliittisen rationaalisuuden esittämät moraaliperiaatteet voidaan nimetä hyvinvointivaltiolliseksi moraalipuheeksi. Tätä moraalipuhetta voidaan tarkastella kolmesta eri näkökulmasta. Ensinnäkin hyvinvointivaltiollinen moraalipuhe on pääkirjoituksissa lähes hegemonisen diskurssin asemassa. Se vetoaa lähimmäisyyden, ihmisarvoisen elämän ja tasa-arvon kaltaisiin moraaliperiaatteisiin sekä puolustaa hyvinvointivaltion moraalista oikeutusta puheella hyvinvointivaltion häiriöistä ja sitä legitimoivan moraalikoodiston murenemisestä. Toiseksi hyvinvointivaltiollinen moraalipuhe rakentuu idiomaattisuuden kohdalla tutuksi tulleen ”hyvän paimenen” tehtävien kautta, jossa paimenella on moraalinen vastuu laumastaan ja sen hyvinvoinnista.

Kolmanneksi pääkirjoituksissa palkkatyö näyttäytyy hegemonisena, oikeaa ja hyvää kansalaisuutta määrittävänä moraalilakina. Tämä hyvinvointivaltioon kiinnittyvä hahmotelma oikeasta palkkatyön varaan rakennetusta kansalaisuuden etiikasta jäsentää lähes jokaista pääkirjoitusta.

5.1 Hyvinvointivaltiollisen moraalipuheen luonne

Hyvinvointivaltiollisen moraalipuheen luonteen keskeiset piirteet tulevat hyvin esiin 20.1.1998 julkaistussa pääkirjoituksessa ”Kurjuus on kasvanut”, jonka mukaan:

Sen jälkeen kurjuudesta on hyvin vaikea nousta, eivätkä uudet perusturvan supistukset ole oikea tapa kannustaa apatiaan vaipuneita uusiin ponnistuksiin olojensa kohentamiseksi. Hyvinvointivaltio toimii huonosti, jos köyhälistö kasvaa nopean talousnousun rinnalla. Ilmiötä ei saa hyväksyä väistämättömänä. Pahoin syrjäytyneille on turvattava ihmisarvoinen elämä samalla, kun huono-osaisuuden kasvua rajoitetaan sosiaali-, koulutus- ja terveysohjelmin. (HS 20.1.1998)

Lainattu pääkirjoitus havainnollistaa moraalipuheen hyvinvointivaltiollista luonnetta kolmella tapaa. Ensinnäkin, pääkirjoituksen mukaan ”hyvinvointivaltio toimii huonosti, jos köyhälistö kasvaa nopean talouskasvun rinnalla”. Hyvinvointivaltio saa siis puheessa moraalisen velvoitteen huolehtia köyhälistöstään, varsinkin ”nopean talousnousun rinnalla”. Hyvinvointivaltio itsessään rakennetaan tekstissä moraalikoodiston kautta velvolliseksi huolehtimaan kansastaan, mitä ei voida pitää sinänsä yllättävänä – hyvinvointivaltioprojektilla on vahva moraalinen ulottuvuutensa sen keskeisimmistä periaatteista alkaen. Hyvinvointivaltiollista moraalipuhetta havainnollistava toinen tema linkittyy hyvinvointivaltion moraaliperiaatteisiin. Pääkirjoitus vaatii, että ”pahoin syrjäytyneille on turvattava ihmisarvoinen elämä”. Lause on monessa suhteessa mielenkiintoinen. Se rakentaa hyvinvointivaltion moraalista velvoitetta, mutta samalla myös tarkentaa tätä velvoitetta ”ihmisarvoisen elämän” käsiteparilla. Käytännössä hyvinvointivaltio saa pääkirjoitukselta ylevän tehtävän, ”turvata ihmisarvoinen elämä pahoin syrjäytyneille”. Mitä ihmisarvoisella elämällä mahdollisesti tarkoitetaan, jää kuitenkin sumeaksi. Vaatimus voidaan siis perusteellisesti tulkita moraaliseksi. Kolmas havainto voidaan tehdä lainauksen sisältämästä ristiriidasta. Pääkirjoituksen mukaan ”perusturvan supistukset eivät ole oikea tapa kannustaa apatiaan vaipuneita uusiin

ponnistuksiin olojensa kohentamiseksi”. Lainauksessa sekä puolustetaan hyvinvointivaltion periaatteita puolustamalla ”perusturvaa”, mutta samalla määritellään ”oikeaksi” syrjäytymispolitiikan suunnaksi ”apatiaan vaipuneiden kannustaminen olojensa kohentamiseksi”. Lainauksen hyvinvointivaltiollinen moraalipuhe sisältää siis myös puhettavan kanssa jossain määrin ristiriidassa olevan aktiivointia ja yksilön velvollisuutta korostavan elementin.

Pääkirjoitusten hyvinvointivaltiollisen moraalipuheen käyttämiä moraaliperiaatteita voidaan havainnollistaa 2.11.2002 julkaistun kannanoton ”Hyvinvointivaltion ylläpito edellyttää selkeitä valintoja” avulla, jossa hyvinvointivaltion moraalisia lähtökohtia arvioidaan seuraavasti:

...hyvinvointivaltion lähtökohta on, että heikoimmat on asetettava etusijalle. Tämän päivän Suomessa kaksi ryhmää nousee erityisen voimakkaasti esiin: köyhät ja lapset. Laman jälkeen Suomeen pesiytynyt pitkäaikaistyöttömyys on tuonut tännekin kasvavan köyhien joukon. Köyhyydessä elävien ihmisten asemaa on autettava, ja syrjäytymiskehitykseen puututtava. Tämä edellyttää sekä tulonsiirtoja että muita toimia. (HS 2.11.2002)

Pääkirjoitus eksplikoi hyvinvointivaltion lähtökohdaksi ja moraaliperiaatteeksi ”heikoimpien asettamisen etusijalle” ja tarkoittaa heikompien tarkoittavan ”tämän päivän Suomessa köyhiä ja lapsia”. Huomionarvoista pääkirjoituksessa on, että toisin kuin edellinen katkelma, se ei katso hyvinvointivaltion toimivan puutteellisesti tai epäonnistuneen tehtävässään. Problematisointi luodaan kielikuvan kautta, jossa ”Suomeen pesiytynyt pitkäaikaistyöttömyys on tuonut tännekin kasvavan köyhien joukon”. Pääkirjoituksen moraalipuheen voidaan itse asiassa tulkita peittävän kysymyksiä ”syrjäytymiskehityksen” aiheuttajasta rakentamalla ajatuskehikkoa, jossa pitkäaikaistyöttömyys on ”pesiytynyt Suomeen” ja ”tuonut tännekin kasvavan köyhien joukon”. Pääkirjoitus puhuu eräänlaisesta viimeisestä lintukodosta, jonka moraaliperiaatteita tulee vahvistaa ”ulkoa” (”tännekin”) tulevaa lentävää uhkaa vastaan.

Mikäli universaaliuden periaatteisiin nojaavan hyvinvointivaltion katsotaan rakentuneen solidaarisuuden, sukupolvisopimuksen ja sukupuolisopimuksen kaltaisten moraaliperiaatteiden perustuksille, tulee pääkirjoitusten hyvinvointivaltiollista

moraalipuhetta tarkastella näistä kielellisistä lähtökohdista. Solidaarisuuden kaltaisia hyvinvointivaltiollisia moraaliperiaatteita voidaan nähdä esimerkiksi 24.12.1998 julkaistussa pääkirjoituksessa ”Köyhimpien toimeentulo niukentunut entisestään”.

Pitkäaikaistyöttömien, syrjäytyneiden nuorten ja vaikeuksissa olevien lapsiperheiden leipää täytyy leventää. Joulupadoilla, ruokapankeilla ja muulla hyväntekeväisyydellä on suuri arvo yhteisvastuun osoituksena ja pahimman hädän tilapäisenä lievittäjänä, mutta eriarvoisuuden tasoittajiksi niistä ei ole. Ahtaimmilla olevien oloja pitää kohentaa kestävämmiin. (HS 24.12.1998)

Pääkirjoituskatkelman keskiöön nousevat hyvinvointivaltiolliset moraaliset periaatteet ”yhteisvastuu” ja ”eriarvoisuuden tasoittaminen”. Kolmannen sektorin tekemä hyväntekeväisyys nähdään pääkirjoituksessa juuri hyvinvointivaltiollisten moraaliperiaatteiden osoituksena, tietynlaisena reflektiona, mutta näiden periaatteiden aktualisoiminen, ”eriarvoisuuden tasoittaminen”, jätetään tarkentamattomiin käsiin.

5.2 Hyvän paimenen moraalinen vastuu syrjäytyneistä laumanjäsenistä

Pääkirjoitusten idiomaattisuutta käsitelleessä osassa käytetty Foucault'n paimenvallan käsite on käyttökelpoinen tulkintatyökalu myös ”syrjäytymisen” rationaalisuuden moraalisten muotojen kohdalla. Ajatus hyvän paimen moraalista velvollisuudesta laumansa huolehtijana linkittyy ”syrjäytymisen” kohdalla valtion ja kansalaisen dikotomiaan. Paimenvallan näkökulmasta hyvinvointivaltiollinen moraalipuhe näyttäytyy moraalisen vastuun rakenteena, jossa (hyvinvointi)valtion tulee huolehtia laumasta syrjään joutuneista jäsenistään. Paimenen ja lauman suhteen moraaliperiaatteiden tarkastelu voidaan aloittaa pääkirjoitusten näkemyksestä, jonka mukaan Suomella (esim. HS 25.4.2002), maalla (HS 21.5.1994) tai kansakunnalla (HS 27.3.1994) ”ei ole varaa syrjäytymiseen”. Helsingin Sanomissa 26.5.2002 julkaistussa pääkirjoituksessa ”Koulujen tasoeroihin ei saa tyytyä” katsotaan, että:

Kehnoimmin menestyneitä oppilaita ei opiskelu kiinnosta, eikä peruskoulu näytä pystyneen herättämään vastarannan kiiskien tiedonhalua. Jos kotikaan ei kykene lapsen koulukäyntiä tukemaan, nuoret pääsevät koulusta ilman kykyjään vastaavia tietoja ja taitoja. Vaikka osa tulee myöhemmin järkiinsä, täydentää tietojaan ja selviytyy

elämästään siinä, missä muutkin, syrjäytymisriski kehnosti menneen peruskoulun takia on suuri. Suomella ei ole mitenkään varaa menettää tuhansia nuoria jokaisesta ikäluokasta vain siksi, ettei koulu pysty opettamaan nyky-yhteiskunnassa välttämättömiä perustaitoja kaikille. (HS 26.5.2002)

Pääkirjoituksessa katsotaan, että puutteellinen koulutus, voitaisiinko jopa sanoa peruskouluinstituution toimimattomuus, johtaa syrjäytymiseen, johon Suomella ”ei ole mitenkään varaa”. Paimenvallan näkökulmasta peruskoulua kohtaan esitetty arvostelu perustellaan menetetyillä lauman jäsenillä. Pääkirjoitus ei eksplikoi sitä, minkä takia ”Suomella ei ole varaa menettää tuhansia nuoria”, mikä osaltaan osoittaa puhettavan moraalista luonnetta. Havaintoa voidaan tarkentaa huomioimalla, että hyvä paimen (”Suomi”) ja lauma (”nuoret osana laumaa”) pysyvät tekstissä toteavina ja muuttumattomina, kun taas peruskoulua (”peruskoulu ei näytä pystyneen herättämään vastarannan kiiskien tiedonhalua”) ja perheinstituutiota (”jos kotikaan ei kykene...”) kohtaan esitetään kritiikkiä ja luodaan muutospainetta.

Toinen pääkirjoitusten hyvinvointivaltiollisen moraalipuheen ja paimenvallan rajapinta on tietynlainen tapa puhua yhteiskunnan tai hyvinvointivaltion vastuusta. Pääkirjoituksissa tämä näkyy ajatusrakennelmana, jossa eritellään tietty ”syrjäytymisen” kaltainen sosiaalinen ongelma ja päätetään kannanotto toteamukseen yhteiskunnan vastuusta. Vastuun positiointi tapahtuu harvoin moraaliperiaatteiden ulkopuolella, ja vastuullistamisessa moraalisen ulottuvuuden voidaan nähdä kiinnittyvän rationaalisuuteen. Mikäli ”yhteiskunta” tulkitaan hyvinvointivaltiona ja hyvänä paimenena, Helsingin Sanomissa 9.1.1990 julkaistu pääkirjoitus ”Monimutkaiset lähiöpulmat” osoittaa edellä mainittua ajatusta moraaliperiaatteiden ja vastuun punoksesta:

Korson oireet osoittavat, ettei hyväkään kaupunkisuunnittelu voi estää syrjäytymisestä ja vähäosaisuudesta syntyviä ongelmia...Pohjimmiltaan koko yhteiskunta on vastuussa häiriöstä [=lähiöiden ongelmista ja asukkaiden syrjäytymisestä]. Ihmisiltä vaaditaan yhä enemmän ja ne, jotka eivät pysy mukana, syrjäytyvät entistä jyrkemmin. (HS 9.1.1990)

Moraalinen vastuu ”syrjäytymisestä” ja sen synnyttämistä ongelmista langetetaan ”koko yhteiskunnalle”, hyvän laumasta huolehtivan paimenen ja hyvinvointivaltion implikaatiolle. Kun muistetaan, että suomalaisessa poliittisessa keskustelussa yhteiskunta on nähty

hyvinvointivaltion synonyyminä, lainauksen käyttämä ”koko yhteiskunta” voidaan tulkita hyvinvointivaltioksi. ”Syrjäytymistä” käsittelevien pääkirjoitusten hyvinvointivaltiollisessa moraalipuheessa ”syrjäytyneen” yksilön ja valtion suhde rakentuu yleensä juuri (hyvinvointi)valtiollisen vastuun kautta. Velvollisuus syrjäytymisriskin vakuuttamisesta ja ”syrjäytyneistä” huolehtimisesta rakennetaan hyvinvointivaltiolle vetoamalla sen keskeisiin hyvinvointivaltion moraaliperiaatteisiin, esittämällä moitteita, joissa katsotaan hyvinvointivaltion laiminlyövänsä velvollisuuksiaan ja katsotaan, että juuri yhteiskunta tai hyvinvointivaltio on vastuussa häiriönä ilmenevästä ”syrjäytymisestä”. Vastaavasti vastuuta ”syrjäytymisestä” ei vieritetä yksilölle itselleen, eikä samaista yksilöä vaadita tai velvoiteta nostamaan itseään itse aiheutetusta ”syrjäytymisen” tilasta tai syrjäytymisriskin kurimuksesta. Olisi kuitenkin virheellistä tehdä näiden kahden vastuunäkökulman välille kirkasta rajavetoa, sillä samalla monopolisoidaan edellä esiteltyt hyvinvointivaltiollisen moraaliperiaatteet yhden hallintarationaalisuuden omaisuudeksi. Hyvinvointivaltiollisen moraalipuheen rajat elävät jatkuvasti tekstuaalisessa maailmassa, jossa nämä moraaliperiaatteet ovat käännettävissä myös toisiin ilmiöihin, aiheisiin ja ajanjaksoihin.

5.3 Palkkatyö ”syrjäytyneen” arvon mittana

”Syrjäytymisellä” on erityisen vahva side palkkatyöhön – ennen kaikkea sen puuttumiseen, työttömyyteen. Hyvinvointivaltiollinen moraalipuhe kiinnittyykin juuri työhön: palkkatyö on pääkirjoituksissa ”syrjäytymistä” määrittävä moraalilaki, eräänlainen hyvinvointivaltion moraalinen selkäranka. On syytä tehdä kolme huomiota. Ensinnäkin hyvinvointivaltiollisen moraalipuheen palkkatyötä korostava piirre on rakentaa moraalista ja oikeaa kansalaisuutta, jonka kriteereitä ”syrjäytynyt” ei täytä. Toiseksi se linkittyy vahvasti talouden biopolitiikkaan. Kolmanneksi on hyvä mainita, että havainto ei ole alkuunkaan uusi. Yhtäläiselle palkkatyövelvollisuudelle rakentuneessa suomalaisessa hyvinvointivaltiossa työ on nähty (esim. Forsander 2004, 207) juuri yksilön arvon mittana ja ansiotyö osoituksena tämän normin täyttämistä.

Tarkasteltaessa palkkatyötä ”syrjäytymistä” rationalisoivana moraalilakina ja hyvinvointivaltiollisen moraalipuheen elementtinä, tulee muistuttaa, että palkkatyötä voidaan pitää yhtenä nykyaikaisen biopolitiikan merkittävimpänä intervention kohteena. Mika Ojakankaan (2004, 61) mukaan biopolitiikan luonnetta on yleensä kuvattu tietynlaiseksi huoleksi, elämästä huolehtimiseksi, jonka viimekätisenä päämääränä on

jokaisen ihmisen aineellinen ja henkinen hyvinvointi ja onni. Huoli ”syrjäytyneistä” ja syrjäytymisriskistä oli keskeisin pääkirjoitusten idiomaattisuudesta tehty huomio. Tämä ”moraalinen huoli” löytyy myös hyvinvointivaltiollisen ”elämästä itsestään” huolehtivan anonyymin vallan alkuperässä. Monissa tulkinnoissa (Ojakangas 2004, Virtanen 2006 ym.) tämän rinnalle on liitetty näkemys biopolitiikan talouden ulottuvuudesta, jossa biopolitiikan on nähty ulottaneen teollistumisen seurauksena interventionensa juuri esimerkiksi palkkatyöhön. Tämä on tapahtunut työpaikan menettämiseen ennakoitujen riskien, kuten ”syrjäytymisen” kaltaisten näkökulmien avulla. Tulkittaessa pääkirjoitusaineiston hyvinvointivaltiollista moraalipuhetta palkkatyön näkökulmasta tulee kuljettaa ajatusta biopolitiikan taloudellistumisesta palkkatyön moraalisen ulottuvuuden rinnalla.

Palkkatyön moraalinen luonne ei aina nouse pääkirjoituksessa esiin kirkkaana ja eksplisiittisenä. Havainnollisin tapa tarkentaa palkkatyötä ”syrjäytymistä” ohjaavana moraalilakina on tarkastella tarkemmin nuoria käsitteleviä pääkirjoituksia. Samalla voidaan huomata yhtymäkohtia talouden biopolitiikkaan, joka ei rajoitu pelkästään työn menettämiseen rakennettuun syrjäytymisriskiin. Lapset ja nuoret ovat siis työttömien ohella yleisin ”syrjäytymiseen” liitetty ihmisryhmä. Idiomaattisuuden kohdalla havaittiin, että pääkirjoitusten vahva huoli syrjäytymisriskin alaisista lapsista ja nuorista indikoi hyvän paimenen tarpeesta tuntea laumansa läpikotaisin ulottamalla ennakointi yhä varhaisempaan vaiheeseen elämänkaarta. Helsingin Sanomissa julkaistuissa pääkirjoituksissa ”Koulujen tasoeroihin ei saa tyytyä” (26.5.2002) ja ”Riittävä yöuni vähentäisi monia koulunkäyntiongelmia” (12.8.2002) katsotaan, että:

Maalla ei ole varaa sallia niiden 7-15 prosentin syrjäytymistä, jotka eivät nykyisin saa peruskoulusta riittäviä taitoja jatkaa opintojaan tai siirtyä työelämään. (HS 12.8.2002)

Alustavan kartoituksen mukaan 15–20 prosenttia oppilaista jättää peruskoulun jatko-opintoja ja työelämää ajatellen liian heikoin eväin. (HS 26.5.2002)

Molempien pääkirjoitusten suhde koululaitokseen on palkkatyön hegemonian kyllästävä. Pääkirjoitukset rakentavat huolta siitä, että koululaiset eivät saa ”riittäviä taitoja siirtyä työelämään” ja ”jättävät peruskoulun työelämää ajatellen liian heikoin eväin”. Kyse on siis tietynlaisesta palkkatyön elämänkaarellisesta moraalikoodista, jossa peruskoulun tehtävä

on antaa yksilölle ”eväitä” oikeaksi määriteltyä, palkkatyöhön linkittyvää elämää varten. Palkkatyö edellyttää siis yhä enemmän osallisuutta koulutukseen. Nämä edellytykset eivät sinänsä velvoita mihinkään, mutta kuten Ulrich Beck (1995, 30) asian kärjistää, edellytykset ystävällisesti kehottavat yksilöä mieltämään itsensä yksilöksi, suunnittelemaan, ymmärtämään, soveltamaan ja toimimaan – tai vaihtoehtoisesti kärsimään epäonnistumisesta koituvat, itse aiheutetut seuraamukset. Voidaan siis väittää, että pääkirjoitusten syrjäytymispuheessa nuori, joka ei noudata oikeaksi määritettyä palkkatyöhön johtavaa elämänmallia, rikkoo moraalilakia, toimii talouden biopolitiikan toiveiden (tuottavuuden) vastaisesti ja saa näin yllään syrjäytymisriskin mustan pilven, kuten 26.3.1998 julkaistussa kirjoituksessa:

Työttömyys ja syrjäytyminen odottavat tietoyhteiskunnassa niitä, jotka eivät hanki riittävää opillista sivistystä. (HS 26.3.1998)

On syytä pysähtyä vielä hetkeksi tarkastelemaan palkkatyötä biopolitiikan taloutta painottavan luonteen näkökulmasta. Hyvinvointivaltiollisen moraalipuheen ja palkkatyön näkökulmasta ”syrjäytymiseen” kohdistuva biopolitiikka voidaan tulkita hyödyllisen työvoiman elämän turvaamisena ja hallintana juuri hyvinvointivaltion viitekehyksessä. Tällöin biopolitiikka pyrkii muovaamaan, hyödyntämään ja ohjaamaan ”syrjäytynyttä” yksilöä juuri hyvinvointivaltion ja kansantalouden tarpeisiin palkkatyössä. Palkkatyötä voitaisiin lähestyä myös esimerkiksi historiallisen protestanttisen työetiikan tai institutionalismin näkökulmasta, mutta biopoliittinen talous avaa palkkatyön hegemonisen aseman ja ”syrjäytymisen” välille tuoreen ja ennen kaikkea koko tutkimusasetelman kannalta havainnollisemman puolen. Talouden biopolitiikkaa hahmotelleen Akseli Virtasen mukaan nykyaikaisessa biopoliittisessa taloudessa on kyse tavasta, jossa yhteiskunnallinen tuotanto muutetaan koko taloudellisen tuotannon ehdoksi ja samalla tuotannon tappiot ja riski siirretään tämän toimenpiteen avulla yhteiskunnan kannettavaksi. Virtasen mielestä tuotanto taas vaatii julkisia menoja esimerkiksi koulutukseen, terveydenhuoltoon ja sosiaaliturvaan, jotka kattavat biopolitiikan kohdealueen eli yksilön koko elämänkaaren. Talouden biopolitiikan tarkoituksena on siis tuottaa juuri oikealla tavalla koulittuja työläisiä tuotannon tehtäviin. (Virtanen 2006, 214.)

Biopoliittisen talous, hyvinvointivaltiollinen moraalipuhe, palkkatyö ja ”syrjäytyminen” linkittyvät pääkirjoituksissa juuri lapsia ja nuoria käsittelevissä kannanotoissa. Hätä ja

huoli ennakoidusta ja todennäköisyydeksi muutetusta nuorten syrjäytymisriskistä, ”maalla ei ole varaa sallia 7-15 prosentin syrjäytymistä” (HS 12.8.2002), näyttäytyy siis hätänä yhteiskunnallisesta tuotannosta. Virtasen mallintamaa ajatusta mukaillen siis yhteiskunnallinen tuotanto, kuten nuorten koulutus, on taloudellisen tuotannon ehto. Lasten ja nuorten kohdalla kyse ei ole pelkästään koulutuksesta, vaan biopoliittikka ulotetaan lasten perheisiin asti, kuten 11.6.2002 julkaistusta pääkirjoituksesta voimme havaita:

...syrjäytyneiden perheiden lapset kaipaavat ulkopuolista tukea. Lasten paha olo kertaantuu myöhempinä vuosina ja tulee aikaa myöten kalliiksi myös yhteiskunnalle. (HS 11.6.2002)

Samalla Virtasta mukaillen tuotannon tappiot ja riski, kuten ”syrjäytyneet”, siirretään saman prosessin avulla yhteiskunnan kannettavaksi:

...ihmisiltä vaaditaan yhä enemmän ja ne, jotka eivät pysy mukana, syrjäytyvät entistä jyrkemmin. (HS 9.1.1990)

Kärjistäen biopoliittisen talouden voidaan nähdä osaltaan tuottavan syrjäytymisriskiä. Asetelma ei tietenkään ole näin mustavalkoinen. Myös biopoliittisen talouden ja palkkatyön moraalisen ulottuvuuden välinen yhteys voidaan nähdä häilyvänä. Toisaalta palkkatyön moraalisen luonteen voidaan ainoastaan nähdä paljastavan palkkatyön, yhteiskunnan tai hyvinvointivaltion ja ”syrjäytymisen” talous-biopoliittiset suhteet.

6 ASIANTUNTIJUUS ”SYRJÄYTYMISEN” KIVIJALKANA

”Syrjäytymisen” biopoliittisella rationaalisuudelle voidaan paikantaa vahva epistemologinen ydin: pääkirjoitusaineiston 43 tekstistä vain 4 ei perusta kannanottoaan asiantuntijuuteen. Toisaalta määrä osoittaa myös sanomalehden pääkirjoituksen journalististen konventioiden sidoksen asiantuntijuuteen. Pääkirjoitusten episteemistä luonnetta käsittelevän luvun tarkoituksena on tarkentaa vastausta kysymyksiin, miten pääkirjoitukset perustelevat kysymyksenasetteluaan asiantuntijuudella ja sen tuottamalla tosiasiatiedolla sekä miten pääkirjoitusten asiantuntijuus on muuttunut vuosina 1990–2006.

Helsingin Sanomien pääkirjoitukset, asiantuntijuus ja tosiasiatieto linkittyvät toisiinsa kolmella tasolla. Pääkirjoitukset käyttävät perinteistä asiantuntijuutta ja sen tuottamaa tosiasiatietoa kannanottojen perustelemiseen, toimivat itse asiantuntijana ja lopulta esittävät vaatimuksia asiantuntijoille. Pääkirjoitusten asiantuntijuus tiivistyy sen positioon tässä ketjussa: pääkirjoitus lainaa asiantuntijoilta, toimii asiantuntijana ja viestii asiantuntijoille. Tässä ketjussa ”syrjäytyminen” elää ja rakentuu sekä yhdistyy asiantuntijuuden tuottamaan tosiasiatietoon – ja saavuttaa lopulta totuuden aseman. Työkaluna tämän tiedon, asiantuntijuuden ja sen toimijoiden suhdevyöhdin purkamisessa toimii greismasilainen aktantti-tulkintateoria.

6.1 Asiantuntijuus ja keskustelu ”syrjäytymisestä”

Aineiston 43 pääkirjoituksesta 39 tekstiä perusteli kysymyksenasettelunsa, argumenttinsa ja toimenpide-ehdotuksensa asiantuntijuudella ja sen tuottamalla tiedolla. Pääkirjoitusten käyttämä asiantuntijuus jakautui kolmeen pääluokkaan: tieteeseen, viranomaisiin ja politiikkaan. Luokkana epämääräiseltä kuulostava politiikka sisältää eduskunnan lakiesitysten yhteydessä tehdyt raportit, valtioneuvoston raportit ja ministeriöiden julkaisut. Pääkirjoitukset perustivat kannanottonsa tieteeseen 21-, viranomaisiin 7- ja politiikkaan 12 kertaa. Kolmessa pääkirjoituksessa kaksi edellä mainituista asiantuntijuuksista esiintyi samanaikaisesti. Lisäksi kahdessa pääkirjoituksessa asiantuntijuus nousi esiin näiden kolmen luokan ulkopuolelta: kerran kirkosta ja kerran tarkentumattomista puheongelmien asiantuntijoista. Tämä asiantuntijuuden määrällistäminen voidaan tiivistää siten, että pääkirjoitusten käyttämä asiantuntijuus nousi 21 pääkirjoituksessa tieteestä ja 21

tapauksessa instituution (ministeriöt, viranomaiset, kirkko) oikeuttaman asiantuntijuuden kautta.

Havaintojen perusteella voidaan sanoa, että ”syrjäytymistä” käsittelevissä pääkirjoituksissa tiede, asiantuntijuus ja niiden tuottama tieto ovat hyvin keskeisessä osassa ”syrjäytymisestä” ja siihen kohdistetusta politiikasta puhuttaessa. Havainto tukee kahta aikaisemmin tehtyä hypoteesia. Pääkirjoitukset käyttävät tiedettä ja sen tuottamaa tietoa ”syrjäytymistä” koskevissa keskustelunavauksissaan ja kannanotoissaan, toisaalta taas koko keskustelu ”syrjäytymistä” on peräisin tieteestä. Pääkirjoitusaineistossa tavanomaista asiantuntijuuden roolia voidaan havainnollistaa esimerkiksi 17.4.2002 julkaistun pääkirjoituksen ”Lupaukset lasten olojen korjaamisesta toteutettava” kautta, jonka mukaan:

Pahoinvoivien ja syrjäytymisvaarassa olevien lasten sekä nuorten oloihin on odotettavissa merkittävää parannusta, jos hallitus ja muut päättäjät ryhtyvät heti toteuttamaan eduskunnalle annetun selonteon vaatimuksia. (HS 17.4.2002)

Pääkirjoituksen katkelmassa ”syrjäytymisvaarassa olevat lapset” rakentuvat ”eduskunnalle annetun selonteon” kautta. Selonteon takana taas voidaan olettaa olevan ministeriön virkamieskunta asiantuntijoinen. Kyse on asiantuntijuuden konkreettisesta muodosta, mutta tätä ei tuoda pääkirjoituksessa eksplisiittisesti esiin. Asiantuntijuus on institutionaalista, jossa asiantuntijatoimija, tässä tapauksessa (ministeriön) selonteko, seisoo sellaisella arvovaltaisella ja historiallisella jalustalla, jonka asiantuntijuuden asema on institutionalistoitu. Samalla sen tuottama tieto saa pääkirjoituksessa totuuden aseman. Toinen hyvä esimerkki pääkirjoitusten käyttämästä asiantuntijuudesta ja sen tuottamasta tosiasiatiedosta on tilastot. Tilastoilla voidaan nähdä selvä linkki sekä tieteeseen, operoivathan ne tieteellisin menetelmin, että myös edellä mainittuun institutionaaliseen asiantuntijuuteen. Tilastojen institutionaalinen asiantuntija-asema näkyy havainnollisesti esimerkiksi 6.6.1998 julkaistussa pääkirjoituksessa ”Aika ei hoida työttömyyttä”:

Helsingin 34000 työttömästä on erottumassa huolestuttavan suuri joukko parhaassa työiässä olevia ihmisiä, joille ei jostain syystä löydy töitä. Työllistämistoimet ovat kohdistuneet pääosin nuoriin ja vanhoihin pitkäaikaistyöttömiin, mutta keski-ikäen kynnyksellä olevat ovat jääneet syrjään. Se näkyy selvästi jo tilastoissa. Syrjäytyminen kasvaa huolestuttavasti. (HS 6.6.1998)

Tilastojen asiantuntijuuden kohdalla voidaan tehdä sama huomio, kuin aikaisemmin lainatun ”selonteon” kohdalla – pääkirjoitus ei eksplikoi, mistä tai kenen tekemästä tilastosta tai selonteosta on kyse, vaan oikeuttaa tämän asiantuntijatiedon käytön kannanottonsa perusteluun sellaisenaan.

Kysymys pääkirjoitusten käyttämän asiantuntijuuden ajallisista painopisteistä tieteen, viranomaisten ja politiikan välillä on sen sijaan ongelmallisempi. Voidaan perustellusti sanoa, että Helsingin Sanomien syrjäytymiskeskusteluun osallistuvien pääkirjoitusten asiantuntijuudessa ei ole tapahtunut muutosta vuosien 1990–2006 välisenä aikana esimerkiksi perinteisestä asiantuntijuudesta uuteen, avoimeen asiantuntijuuteen, murtumia akselilla tiede-viranomaiset-politiikka tai muutoksia asiantuntijuuden tuottamassa tiedossa. Toisaalta tarkasteltava 43 pääkirjoituksen aineisto on määrällisesti pieni, joten tällaisten yleistysten tekeminen ei välttämättä ole edes perusteltua. Tiede on pääkirjoitusten käyttämisestä asiantuntijuuden muodoista siis selvästi yleisin. Poikkeuksen tekee vuoden 2006 pääkirjoitukset, joissa tieteeseen vetosi kaksi-, viranomaisiin kolme- ja politiikkaan neljä pääkirjoitusta. Ei kuitenkaan edelleenkään voida tehdä johtopäätöksiä asiantuntijuuden liukumisesta mihinkään suuntaan. Ainoa pääkirjoitusten käyttämästä asiantuntijuudesta tehtävä keskeinen tulkinta on se, että pääkirjoitukset käyttävät syrjäytymispuheessaan perinteistä, instituutioihin, professioihin ja ennen kaikkea tieteeseen nojaavaa, asiantuntijuutta ja sen tuottamaa tietoa. Havaintoa perinteisestä asiantuntijuudesta ”syrjäytymisen” määrittelijänä voidaan tarkentaa avoimen asiantuntijuuden käsitteen avulla.

6.1.1 Perinteistä, mutta ei avointa

Perinteistä asiantuntijuuden määritelmää on problematisoitu niin sanotun avoimen asiantuntijuuden kautta. Kimmo Saaristo on hahmotellut avointa asiantuntijuutta Ulrich Beckin ja Anthony Giddensin asiantuntijuutta käsittelevien teesien pohjalta. Saaristo määrittelee avoimen asiantuntijuuden ”sellaiseksi ekspertiisiksi, joka luopuu etukäteen lukkoon lyödyistä, ainoasta oikeasta ja tieteelliseen tietoon perustuvasta asiantuntijuudesta”. Saaristo lähtee ympäristökysymyksiä ja asiantuntijuutta hahmottelevassa ajattelussaan siitä, että asiantuntijuus on kontekstuaalista, yhteisesti tuotettua ja jotain, joka perustuu julkisuuteen, kommunikaatioon ja luottamukseen. (Saaristo 2000, 15, 116, 139.) Hän

perustaa ajatuksensa Anthony Giddensin teesiin, jonka mukaan asiantuntija on joku, joka pystyy menestyksellisesti osoittamaan omistavansa joko erityistä taitoa tai sellaista tietoa, jota ”maallikolla” ei ole. Giddensin mukaan asiantuntijan ja maallikon erottaa toisistaan tiedon ja taidon epätasapaino, joka tekee toisesta toiseen nähden tietyssä asiassa tai tilanteessa auktoriteetin. (Giddens 1995, 119.) Vaikka ”syrjäytymistä” käsittelevien pääkirjoitusten havaittiin käyttävän perinteistä asiantuntijuutta, tulee silti kysyä, voimmeko edes jossain määrin puhua pääkirjoitusten kohdalla avoimesta asiantuntijuudesta tai perinteistä tieteeseen nojaavaa asiantuntijuutta haastavasta, kontekstuaalisesta vasta-asiantuntijuudesta? Vastaus on kieltävä, mutta se sisältää pienen varauksen.

Pääkirjoitukset eivät luovu etukäteen lukkoon lyödystä ja tieteelliseen tietoon perustuvasta asiantuntijuudesta. ”Syrjäytyminen” saa elinvoimansa tieteestä, ja tieteen tuottama tosiasiatieto sekä asiantuntijuus määrittävät hyvin pitkälle ”syrjäytymistä” koskevan keskustelun linjat. Yksikään 43 pääkirjoituksesta ei asetu ”syrjäytymistä” vastaan, kiellä sen olemassaoloa tai kritisoi tämän keskustelun reunaehtoja. Voidaan kysyä, voiko syrjäytymiskeskustelussa edes olla avointa asiantuntijuutta. Avoin asiantuntijuus tarkoittaisi perinteisen asiantuntijamonopolin, pääkirjoitusten tapauksessa tieteen ja sen tuottaman tiedon, murtamista ja vasta-asiantuntijuuden ilmestymistä. Esitetty pieni varaus koskeekin pääkirjoitusten roolia asiantuntijana.

6.2 Pääkirjoitus asiantuntijana

Pääkirjoitukset siis käyttävät perinteistä, institutionalisoitua asiantuntijuutta teemojensa ja väitteidensä perusteluun. Mikäli itse pääkirjoitusta tarkastellaan asiantuntijana, saa se kuitenkin kiinnostavia piirteitä edellä käsitellyn avoimen asiantuntijuuden ja vasta-asiantuntijuuden näkökulmasta. Esimerkiksi 21.5.1994 julkaistussa kirjoituksessa ”Ristiriitaisia tutkimustuloksia” katsotaan, että:

Vuoden kuluessa on julkistettu ainakin neljä nuorisotutkimusta, jotka lyövät enemmän tai vähemmän toisiaan korvalle. Viime joulukuussa kadotettu sukupolvi julistettiin keski-ikäisten mielikuvituksen tuotteeksi. Tammikuussa jo kerrottiin, että kolmannes ammattitutkinnon suorittaneista ja vuoden kortistossa viettäneistä on vaipunut apatiaan. Tuore nuorisobarometri taas todistaa, ettei lama ole vienyt nuorten työhaluja eikä koulutusintoa. Toiveikkuuden pitääkin kuulua nuoruuteen, ja ristiriitaisille tuloksille

riittää selityksiä...huomiota pitää kiinnittää myös siihen, että tarkasti lukien myös barometri osoittaa noin kymmenen prosentin menettäneen toiveikkuutensa. Se on huolestuttavaa. Tuskin maalla on varaa päästää niin suurta osaa jälkipolvesta syrjäytymään yhteiskunnasta. (HS 21.5.1994)

Ensinnäkin lainaus havainnollistaa tulkintänäkökulmaa Helsingin Sanomista ja sen pääkirjoituksista asiantuntijana ja ”syrjäytymistä” koskevan tiedon ja todellisuuskäsityksen tuottajana. Asiantuntijana on siis yleensä nähty joku, jolla on juuri tieteeseen perustuvaa tietoa, jonka avulla voidaan tehdä ennusteita ja suosituksia poliittista käyttöä varten. Pääkirjoitukset operoivat eri instituutioiden – aineistossa tieteen, politiikan ja virkamiesten, tulkinnasta riippuen myös – antaman arvovallan suojissa. Pääkirjoitusaineistossa moni kirjoitus perustaa yllä lainatun tavoin kannanottonsa vielä julkaisemattomalle tutkimukselle, jolloin lehdellä ja sen pääkirjoituksilla voidaan nähdä olevan tieteeseen perustuvaa, julkaisematonta tietoa, jonka avulla se tekee suosituksia päätöksentekijöille. Myös syrjäytymispuheen idiomaattisuuden kohdalla tehty tulkinta pääkirjoitusten ennakkointiin ja todennäköiseksi tekemiseen pyrkivästä luonteesta tukee osaltaan näkemystä Helsingin Sanomien pääkirjoituksista asiantuntijana. Pääkirjoitus ”Ristiriitaisia tutkimustuloksia” luo myös näkökulmia pääkirjoitusten asiantuntijuuden ja avoimen asiantuntijuuden yhteyksiin. Pääkirjoitus ei ota tutkimusten tuottamaa tosiasiatietoa varsinaisesti annettuna, vaan asettaa ne vastakkain ja haastaa niiden asiantuntijuuden. Tämä tapahtuu erilaisilla menetelmillä ja toisenlaisessa kontekstissa, kuin tieteen kaltaisessa perinteisessä asiantuntijuudessa. Tällöin pääkirjoituksen voidaan nähdä luopuvan etukäteen lukkoon lyödystä, tieteelliseen tietoon perustuvasta asiantuntijuudesta ja sen tuottamasta tiedosta. Tämä avoimen asiantuntijuuden ilmentymä on kuitenkin aineistossa yksin, sillä yksikään toinen pääkirjoitus ei aseta tulkitsemaansa asiantuntijuuden tuottamaa tietoa kritiikin tai vertailun kohteeksi. Havainnon tarkoituksena onkin osoittaa, millaista pääkirjoitusten käyttämä avoin, tai tulisiko sanoa avoimempi, asiantuntijuus voisi olla.

“Syrjäytymisen” näkökulmasta tärkeää on huomata myös se, että ”syrjäytymisen” käsite ei tule pääkirjoitukseen sen lainaamasta tieteellisestä tiedosta tai pääkirjoituksen ulkopuolisesta asiantuntijuudesta. Pääkirjoitus ”Ristiriitaisia tutkimustuloksia” tuo sen tosiasiatietona siihen itse, asiantuntijana. Se määrittelee itse ”syrjäytyneiksi” ne, jotka tieteellinen tutkimus määritteli toiveikkuutensa menettäneiksi ja apatiaan vaipuneista.

Anthony Giddensin teesiä mukaillen pääkirjoitukset operoivat ”syrjäytymisen” tapauksessa asiantuntijana pystymällä menestyksellisesti osoittamaan omistavansa sellaista tietoa, jota ”maallikolla”, tässä tapauksessa lukijalla, ei ole.

6.3 Asiantuntijuus syrjäytymispolitiikan rakentajana

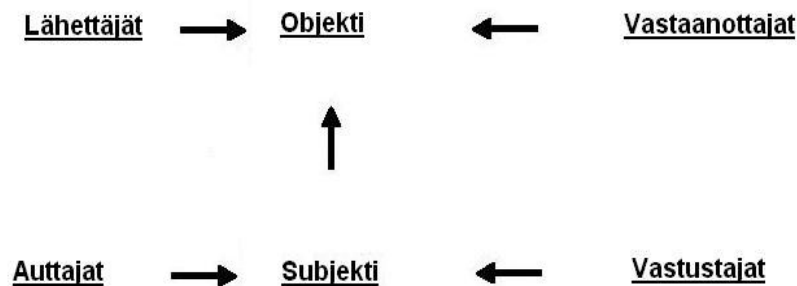
Helsingin Sanomien pääkirjoitusten syrjäytymispuhe perustaa siis kannanottonsa asiantuntijuuteen, ennen kaikkea tieteeseen, ja sen tuottamaan tietoon sekä rakentaa samalla itselleen positiota yhteiskunnallisena politiikan- ja talouden päättäjille suosituksia antavana asiantuntijana. Määritelmän ”asiantuntija on yleensä joku, jolla on juuri tieteeseen perustuvaa tietoa, jonka avulla voidaan tehdä ennusteita ja suosituksia poliittista käyttöä varten” kautta voidaan tehdä seuraava havainto. Määritelmässä tiede ja asiantuntijuus samaistetaan, mutta tehdään selvä ero suhteessa politiikkaan. Episteemisen luonteen kohdalla tehtyjen havaintojen ja ”syrjäytymisen” historian pohjalta voidaan esittää väite, jonka mukaan syrjäytymiskeskustelussa tämä määritelty ero asiantuntijuuden ja politiikan välillä hämärtyy – jopa katoaa. ”Syrjäytymisen vastaiset” politiikat eivät missään nimessä ole asiantuntijuudesta tai sen tuottamasta tiedosta irrallisia prosesseja, vaan pikemminkin asiantuntijuus toimii osana ”syrjäytymistä” järkeilevää biopolitiikkaa.

Peter Milleriä ja Nikolas Rosea (1997, 119) mukaillen voidaan todeta, että pääkirjoituksissa kietoutuvat eri asiantuntijuudet ja asiantuntijatiedon yhdistelmät käsitteellistävät, ennakoivat, problematisoivat ja todennäköistävät ”syrjäytymistä” ja asettavat sen tätä kautta politiikan kohteeksi. Pääkirjoitusten kirjavan asiantuntijuuden luoma tieto ei kuitenkaan pelkästään järkeile ”syrjäytymisen” hallintaohjelmien ja huolen mahdollisia kohteita, vaan myös osaltaan vaikuttavat niihin toimiin, joihin ”syrjäytymisvaaran” kohdalla todella ryhdytään. Näihin asiantuntijuuden, asiantuntijatoimijoiden ja niiden tuottaman tiedon yhdistelmiin voidaan pureutua A.J. Greimasin niin kutsutun aktanttimallianalyysin avulla.

6.4 Syrjäytymiskeskustelun asiantuntijuuksien suhteet

A.J. Greimasin hahmotteleman semioottisen tulkintateorian avulla pääkirjoitusten tekstit on mahdollista tulkita tarinoiksi. Analyysimallin keskiössä olevat aktantit ovat yleisiä, kaikissa tarinoissa toistuvia suhdekategorioita. Mallin ydin on subjektin ja objektin välinen

suhde, jonka ympärille kaikki muut aktantit ryhmittyvät. Lähettäjä motivoi subjektia tavoittelemaan objektia ja määrittää toiminnan arvopäämäärät. Auttaja tukee subjektia, kun taas vastasubjekti ja vastustaja pyrkivät estämään subjektin toimintaa. (Korhonen & Oksanen 1997, 57.) Analysoitaessa keskustelua ”syrjäytymisen” kaltaisesta abstraktista kysymyksestä, aktanttimalliin tavallisesti määritellyn vastasubjektin rooli ja tarpeellisuus hämärtyvät: asiantuntijuuden kohdalla vastasubjekti voisi tarkoittaa tietynlaista vasta-asiantuntijuutta, avointa asiantuntijuutta, joka haastaisi pääkirjoituksen perinteisen asiantuntijuuden. Koska Helsingin Sanomien ”syrjäytymistä” käsittelevät pääkirjoitukset nojaavat niin hegemonisesti perinteiseen asiantuntijuuteen, voidaan vastasubjekti ja vastustaja perustellusti sulauttaa aktanttimallissa toisiinsa.

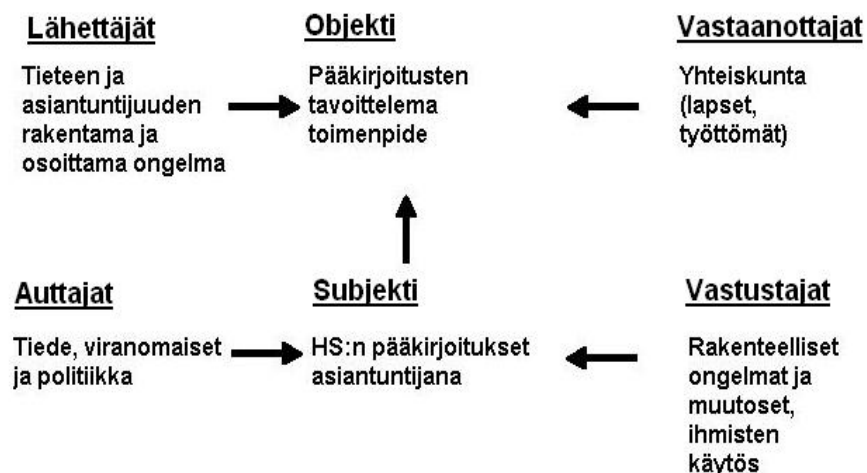
Kuvio 1. Aktanttimallin mukainen narratiivinen kaavio (Korhonen & Oksanen 1997, 57).

Yllä oleva narratiivinen kaavio on tarinan ideaalimuotoinen kuvaus. ”Syrjäytymistä” käsitteleviä pääkirjoituksia ”tarinoitettaessa” samaan rooliin voi ahtautua vastustajan ja lähettäjän kohdalla monia eri toimijoita, jotka saattavat olla sosiaalisten ongelmien ja yhteiskunnan kaltaisia elottomia objekteja tai abstraktioita. Miten pääkirjoitusten monisyistä asiantuntijuutta ja ennen kaikkea eri asiantuntijatoimijoiden suhteita voidaan sitten analysoida aktanttimallin kautta? Pääkirjoitusten tapauksessa aktantit ja kannanottojen tarinoittaminen vaativatkin erityistä ja perusteltua mielikuvitusta, koska tekstien aktantit operoivat hyvin abstraktilla ja ideologisella tasolla.

Aineiston tarinoittamisen aloitin sijoittamalla Helsingin Sanomien pääkirjoitukset asiantuntijana tarinan subjektiksi, jonka ympärille muut tarinoiden aktantit ryhmittyvät. Kirjasin jokaisesta pääkirjoituksesta aktantit juonitiivistelmään (Liite 1). Tämän pohjalta subjektista, objektista, lähettäjistä ja auttajasta muodostuivat käsitteellistetyt aktantit.

Vastaanottajien ja varsinkin vastustajien kohdalla aktantin nimeäminen oli sen sijaan problemaattisempaa, sillä pääkirjoitusten vastustajat eivät muodostaneet loogista aktanttia.

Subjektin rinnalle tarinan objektiksi rakentui pääkirjoituksen tavoitteleva tai ehdottama politiikka, toimenpide tai ehdotus. Subjektin ja objektin ympärillä lähettäjä, joka motivoi pääkirjoituksen asiantuntijuutta ehdottamaan toimenpidettä, muodostui tieteen ja asiantuntijuuden rakentamasta ja osoittamasta ongelmasta. Pääkirjoituksia asiantuntijana, subjektia, tukeva auttaja muodostui tieteestä ja muusta asiantuntijuudesta, ja linkittyi näin puolestaan vahvasti lähettäjään. Pääkirjoitusten tarinoissa vastaanottajiksi eli subjektin tavoittelemasta objektista hyötyviksi rakentuivat muun muassa yhteiskunta, kansa, työttömät, huono-osaiset ja lapset, jolloin vastaanottaja voidaan nimetä ”yhteiskunnaksi”. Kuten edellisessä kappaleessa todettiin, pääkirjoituksia asiantuntijana estämään pyrkivien vastustajien joukko oli sen sijaan kirjavampi: vastustajina toimivat erilaiset rakenteelliset ongelmat ja muutokset (kannustamattomuus, laman vaikutukset, talouskasvu, työttömyys, menestystä ihannoiva yhteiskunta, työelämän kiihtyvät vaatimukset ym.) tai yksilön käyttäytyminen (haluttomuus, kyvyttömyys, kiinnostuksen puute, häpeä). Tulkintojen perusteella voidaan muodostaa pääkirjoituksista seuraavanlainen kaavio:

Kuvio 2. Helsingin Sanomien ”syrjäytymistä” käsittelevistä pääkirjoituksista muodostettu asiantuntijuuksien ja niiden tuottaman tosiasiatiedon suhteita kuvaava aktanttimalli.

Pääkirjoitusten käyttämien asiantuntijuuksien ja asiantuntijatiedon löyhä ja monimutkainen suhdekimppu avautuu parhaiten, kun itse pääkirjoitus asiantuntijana roolitetaan

aktanttimallissa subjektin asemaan. Tällöin analyysin tarkoituksena on avata pääkirjoituksen ympärille rakentuvia suhteita niin sosiaalisiin ongelmiin, muihin asiantuntijatoimijoihin, tosiasiatietoon kuin koko yhteiskuntaan. Subjekti, pääkirjoitus asiantuntijana, hahmottuu siis sitä ympäröivän suhdeverkoston kautta. Aineistosta muodostettua narratiivista kaaviota voidaan havainnollistaa 20.1.1998 julkaistun pääkirjoituksen ”Kurjuus on kasvanut” avulla:

Vaikka vähenevä työttömyys ja laman loppu ovat todellisia ilon ja helpotuksen aiheita, läheskään kaikkien talousahdingosta kärsineiden elämä ei ole kääntynyt valoisampaan suuntaan. Piakkoin valmistuvan tutkimuksen alustavien tulosten mukaan työttömyys, sairaus ja köyhyys koettelevat nyt kolmeakymmentätuhatta ihmistä. Kurjistuvien määrä on viisinkertainen viime ja sitä edellisen vuosikymmenen lukuihin verrattuna.

Useat tähänastisista seurantatutkimuksista ovat osoittaneet, että Suomi selviytyi lamasta vähintään tyydyttävästi. Yhteiskunta ei jakautunut kahtia, kuolleisuus ei kasvanut ja leikattukin sosiaaliturva toimi kohtuullisen hyvin. Vasta nyt, pitkäaikaistyöttömyyden pitkittyessä, huono-osaisuus on alkanut kasautua huolestuttavasti.

Vähiten koulutetut joutuvat muita useammin työttömiksi ja heidän on vaikeampi saada uutta työtä. Kun työttömyys muuttuu pitkäaikaiseksi, ihmisten terveys alkaa pettää. Ansiotulojen puutteen ja henkisen tai ruumiillisen sairauden kantapäällä tupaan hiipii ennen pitkää kolmas kutsumaton vieras, köyhyys.

Sen jälkeen kurjuudesta on hyvin vaikea nousta, eivätkä uudet perusturvan supistukset ole oikea tapa kannustaa apatiaan vaipuneita uusiin ponnistuksiin olojensa kohentamiseksi. Hyvinvointivaltio toimii huonosti, jos köyhälistö kasvaa nopean talousnousun rinnalla. Ilmiötä ei saa hyväksyä väistämättömänä. Pahoin syrjäytyneille on turvattava ihmisarvoinen elämä samalla, kun huono-osaisuuden kasvua rajoitetaan sosiaali-, koulutus- ja terveysohjelmin. (HS 20.1.1998)

Pääkirjoitusten tavoitteleva toimenpide objektina. Yllä olevassa pääkirjoituksessa sen objekti, mitä pääkirjoitus asiantuntijana tavoittelee, voidaan jakaa kolmeen osaan. Ensinnäkin, pääkirjoituksen mielestä ”pahoin syrjäytyneille on turvattava ihmisarvoinen elämä”. Toiseksi se tavoittelee ”huono-osaisuuden kasvun rajoittamista sosiaali-, koulutus- ja terveysohjelmin”. Kolmannen tavoitteen näkeminen vaatii puolestaan hieman tulkintaa. Pääkirjoitus katsoo, että ”uudet perusturvan supistukset eivät ole oikea tapa kannustaa apatiaan vaipuneita uusiin ponnistuksiin olojensa kohentamiseksi”. Kyse on tietynlaisesta kannustavuusstrategiasta, ja pääkirjoituksen kolmantena pyrkimyksenä voidaankin nähdä

tavoite löytää ”oikea tapa kannustaa apatiaan vaipuneita uusiin ponnistuksiin olojensa kohentamiseksi”.

Pääkirjoituksen tavoittelemien toimenpiteiden kolme osaa heijastelevat koko aineistossa esiintyvien toimenpidevaatimusten kirjoa. Pääkirjoituksista muodostetussa narratiivisessa kaaviossa subjektin tavoittelema objekti rakentuu siis ensimmäisen osan kaltaisista moraalisisista vaatimuksista (”turvattava ihmisarvoinen elämä”) tai yleisellä tasolla liikkuvista, täsmentämättömistä toimenpide-ehdotuksista, kuten ”huono-osaisuuden kasvua rajoitettava sosiaali-, koulutus- ja terveysohjelmin”. Kolmas objektin osa on havainnoista ehdottomasti tärkein, mutta samalla tulkinnallisin. Toisaalta se rakentuu idiomaattisuuden kohdalla käsitellyn kalkylointiin pakottamisen ympärille: subjektin pyrkimys on saada ”syrjäytyneet” ”ponnistelemaan olojensa kohentamiseksi”. Toisaalta taas toimenpidevaatimus voidaan nähdä täysin vastakkaisena, hyvinvointivaltiota hätään huutavana vaatimuksena. Tällöin pääkirjoituksen ”ei oikeana tapana” kritisoimat ”perusturvan supistukset” käänntyvät vaatimuksiksi perusturvan lisäämisestä eli kyse on yksinkertaistetusti hyvinvointivaltiota vahvistavista pyrkimyksistä. Lainattu pääkirjoitus ”Kurjuus on kasvanut” ei kuitenkaan varsinaisesti esitä mitään konkreettista tavoitetta, mutta aineiston perusteella neljäntenä objektin ulottuvuutena voidaan nähdä juuri tarkka toimenpidevaatimus.

Tiede, viranomaiset ja politiikka auttajina. Kuten aikaisemmin havaittiin, asiantuntijuus toimii pääkirjoitusten syrjäytymispuheen kivijalkana: 43 kirjoituksen aineistossa vain 4 pääkirjoitusta ei käytä kannanottonsa perustelemiseen tieteen, viranomaisten tai politiikan asiantuntijuutta. Pääkirjoituksen ”ulkopuolinen” asiantuntijuus ottaakin narratiivisessa kaaviossa auttajan roolin subjektia tukemalla. Tieteen, viranomaisten tai politiikan asiantuntijuus siis auttaa subjektia, pääkirjoitusta asiantuntijana, perustelemaan ja saavuttamaan esitetty toimenpide. Perinteinen asiantuntijuus operoi institutionalisoidun arvovaltansa suojissa, kuten edellä lainatusta katkelmasta voimme huomata. Katkelmassa asiantuntijuutta käytetään tärkeänä koko kysymyksenasettelun rationalisoivana voimana: perinteinen asiantuntijuus ja sen totuudeksi muuttava voima operoi argumenteille, kuten ”piakkoin valmistuvan tutkimuksen tulosten mukaan” ja ”useat tähänastisista seurantatutkimuksista ovat osoittaneet”.

Tieteen ja asiantuntijuuden rakentama ja osoittama ongelma lähettäjänä. Tiede ja asiantuntijuus motivoivat kaaviossa subjektia tavoittelemaan objektia rakennetuilla ja osoitetuilla sosiaalisilla ongelmilla. Huomioitavaa on, että suurin osa subjektia, Helsingin Sanomien pääkirjoituksia asiantuntijana, motivoivista ongelma-asetteluista on tilastollisesti eksplikoituja: ”joutilaiden 15–19-vuotiaiden määrä OECD-maiden korkeimpia”, ”yksineläjien lisääntyminen”, ”suomalaisen väkivallan raakuus”, ”surulliset työttömyysluvut”, ”tuloerojen kasvu”, ”puheongelmien kasvu” ja ”nuorten pahoinvoinnin lisääntyminen”. Yllä lainattu pääkirjoitus ”Kurjuus on kasvanut” (HS 20.1.1998) perustelee sekä koko kysymyksenasettelunsa ja problematisointinsa että itse objektin, subjektin tavoitteen, sillä, että ”pitkäaikaistyöttömyyden pitkittyessä huono-osaisuus on alkanut kasaantua”. Kyseinen lause taas viittaa ”piakkoin valmistuvaan tutkimuksen alustaviin tuloksiin”, kärjistetyksi siis itse auttajaan.

Auttaja ja lähettäjä linkittyvät narratiivisessa kaaviossa tiiviisti yhteen. Tieteen ja asiantuntijuuden rakentama ja osoittama ongelma (lähettäjä) on luonnollisesti seurausta tieteestä, viranomaisista ja politiikasta asiantuntijana (auttaja). Linkittyminen havainnollistaa ”syrjäytymisen” biopoliittisen järkeilyn episteemistä luonteen linkittymistä perinteiseen, tieteeseen nojaavaan asiantuntijuuteen. Toisaalta auttajan ja lähettäjän linkittymistä voidaan osaltaan selittää generatiivisen kerrostuneisuuden avulla, jossa merkityksillä oletetaan olevan sekä syvä- ja pinnantasoa että myös diskursiivinen rakenne. Lähtökohtana on siis se, että ylempien tasojen merkitykset generoituvat alempien tasojen merkitysten pohjalta (ks. Sulkunen 1997, 46–47).

Yhteiskunta vastaanottajana. Vastanottoja-aktantti rakentui pääkirjoituksissa kahdesta käsitejoukosta. Pääkirjoitusten asiantuntijuuden vaatima toimenpide pyrki auttamaan sekä syrjäytymisriskin alaisuuteen määriteltäviä lapsia, nuoria, työttömiä ja pitkäaikaistyöttömiä että myös abstraktimpia vastaanottajia kuten kansaa ja yhteiskuntaa. Tämä kirjava joukko käsitteellistyi ”yhteiskunnaksi”. Paimenvallan näkökulmasta ”yhteiskunta” saa vahvoja viitteitä lauman käsitteeseen, mutta yllä olevasta katkelmasta voidaan tehdä vielä tärkeämpi, aikaisemmin sivuttu havainto. Pääkirjoitus ”Kurjuus on kasvanut” katsoo, että ”hyvinvointivaltio toimii huonosti, jos köyhälistö kasvaa nopean talousnousun rinnalla”. Lauseen voisi ensi silmäyksellä tulkita hyvinvointivaltion kritiikkinä, mutta lainauksen ja aikaisempien yhteiskunnan ja hyvinvointivaltion käsitteistä tehtyjen

havaintojen pohjalta hyvinvointivaltion ja yhteiskunnan käsitteiden rajan voidaan nähdä olevan erityisen häilyvä.

Rakenteelliset ongelmat ja muutokset sekä ihmisten käytös vastustajana. Greimasilaisessa tulkintateoriassa subjektia, pääkirjoituksia asiantuntijana, estämään pyrkivä vastustaja rakentuu pääkirjoituksissa siis erilaisista rakenteellisista ongelmista ja muutoksista tai vaihtoehtoisesti yksilön käyttäytymisestä. Vastaanottaja-aktantin tavoin vastustajan kohdalla lienee tarpeellista huomioida, että pääkirjoituksissa ei esiinny hyvinvointivaltion kritiikkiä, jossa hyvinvointivaltio rakentuisi subjektin vastustajaksi. Sen sijaan rakenteellisia ongelmia kuvataan pikemminkin eräänlaisella hyvinvointivaltion supistamisen kritiikillä. Yllä olevassa lainauksessa tämä aktualisoituu kritiikillä ”uusia perusturvan supistuksia” kohtaan.

7 ”SYRJÄYTYMISESTÄ” HUOLEHTIVA HYVINVOINTIVALTIOLLINEN RATIONAALISUUS

Idiomaattisuutta tulkinneessa neljännessä luvussa syrjäytymiskeskustelun ehkä keskeisimmäksi piirteeksi havaittiin sen rakentaminen riskin ja huolen kautta. ”Syrjäytyminen” määriteltiin riskiksi ennakkoinnin, todennäköisyyksien sekä erilaisten elämänkaaren vaiheiden ja tilanteiden problematisointien avulla. Velvollisuus sekä näiden riskin vakuuttamisesta että ”syrjäytyneiden” huolehtimisesta rakennettiin hyvälle paimenelle, hyvinvointivaltiolle. Samalla havaittiin, että huoli syrjäytymisriskin alaisista lapsista ja nuorista indikoi hyvän paimenen, hyvinvointivaltion, tarvetta tuntea laumansa läpikotaisin ulottamalla riskien ennakointi ja problematisointi yhä varhaisempaan vaiheeseen elämänkaarta. Toisaalta syrjäytymisriskiä rakentaessaan, ennakoidessaan ja problematisoidessaan pääkirjoitukset lukitsivat ”syrjäytyneen” yksilön tilaan ”syrjäytyneeksi” tai syrjäytymisriskin alaiseksi. Rakennettu syrjäytymisriski siis ikään kuin sitoo ”syrjäytyneen” kalkyloimaan omaa elämäänsä, koko elämänkaartaan, toisin sanoen kiinnittymään henkilökohtaisesti määrättyyn elämäntapaan.

Rationaalisuuden moraalisten muotojen kohdalla havaittiin, että sekä ”syrjäytyminen” että siihen suunnattu politiikka perustellaan hyvinvointivaltiollisen moraalin lähtökohdista. Velvollisuus syrjäytymisriskin vakuuttamisesta ja ”syrjäytyneistä” huolehtimisesta rakennetaan hyvinvointivaltiolle vetoamalla sen keskeisiin hyvinvointivaltion moraaliperiaatteisiin, esittämällä moitteita, joissa ”syrjäytyminen” on seurausta hyvinvointivaltion velvollisuuksien laiminlyönnistä ja katsotaan, että juuri yhteiskunta tai hyvinvointivaltio on vastuussa häiriönä ilmenevästä ”syrjäytymisestä”. Vastaavasti vastuuta ”syrjäytymisestä” ei vieritetä yksilölle itselleen, eikä samaista yksilöä vaadita tai velvoiteta nostamaan itseään itse aiheutetusta ”syrjäytymisen” tilasta tai syrjäytymisriskin kurimuksesta. Tässä moraalilakikokoelmassa palkkatyö nousee ainoaksi kansalaiselle velvollisuuksia rakentavaksi moraalilajiksi.

Episteemisen luonteen kohdalla päähavainto oli pääkirjoitusten tapa rakentaa keskustelu ”syrjäytymisestä” perinteisen asiantuntijuuden ja sen tuottaman tosiasiatiedon varaan. Pääkirjoitus käyttää, yleensä tieteen, asiantuntijuutta ja tosiasiatietoa sekä toimii itse asiantuntijana suuntaamalla kannanottoja talouden ja politiikan eliitille. Asiantuntijuus ja asiantuntijatieto ovat perinteistä – tieteeseen, politiikkaan ja instituutioihin – nojaavaa,

eikä pääkirjoituksissa esiinny tätä horjuttavaa vasta-asiantuntijuutta, haastavaa tietoa tai avointa asiantuntijuutta.

Analyysin tuloksista voidaan tulkita kaksi toisiinsa linkittyvää päätulosta. Ensinnäkin voidaan sanoa, että Helsingin Sanomien pääkirjoituksissa ”syrjäytyminen” ja sen hallinnointi rakennetaan eräänlaisen huolehtimirationaalisuutta ja hyvinvointivaltiollista rationaalisuutta sekoittavan diskursiivisen muodostelman kautta. Tätä tutkimustulosta tarkennetaan tässä luvussa saattamalla analyysin käsitteellistetyt puhetavat ja havainnot jo episteemisen luonteen kohdalla käytettyyn greimasilaiseen aktantti-malliin. Toiseksi, tämä havaittu huolehtiva hyvinvointivaltiollinen rationaalisuus ei käänny pääkirjoituksissa toisiin ilmiöihin, asiansyhteyksiin tai aikakausiin. Tähän rationaalisuuteen kiinnittyvät riskin, huolen ja hyvinvointivaltion käsitteet voidaan nähdä käsitteellisellä tasolla rationaalisuuden neljännen peruspiirteen kaltaisina käännettävyyksinä, mutta pääkirjoituksissa käsitteet eivät käänny, eikä syrjäytymiskeskusteluun käännetä uusliberalistista hallinnan rationaalisuuden ohjelmallista sanastoa. Tulos on monella tapaa ensimmäistä päätulosta merkittävämpi: se haastaa teoreettisesti ja empiirisesti havaitun näkemyksen siitä, että huono-osaisuuden hallinta ja siihen kiinnittyvä julkinen ja poliittinen keskustelu olisivat liukuneet 1980-luvulta alkaen uusliberalistiseen hallinnan rationaalisuuteen ja sen mukaiseen puheeseen. Ennen päätulosten tarkempaa avaamista ja niiden nostattamia kysymyksiä lienee kuitenkin perusteltua pysähtyä hetkeksi tarkastelemaan varsinaisessa analyysissä tehtyjen tulkintojen kestävyyttä, uskottavuutta ja kritiikkiä.

7.1 Analyysin tulosten kestävyys, uskottavuus ja kritiikki

Mikäli diskurssianalyttisen tutkimusotteen pyrkimyksenä nähdään ristiriitaisten, päällekkäisten ja yllättävien puhetapojen löytäminen ja paljastaminen itsestäänselvyyksien maastosta, muodostavat ”syrjäytymisen” rationaalisuuden pääpiirteet epäilyttävän kirkkaan, selkeän ja riidattoman kuvan. Muodostavatko tulkinnat syrjäytymispuheen slangista, moraalista muodosta ja episteemisestä luonteesta todella harmonisen ja ehjän kokonaisuuden, jossa puhetavat eivät ole keskenään ristiriitaisia tai saa toisistaan poikkeavia objekteja? Tehtyjen tulkintojen symmetrisyyttä ja riidattomuutta voidaan osaltaan testata kriittisesti määrällisellä, tulkintojen kestävyyttä ja hallitsevuutta havainnoimalla tarkastelulla. Määrällisessä testissä tarkastellaan, tukevatko pääkirjoitukset

havaittua puhetapaa. Puhetapojen tarkastelu tapahtuu tällöin kolmijaolla ”tukee”, ”ei tue” ja ”ei esiinny”.

Tulkinta syrjäytymiskeskustelun idiomaattisuutta hallitsevasta riskipuheesta esiintyy 23 pääkirjoituksessa. Riskipuheeseen kiinnittyvä ”syrjäytyneiden” huolehtimista korostavaa puhetta tukee puolestaan 16 pääkirjoitusta 43 tekstin aineistossa. Muissa aineiston teksteissä huolehtivaa riskipuhetta ei esiinny. Tärkeintä on kuitenkin huomata, että huolehtivaa riskipuhetta haastavia, ristiriitaisia tai eri objekteihin suuntautuvia diskursseja pääkirjoitusaineistossa ei esiinny. Monissa pääkirjoituksissa ”syrjäytymiseen” viitataan vain muutamalla virkkeellä, mikä selittää suurelta osin puhetapojen puuttumisen osasta pääkirjoituksia. Määrällisen tarkastelun perusteella voidaan kuitenkin todeta, että idiomaattisuuden kohdalla puhe syrjäytymisriskistä, sen vakuuttamisesta ja ”syrjäytyneistä” huolehtimisesta on pääkirjoituksissa hegemonisessa asemassa.

Myös hyvinvointivaltiollisen moraalipuheen asema pääkirjoituksissa on hegemoninen, sillä 32 pääkirjoituksen voidaan tulkita tukevan puhetapaa. Pääkirjoituksissa hyvinvointivaltiolle rakennettua asemaa ja tärkeyttä voidaan pitää jopa yllättävän hallitsevana. Hyvinvointivaltiolliselle moraalipuheelle löytyi kuitenkin myös kaksi (HS 24.12.1998 ja HS 8.1.2002) ristiriidassa siihen olevaa pääkirjoitusta. Selitystä tälle voidaan etsiä puhetavan luonteesta. Moraalipuhe muodostui kolmesta elementistä eli sen hyvinvointivaltiollista ja hyvää paimenta painottavasta luonteesta ja palkkatyöstä eräänlaisena puhetavan moraalilakina. Näistä elementeistä erityisesti palkkatyön oikeana moraalilakina voidaan nähdä kääntyvän myös hyvinvointivaltiollista moraalipuhetta vastustavaksi. Toisaalta hyvinvointivaltiollisen ulottuvuuden voidaan sanoa heijastuvan niin ”syrjäytymisen” riski- ja huolipainotuksista, keskustelun moraaliperiaatteista kuin myös perinteisen asiantuntijuuden hegemonisesta asemasta.

Episteemisen luonteen kohdalla tulos on ehkä kaikkein kristallisoitunein. Aineiston 43 pääkirjoituksesta lähes kaikki (39) perustavat kannanottonsa perinteiseen asiantuntijuuteen. Analyysin kohdalla tehtiin hahmotelma mahdollisesta avoimesta asiantuntijuudesta vasta-asiantuntijuutena ja perinteisen asiantuntijuuden hegemonisen aseman horjuttajana, mutta tämä perinteistä asiantuntijuuden haastava vasta-asiantuntijuus puuttui pääkirjoituksista lähes täysin.

On myös tärkeä huomata, että kysymys ajallisista muutoksista idiomaattisuuden, moraalisten puhetapojen ja asiantuntijuuden kohdalla tuotti yllättävän tuloksen. Minkäänlaista ajallista muutosta Helsingin Sanomien ”syrjäytymisen” idiomaattisuudessa, moraalisessa muodossa tai episteemisessä luonteessa vuosien 1990, 1994, 1998, 2002 ja 2006 välillä ei ole yksinkertaisesti tapahtunut. Tämä tulos kiinnittyy osaltaan hyvin olennaisesti tutkimuksen päätulokseen, jonka mukaan pääkirjoituksissa ei ole tapahtunut muutosta ja siirtymää hyvinvointivaltiollisesta uusliberalistiseen hallinnan rationaalisuuteen ja sen mukaiseen sanastoon.

Vaikka diskurssianalyttisen tutkimuksen tarkoituksena ei ole tehdä empiirisesti yleistettäviä päätelmiä, sitä sitovat tietyt luotettavuuden säännöt. Esimerkiksi pääkirjoituksista tulkittujen puhetapojen uskottavuus ja kestävyys eivät ole mustavalkoisia hegemoniakysymyksiä, joka sinetöitäisiin lopullisesti tukee-ei tue-leimalla. Puhetapojen määrällinen esiintyminen aineistossa kertoo kuitenkin analyysin kattavuudesta eli tulkitut ja käsitteellistetyt puhetavat eivät ole aineistossa satunnaisuuksia. Kysymys tutkimustulosten luotettavuuden muodostuukin sekä pääkirjoituksista tehtyjen kuvausten ja käsitteellistysten vakuuttavuudesta että itse tutkimusprosessin luotettavuudesta. Tehtyjen tulkintojen vakuuttavuus jää yleensä suurelta osin lukijan päätettäväksi. Tutkimusprosessin luotettavuuden kohdalla tämän pääkirjoitusten syrjäytymiskeskustelua analysoivan tutkielman voidaan nähdä täyttävän luotettavuuden kriteerit. Tekstianalyysi suoritettiin systemaattisesti käsittelemällä pääkirjoitukset rationaalisuuden pääpiirteiden ja tutkimuskysymysten avulla jäsentyneeseen juonitiivistelmään (LIITE 1). Näin analyysiprosessi eteni tutkimuskysymysten ehdoilla, eikä tarttunut tekstissä epäolennaisiin tai sattumanvaraisiin havaintoihin. Puhetavat nousivat itse aineistosta ja niiden piirteet käsitteellistettiin aineiston ja teoriataustan dialogin avulla.

Tutkimusteorian keskeisimmän käsitteen, rationaalisuuden, tulkinnallisuus muodostui sekä tutkimusapparaatin vahvuudeksi että heikkoudeksi. Esimerkiksi elämänkaaren kalkylointiin pakottava puhe voidaan nähdä tietynlaisena vastadiskurssina ja hyvinvointivaltiollisen puheen hegemonian haastajana. Kyse on osaltaan hallinnan rationaalisuuksien monimuotoisuudesta ja elastisuudesta. Ne ovat samaan aikaan päällekkäisiä ja erillisiä, välillä ne tuovat itsensä esiin piiloutuakseen taas johonkin toiseen rationaalisuuteen. Nikolas Rosen teoreettista hahmotelmaa hallinnan rationaalisuuden neljästä peruspiirteestä voidaan kuitenkin pitää käyttökelpoisena empiirisen analyysin

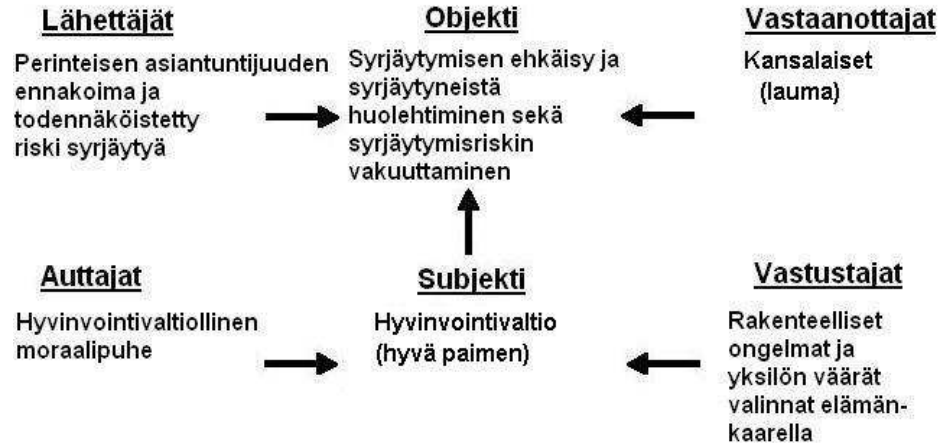
työkaluna. Se on uudenlainen lähestymistapa huono-osaisuuskeskustelun taustaoletuksiin ja itsestäänselvyyksien avaruuksiin. Ennen kaikkea se on uusi työkalu median yhteiskuntatieteelliseen tutkimukseen, ei foucault'laiseen hallinnan analytiikkaan.

7.2 Huolehtiva, hyvinvointivaltiollinen rationaalisuus

Analyysin tulosten pohjalta voidaan sanoa, että Helsingin Sanomien pääkirjoituksissa ”syrjäytyminen” ja sen hallinnointi rakennetaan eräänlaisen huolehtimisrationaalisuutta ja hyvinvointivaltiollista rationaalisuutta sekoittavan diskursiivisen muodostelman kautta. Tässä rationaalisuudessa sekoittuvat sekä solidaarinen ja valtiollinen huoli huono-osaisuudesta että hyvinvointivaltiollinen tapa reagoida uudenlaiseen epävarmuuteen rakennetun, ennakoitun ja problematisoidun syrjäytymisriskin avulla. Analyysin tulkintojen perusteella pääkirjoitusten ”syrjäytymisen” biopoliittinen rationaalisuus voidaan tulkita seuraavasti: se on eräänlaisen hyvinvointivaltiollisen huolidiskurssin alainen diskursiivinen muodostelma, jossa ”syrjäytyminen” on perinteisen asiantuntijuuden tuottamalla tosiasiatiedolla ennakoitu ja rakennettu riski, ja vastuu sekä moraalinen velvollisuus niin syrjäytymisriskin ehkäisystä kuin ”syrjäytyneistä” huolehtimisesta rakennetaan hyvinvointivaltiolle. ”Syrjäytymiseen” kiinnittyvä rationaalisuus on biopoliittista rationaalisuutta: syrjäytymispuheen yksi keskeisimmistä teemoista on hahmottaa ”syrjäytymisen” riskien kautta kansalaisten elämää ja sen turvaamista niin syrjäytymisriskin alaisen yksilön kuin koko väestön tasolla. Huolirationaalisuuden käsitteen käyttöä voidaan puolestaan perustella sillä, että pääkirjoituksissa huoli suuntautui ”syrjäytyneisiin” ja toisaalta tällä huolella myös oikeutetaan ehkäisevät toimenpiteet. Rationaalisuuden hyvinvointivaltiollinen luonne näyttäytyy myös pääkirjoitusten syrjäytymiskeskustelun valtio-kansalainen-kytköksessä. ”Syrjäytyneeksi” tai syrjäytymisriskin alaiseksi rakennettua kansalaista ei vastuullistettu, eikä häneltä vaadittu toimia oman tilanteensa parantamiseksi, vaan tämä vastuu ”syrjäytymisen” ehkäisemisestä ja syrjäytymisriskin vakuuttamisesta asetettiin (hyvinvointi)valtiolle.

Tulosta voidaan terävöittää pääkirjoitusten idiomaattisuudesta, moraalisisista muodoista ja episteemisestä luonteesta tehtyjä tulkintoja ja käsitteellistysten suhteita tarkentamalla. Tämä voidaan toteuttaa episteemisen luonteen kohdalla sovelletun greimasilaisen tulkintateorian avulla ja puristaa tuloksista tarinaksi käsitteellistetty – joskin

yksinkertaistettu – Helsingin Sanomien pääkirjoitusten ”syrjäytymisen” ja sitä hallinnoivan politiikan rationaalisuus:

Kuvio 3. Helsingin Sanomien pääkirjoitusten ”syrjäytymisen” diskursiivinen muodostelma narratiivisena kuviona (Foucault’n paimenvallan näkökulmasta).

Hyvinvointivaltio subjektina. Hyvinvointivaltio hyvänä paimenena käsitteellistettiin pääkirjoituksista sekä syrjäytymisriskien hallitsijana ja ”syrjäytyneistä” huolehtijana että hyvinvointivaltiollisena moraalipuheena. Greimasilaisessa tulkintakaaviossa hyvinvointivaltio asettuu subjektin asemaan, jossa se tavoittelee objektiä, ”syrjäytymisen” ehkäisyä, ”syrjäytyneistä” huolehtimista ja syrjäytymisriskin vakuuttamista. Hyvinvointivaltion subjektiasema jäsentääkin yhtä koko analyysin keskeisintä havaintoa, juuri hyvinvointivaltiolle rakennettua valtiollista roolia, velvollisuutta ja vastuuta riskien hallitsijana ja ”syrjäytyneiden” huolehtijana. Pääkirjoituksissa yhteiskunnan käsite operoi synonyyminä hyvinvointivaltiolle. Hyvän paimenen rooli rakennetaan ennen kaikkea valtiolliselle tasolle, jossa valtio, yhteiskunta ja hyvinvointivaltio toimivat samana paimenena ja toistensa synonyyminä. Yhteiskunta esiintyy yhteensä 13 pääkirjoituksessa hyvinvointivaltion synonyyminä. Ei-valtiollinen ja ei-julkinen hyvän paimenen voidaan katsoa tarvitsevan etuliiteyhteiskuntien (ks. Julkunen 2006, 34) käyttöä, jolla hyvinvointiajattelusta otetaan etäisyyttä, kuten esimerkiksi kansalaisten valtiosta riippumatonta toimintaa painottamalla kansalaisyhteiskunnan käsitteellä. Pääkirjoitusaineistossa etuliiteyhteiskuntia ei kuinkaan esiinny muutamaan yksittäistä, ei syrjäytymispolitiikan positiota kuvaavaa poikkeusta (tietoyhteiskunta, kansalaisyhteiskunta) lukuun ottamatta. Kun esimerkiksi Raija Julkunen (2006, 34) on nähnyt suomalaisessa

keskustelussa yhteiskunnan näyttäytyvän sekä (hyvinvointi) valtiona että etuliittein varustettuna holhousvaltioksi käsitetyt valtion kritiikkinä, pääkirjoitusaineistossa näistä toteutuu vain ensimmäinen.

”Syrjäytymisen” ehkäisy, ”syrjäytyneistä” huolehtiminen ja syrjäytymisriskin vakuuttaminen objektina. Toinen kaavion keskeisistä aktanteista, subjektin tavoittelema objekti, rakentuu subjektin tavoittelemista toimenpiteistä ja politiikasta. Näiden toimenpiteiden tekstuuri nousi havainnollisesti esiin idiomaattisuutta käsitelleessä luvussa: subjektia, hyvinvointivaltiota, vaaditaan niin ehkäisemään ja estämään ”syrjäytymistä”, huolehtimaan ”syrjäytyneistä” ja ”syrjäytyvistä” kuin myös vakuuttamaan ennakoitu ja problematisoitu riski ”syrjäytyä”.

Perinteisen asiantuntijuuden ennakoima ja todennäköistämä riski ”syrjäytyä” lähettäjänä. Perinteinen asiantuntijuus määrittyy perustellusti mallissa lähettäjäksi, joka saa subjektin tavoittelemaan objektia. Lähtökohtaisesti voidaan nähdä, että asiantuntijuus, erityisesti tiede, on luonut käsitteen sekä omalta osaltaan problematisoinut erilaisia elämänalueita riskiksi joutua käsitteen alaisuuteen. Pääkirjoituksissa perinteisen asiantuntijuuden rooli ongelmanasetteluiden ja tavoiteltujen objektien määrittäjänä on selkeä: neljää pääkirjoitusta lukuun ottamatta jokainen perustaa kannanottonsa perinteisen asiantuntijuuden tuottamaan tosiasiatietoon, jossa ennen kaikkea ”syrjäytymisen” riski on ennakoitu ja sille on luotu todennäköisyyksiä. Lähettäjänä perinteinen asiantuntijuus määrittää myös subjektin (hyvinvointivaltion) toiminnan arvopäämäärät eli valtiokeskeisen, hyvinvointivaltion huono-osaisuussopimuksellisen arvoperustaan ja hoivaan nojaavan tavoitteet.

Hyvinvointivaltiollinen moraalipuhe auttajana. Kaaviossa subjektia tukevana auttajana toimii hyvinvointivaltiollinen moraalipuhe, hegemoninen diskurssi, joka vetoaa hyvinvointivaltioon kiinnitettyihin lähimmäisyyden, ihmisarvoisen elämän, oikeudenmukaisuuden ja tasa-arvon kaltaisiin moraaliperiaatteisiin. Hyvinvointivaltiollinen moraalipuhe voidaan tällöin nähdä juuri hyvinvointivaltion – ei esimerkiksi yksityisen- tai kolmannen sektorin – toteuttaman ja tavoitteleman syrjäytymispolitiikan auttajana ja oikeuttajana.

Kansalaiset vastaanottajana. Vastaanottaja-aktantti voidaan määritellä valtion tai yhteiskunnan sekä yksilön välisen suhteen kautta käyttäen paimenvallan hyvän paimenen ja lauman dikotomiaa. On tärkeä huomata, että pääkirjoituksissa hyvän paimenen toiminta suunnataan sekä yksittäistä lauman jäsentä että itse laumaa kohti. Toisin sanoen hyvinvointivaltion tavoittelemasta objektista hyötyvät ”syrjäytyneiden” ja syrjäytymisriskin alaisuudessa olevien lisäksi kaikki kansalaiset hyvinvointivaltion universaalien ja tietynlaisten eettis-yhteisöllisten periaatteiden sekä yhteiskunnallisen vakauden tavoitteen mukaisesti.

Rakenteelliset ongelmat ja yksilön väärät valinnat elämänkaarella subjektin vastustajina. Pääkirjoitusten syrjäytymispolitiikan rationaalisuutta tarkentavan aktanttimallin viimeisenä osana subjektin eli hyvinvointivaltion toimintaa vastustaviksi elementeiksi pääkirjoituksissa rakennetaan rakenteelliset ongelmat sekä yksilön väärät valinnat elämänkaarella. Vastustaja-aktantista väärät valinnat elämänkaarella nousivat pääkirjoituksissa esiin kahdessa havainnossa. Ensinnäkin idiomaattisuuden kautta käsitteellistetty riski puhe pakotti kalkyloimaan elämänkaarta rakentamalla syrjäytymisriskiä tiettyjen elämänkaarella tehtyjen valintojen ympärille. Toiseksi väärät elämänkaarella tehdyt valinnat havainnollistuivat myös episteemisen luonteen kohdalla asiantuntijuuden problematisoidessa valintoja syrjäytymisriskiä aiheuttaviksi. Myös rakenteelliset ongelmat nousivat vastustamaan hyvinvointivaltion huolehtivaa syrjäytymispolitiikkaa. Rakenteellisina ongelmina näyttäytyivät esimerkiksi perusturvan supistukset, 1990-luvun alun lama, pitkäaikaistyöttömyys ja kiristyvät työelämän vaatimukset, mutta myös hyvinvointivaltiollisessa moraalipuheessa havaittu hyvinvointivaltion puutteellinen toiminta.

7.3 Hyvinvointivaltiollista, ei uusliberalistista rationaalisuutta

Lopuksi tullaan rationaalisuuden neljänteen peruspiirteeseen, käännettävyyteen. Käännettävyyden perusajatuksena on, että huolehtivan hyvinvointivaltiollisen rationaalisuuden kaltainen rationaalisuus ei rajoitu tiettyihin instituutioihin, hallinnonalaan, aikaan tai elämänalueeseen. Pääkirjoituksissa huolehtiva hyvinvointivaltiollinen rationaalisuus kiinnittyy palkkatyöhön, koulutukseen, sosiaalipolitiikkaan, ”syrjäytymisen” 1980-luvulta alkaneeseen historiaan sekä huono-osaisuuteen. Käännettävyyden perusajatuksessa rationaalisuus voi läpäistä nämä siirtyäkseen yhteydestä toiseen.

Pääkysymykseksi nousee kuitenkin se, käännettäänkö pääkirjoituksissa ”syrjäytymisen” ilmiöön, elämänalueeseen tai instituutioihin huolehtivasta hyvinvointivaltiollisesta rationaalisuudesta poikkeavia rationaalisuuksia. On hyvä huomata, että syrjäytymiskeskustelun keskeiset käsitteet huoli ja riski voidaan kyllä nähdä käsitteellisellä tasolla käännettävyyksinä. Hyvinvointivaltiollisella rationaalisuudella ei ole monopolia huolen tai riskin määrittelyyn – esimerkiksi riskin käsitteen puitteissa ”syrjäytyneiksi” luokiteltujen hallinnan rationaalisuus voi kehittyä millaiseksi tahansa.

Pääkirjoituksissa käännettävyyksiä ei kuitenkaan ole. Pääkirjoitusten syrjäytymiskeskustelussa ei tapahtunut ajallisia muutoksia, se ei ole laajentanut ”syrjäytyneiden” subjektipositioita, vastustanut hyvinvointivaltion pyrkimyksiä tai muuttuneita syrjäytymispolitiikan suuntaviivoja. ”Syrjäytyneisiin” suunnattu ohjelmallinen hallintapyrkimys pysyy pääkirjoituksissa huolehtivan hyvinvointirationaalisuuden ohjaamana, eikä siihen käännetä uusliberalistista hallinnan rationaalisuutta.

Tulos on erittäin keskeinen siksi, että se ei tue käsitystä, jonka mukaan suomalainen media ja poliittinen puhe olisivat viimeisten vuosikymmenten aikana asettuneet lähes yksiselitteisesti tukemaan hyvinvointivaltiota kritisoivaa uusliberalistista rationaalisuutta. Michel Foucault’n tutkimusperinteeseen nojaavissa teorioissa (esim. Dean 1999, Rose 1999) uusliberalistisen hallinnan rationaalisuuden on nähty levittäneen lonkeronsa kaikkialle länsimaiseen huono-osaisuuden hallintaan pyrkivään politiikkaan. Suomessa tästä siirtymästä erityisesti julkisen keskustelun osalta on olemassa empiiristä näyttöä. Esimerkiksi Pertti Alasuutarin (2006 44–45) mukaan uusliberalismin nähtiin saavuttaneen 1980-luvulta alkaen hallitsevan aseman julkisessa mielipiteenmuodostuksessa. Samaan aikaan myös hallitusohjelmat ja niitä ympäröivä poliittinen keskustelu siirtyivät hyvinvointivaltion sanastosta uusliberalistiseen eräänlaiseen kilpailuvalltion kieleen (Kantola 2006, 172–173). 1990-luvun alkuun tultaessa julkisuudessa oli Raija Julkunen (1992, 150–151) mukaan tapahtunut ”hegemoninen siirtymä eli irtautuminen hyvinvointivaltiollisista sitoumuksista, arvoista ja instituutioista – nimenomaan Suomessa”. Hyvinvointivaltiota ja sen sosiaalipoliittisia toimintajärjestelmiä ei enää pidetty ”syrjäytymisen” ainoana ratkaisijana. Toisaalta tulosta voidaan osaltaan selittää sillä, että median on katsottu (Heikkilä 2001; Heikkinen 1999) pyrkivän

vastustamaan ”syrjäytymisen” kaltaisia sisäisiä jännitteitä ja yhteiskunnan rakenteellisia muutoksia yhteiskunnan yhtenäisyyden nimissä.

Puhe syrjäytymiseksi kutsutusta ilmiöstä on yleensä indikaattoreiden ja tilastojen kyllästämää. Tällaista keskustelua peittävän itsestäänselvyyksien verhon taakse kurkistetaan kuitenkin edelleen liian harvoin. Tuula Helneen (2002) suomalaisen syrjäytymisen käsitteen juuriin tarttuneen väitöskirjan pääsanoma oli, että puhe syrjäytymisestä on puhetta yhteiskunnasta. Helsingin Sanomien pääkirjoitusten perusteella puhe syrjäytymisestä ei ole varsinaisesti puhetta yksilöiden – ”sisällä” tai ”ulkona” olevien – keskinäisistä suhteista, vaan ennen kaikkea puhetta akselilla valtio-kansalainen. Puhe syrjäytymisestä on siis puhetta hyvinvointivaltiosta – sen arvoista, instituutioista ja mahdollisista kriiseistä. Se on tapa pyrkiä tekemään hyvinvointivaltio ymmärrettäväksi. Syrjäytymisen käsite on uusi kortti viimeisten vuosikymmenten hyvinvointivaltion huono-osaisuussopimuksen jatkoneuvotteluissa. Näissä neuvotteluissa puhe syrjäytymisestä on puhetta siitä, millaiseksi yksilön ja hyvinvointivaltion suhde rakennetaan. Itsestäänselvyyksien verhon taakse on siis kurkistettava jatkossakin.

KIRJALLISUUS

- Alasuutari, P. 2006. Suunnittelutaloudesta kilpailutalouteen: miten muutos oli ideologisesti mahdollinen? Teoksessa R., Heiskala & E., Luhtakallio (toim.) Uusi jako. Miten Suomesta tuli kilpailukyky-yhteiskunta. Helsinki: Gaudeamus, 43–64.
- Alasuutari, P. 1996. Toinen tasavalta. Tampere: Vastapaino.
- Bauman, Z. 1996. Postmodernin lumo. Tampere: Vastapaino.
- Beck, U. 1995. Poliitiikan uudelleen keksiminen: kohti refleksiivistä modernisaation teoriaa. Teoksessa U., Beck & A., Giddens & S., Lash Nykyajan jäljillä. Tampere: Vastapaino, 3-81.
- Berger, P. & Luckmann, T. 1994. Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen: tiedonsosiologinen tutkielma. Helsinki: Gaudeamus.
- Dean, M. 1999. Governmentality. Power and Rule in Modern Society. London: Sage.
- Dean, M. 1996. Foucault, government and the enfolding of authority. Teoksessa A., Barry & T., Osborne & N., Rose (toim.) Foucault and Political Reason. Liberalism, Neo-Liberalism and Rationalities of Government. London: UC L-Press, 209–229.
- Eräsaari, R. 2002. Avoimen asiantuntijuuden analytiikka. Teoksessa I., Pirttilä & S., Eriksson (toim.) Asiantuntijoiden areenat. Jyväskylän yliopisto: SoPhi.
- Eskola, J. & Suoranta, J. 2005. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino.
- Ewald, F. 2003. Normi yhteisen mittapuun asettajana. Suomalainen lakimiesyhdistys.
- Ewald, F. 1991. Insurance and Risk. Teoksessa G., Burchell & C., Gordon & P., Miller (toim.) The Foucault Effect. Studies in Governmentality. Lontoo: Harvester Wheatsheaf.
- Fairclough, N. 1997. Miten media puhuu. Tampere: Vastapaino.
- Foucault, M. 2005. Tiedon arkeologia. Tampere: Vastapaino.
- Foucault, M. 2000. "Omnes et singulatum": Toward a Critique of Political Reason. The New York Press, 303.
- Foucault, M. 1998. Seksualisuuden historia. Tampere: Gaudeamus.
- Foucault, M. 1982. The Archaeology of Knowledge. Lontoo: Tavistock Publications.
- Foucault, M. 1980. Power/Knowledge – Selected interviews and Other Writings 1972–1977. Lontoo: Harvester Wheatsheaf.
- Giddens, A. 1995. Elämää jälkitraditionaalisessa yhteiskunnassa. Teoksessa U., Beck & A., Giddens & S., Lash Nykyajan jäljillä. Tampere: Vastapaino. 83–152.

- Hacking, I. 1997. Lasten hyväksikäytön muodostuminen ja muovaaminen. Teoksessa S., Hänninen & J., Karjalainen (toim.) Biovallan kysymyksiä. Kirjoituksia köyhyyden ja sosiaalisten uhkien hallinnoimisesta. Tampere: Gaudeamus, 197–251.
- Heikkilä, M. 2000. Syrjäytymisen tutkimus 1990-luvulla. Teoksessa M., Heikkilä & J., Karjalainen (toim.) Köyhyys ja hyvinvointivaltion murros. Helsinki: Gaudeamus.
- Heikkilä, H. 2001. Ohut ja vankka journalismi. Kansalaisuus suomalaisen uutisjournalismin käytännöissä 1990-luvulla. Tampere: Tampereen yliopistopaino.
- Heikkinen, V. 1999. Ideologinen merkitys kriittisen tekstintutkimuksen teoriassa ja käytännöissä. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Helén, I. 2005. Genealogia kritiikkinä. *Sociologia* 2/2005, 93–109.
- Helén, I. 2004. Hyvinvointi, vapaus ja elämän politiikka: Foucaultilainen hallinnan analytiikka. Teoksessa K., Rahkonen (toim.) Sosiologian nykykeskusteluja. Helsinki: Gaudeamus, 206–236.
- Helén, I. & Jauho, M. 2003. Terveyskansalaisuus ja elämän politiikka. Teoksessa I., Helén, I. & Jauho, M. (toim.) Kansalaisuus ja kansanterveys. Helsinki: Gaudeamus.
- Helne, T. 2002. Syrjäytymisen yhteiskunta. Helsinki: Gummerus.
- Helne, T. 1994. Erään muodin tarina – 1980-luvun suomalaisesta syrjäytymiskeskustelusta. Teoksessa M., Heikkilä & K., Vähätalo (toim.) Huono-osaisuus ja hyvinvointivaltion muutos. Tampere: Gaudeamus.
- Helne, T. & Karisto, A. 1993. Syrjäytymisen ongelma. Teoksessa O., Riihinen (toim.) Sosiaalipolitiikka 2017. Näkökulmia suomalaisen yhteiskunnan kehitykseen ja tulevaisuuteen. Juva: WSOY.
- Hemánus, P. 1972. Sanomalehden pääkirjoituksen päämääristä ja keinoista. Tampere: Tampereen yliopiston tiedotustutkimuksen laitos.
- Hietaniemi, T. 1989. Johdatus Max Weberin sanastoon ja käsitteistöön. Teoksessa M., Weber Maailmanuskonnot ja moderni länsimainen rationaalisuus. Tampere: Vastapaino.
- Hänninen, S. 1990. Julkisuus, normi, valta. Huono-osaiset ehdollistetussa julkisuudessa. Teoksessa R., Eräsaari (toim.) Sosiaalitoimi imagonaarisessa julkisuudessa. Jyväskylä: Jyväskylän yliopiston yhteiskuntapolitiikan laitoksen työpapereita 59.
- Julkunen, R. 2006. Kuka vastaa? Hyvinvointivaltion rajat ja julkinen vastuu. Helsinki: Stakes.
- Julkunen, R. 2004. Yhteiskunta vakuutuksena, vakuutus yhteiskuntana. Teoksessa T.,

- Helne, & S., Hänninen & J., Karjalainen (toim.) Seis yhteiskunta – tahdon sisään!
Jyväskylä: SoPhi, 249–268.
- Julkunen, R. 2001. Suunnanmuutos – 1990-luvun sosiaalipoliittinen reformi Suomessa.
Tampere: Vastapaino.
- Julkunen, R. 1992. Hyvinvointivaltio käännekohdassa. Tampere: Vastapaino.
- Kajanoja, J. 1999. Syrjäytyminen, työvoiman tarjonta ja työllisyys. VATT-
keskustelualoitteita 211. Helsinki: Valtion taloudellinen tutkimuskeskus.
- Kantola, A. 2006. Suomea trimmaamassa: suomalaisen kilpailuvaltion sanastot.
Teoksessa R., Heiskala & E., Luhtakallio (toim.) Uusi jako. Miten Suomesta tuli
kilpailukyky-yhteiskunta. Helsinki: Gaudeamus, 156-178.
- Kantola, A. 2002. Markkinakuri ja managerivalta. Poliittinen hallinta Suomen 1990-luvun
talouskriisissä. Helsinki: Loki-kirjat.
- Korhonen, I. & Oksanen, K. 1997. Kertomuksen semiotiikka. Teoksessa P., Sulkunen &
J., Törrönen (toim.) Semioottisen sosiologian näkökulmia. Helsinki: Gaudeamus,
54–71.
- Kortteinen, M. & Tuomikoski, H. 1998. Työtön. Tutkimus pitkäaikaistyöttömien
selviytymisestä. Helsinki: Tammi.
- Kusch, M. 1993. Tiedon kentät ja kerrostumat – M. Foucault'n tieteentutkimuksen
lähtökohdat. Oulu: Kustannusosakeyhtiö Pohjoinen.
- Lehtonen, H. & Heinonen, J. & Rissanen, P. 1986. Syrjäytymiskäsitteen käytön ongelmia.
Sosiaalihuollon julkaisuja 12/1986.
- Lemke, T. 2001. The Birth of Bio-Politics – M. Foucault's Lecture at the Collège de
France on Neo-Liberal Governmentality. *Economy & Society* Vol. 30. Nro. 2, 190–
207.
- Luostarinen, H. & Uskali, T. 2006. Suomalainen journalismi ja yhteiskunnan muutos.
Teoksessa R., Heiskala & E., Luhtakallio (toim.) Uusi jako – miten Suomesta tuli
kilpailukyky-yhteiskunta. Helsinki: Gaudeamus, 179–201.
- Meyer, T. 2002. *Media Democracy. How the Media Colonize Politics*. Cambridge: Polity.
- Miller, P & Rose, N. 1997. Köyhiä ohjelmoimassa: köyhyyslaskelma ja asiantuntijatieto.
Teoksessa S., Hänninen & J., Karjalainen (toim.) Biovallan kysymyksiä.
Kirjoituksia köyhyyden ja sosiaalisten uhkien hallinnoimisesta. Tampere:
Gaudeamus.
- Miller, P. & Rose, N. 1989. Poliittiset rationaalisuudet ja hallintatekniikat. *Politiikka* 30 (3),
145–158.

- Ojakangas, M. 2004. Kenen tahansa hyvinvointiyhteiskunta. Teoksessa T., Helne & S., Hänninen & J., Karjalainen (toim.) Seis yhteiskunta – tahdon sisään! Jyväskylä: SoPhi, 55–66.
- Palonen, K. 1997. Kootut retoriikat. Esimerkkejä politiikan luennasta. Jyväskylä: SoPhi.
- Pietilä, K. & Sondermann, K. 1994. Sanomalehden yhteiskunta. Tampere: Vastapaino.
- Rabinow, P. & Rose, N. 2006. Biopower Today. *BioSocieties* 2/2006, 195–218.
- Rauhala, P-L. 2000. Onnettomat, oikeudettomat ja osattomat – huono-osaisuus virallistulkinnoissa. Teoksessa M., Heikkilä & J., Karjalainen (toim.) Köyhyys ja hyvinvointivaltion murros. Helsinki: Gaudeamus, 58–73.
- Rose, N. 1999. Powers of Freedom: Reframing Political Thought. Cambridge: University Press.
- Ruotsalainen, S. 2005. Syrjäytyminen – syrjäyttäminen. Helsinki: TA-tieto.
- Saaristo, K. 2000. Avoin asiantuntijuus. Ympäristökysymys ja monimuotoinen ekspertiisi. Jyväskylä: Nykyculttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja.
- Silver, H. 1994. Social Exclusion and Social Solidarity. Three Pradigms. *International Labour Rewiew* 133 (5–6), 531–578.
- Sipilä, J. 1985. Sosiaalipolitiikan tulevaisuus. Helsinki: Tammi.
- STM, Sosiaali- ja terveysministeriö. 1992. Ehkäisevän sosiaalipolitiikan työryhmän muistio. Työryhmämuistio 14. Helsinki.
- Sulkunen, P. 1997. Todellisuuden ymmärrettävyys ja diskurssianalyysin rajat. Teoksessa P., Sulkunen & J., Törrönen (toim.) Semioottisen sosiologian näkökulmia. Helsinki: Gaudeamus, 13–53.
- Virtanen, A. 2006. Biopoliittisen talouden kritiikki. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Väliverronen, E. 1998. Mediatekstistä tulkintaan. Teoksessa A., Kantola, I., Moring & E., Väliverronen. (toim.) Media-analyysi. Tekstistä tulkintaan. Helsinki: Helsingin yliopiston lahden tutkimus- ja koulutuskeskus, 13–39.
- Väärälä, R. 2000. Tarvitseeko Suomi syrjäytymisen vastaista ohjelmaa? Teoksessa M., Heikkilä & J., Karjalainen Köyhyys ja hyvinvointivaltion murros. Helsinki: Gaudeamus, 74–85.
- Vähämäki, J. 1998. Elämänpolitiikka ja biopolitiikka. Teoksessa J.P., Roos & T., Hoikkala (toim.) Elämänpolitiikka. Helsinki: Gaudeamus, 128–151.

LIITE 1 Näyte pääkirjoituksen juonitiivistelmästä

Kurjuus on kasvanut (Helsingin Sanomien pääkirjoitus 20.1.1998)

Moraalinen muoto	Idiomaattisuus
<ul style="list-style-type: none">- ”Huono-osaisuus on alkanut kasautua huolestuttavasti”.- ”Hyvinvointivaltio toimii huonosti, jos köyhälistö kasvaa nopean talouskasvun rinnalla”.- Huono-osaisuuden kasvua ja syrjäytymistä ”ei saa hyväksyä väistämättömänä”.- ”Pahoin syrjäytyneille turvattava ihmisarvoinen elämä”.	<ul style="list-style-type: none">- Syrjäytyminen tarkoittaa huono-osaisuuden kasautumista.- Vähäinen koulutus johtaa työttömyyteen, sen pitenemiseen, köyhyyteen, terveyden menettämiseen ja lopulta syrjäytymiseen.- Syrjäytyminen on riski.- ”Uudet perusturvan supistukset eivät ole oikea tapa kannustaa apatiaan vaipuneita uusiin ponnistuksiin olojensa kohentamiseksi”.
Episteeminen luonne	Asiantuntijuuden suhteet
<ul style="list-style-type: none">- Perustaa kannanottonsa ”piakkoin valmistuvaan tutkimuksen alustaviin tuloksiin”.- Vetoaa myös laman vaikutusten kohdalla ”useisiin tähänastisiin seurantatutkimuksiin”.	<ul style="list-style-type: none">- Subjekti: Pääkirjoitus asiantuntijana- Objekti: Syrjäytymistä ja huono-osaisuuden kasvua rajoitettava- Lähettäjä(t): Kurjuus on kasvanut ja huono-osaisuus kasautuu.- Auttaja(t): Tutkimus ja sen osoittama tosiasiatieto.- Vastaanottaja(t): Huono-osaiset ja syrjäytyneet.- Vastustaja(t): Laman vaikutukset, perusturvan supistukset

LIITE 2 Aineiston Helsingin Sanomien pääkirjoitukset

9.1.1990	Monimutkaiset lähiöpulmat
28.5.1990	Nuorten riskitavat vakava vaara
5.7.1990	Epätasa-arvoinen kuolema
27.3.1994	Nuoret saatava kortistosta työn oppiin ja koulutukseen
21.5.1994	Ristiriitaisia tutkimustuloksia
8.8.1994	Saalistajat liikkeellä
6.12.1994	Synkkä tutkimustulos
2.1.1998	Arjen turvallisuuden ja pienen ihmisen puolesta
4.1.1998	Pääkaupunkiseudun kasvu luo monia paineita
5.1.1998	Ajoissa puheterapiaan
20.1.1998	Kurjuus on kasvanut
3.3.1998	Työkyvyttömät eläkkeelle
12.3.1998	Tasa-arvo tuskin kaatuu koulujen painotuksiin
26.3.1998	Vuosikymmenen häpeä
27.3.1998	Näkijöitä riittää, pulaa on tekijöistä
6.6.1998	Aika ei hoida työttömyyttä
30.6.1998	Somalinuorten toimeentulo purkaantuu väkivaltana
10.7.1998	Katkaisuhoitoa syrjäytyville
24.12.1998	Köyhimpien toimeentulo niukentunut entisestään
8.1.2002	Vastaus on työ
25.3.2002	Tuhopoltto on vain oire
17.4.2002	Lupaukset lasten olojen korjauksesta toteutettava
25.4.2002	Opetuskuilu ei saa revetä
6.5.2002	Koulujen tasoeroihin ei saa tyytyä
11.6.2002	Lapsiperheiden vuoro - ainakin lupauksissa
16.7.2002	Ryhdikäs kirkko panisi pisteen naisten sorrolle
12.8.2002	Riittävä yöuni vähentäisi monia koulunkäyntiongelmia
3.9.2002	Kiinnostava koulukokeilu
2.10.2002	Hyvä kun nuoria muistetaan
17.10.2002	Syrjäytyminen heijastuu henkirikoksiin
22.10.2002	Opintojen ohjausta parannettava
2.11.2002	Hyvinvointivaltion ylläpito edellyttää selkeitä valintoja
20.12.2002	Miesten kriisikeskus tulee tarpeeseen
27.12.2002	Yksineläjät toivovat hyväksyntää
5.3.2006	Järkevä opetus ei ole syrjintää
2.4.2006	Nuoria ei saa päästää joutilaisuuteen
9.4.2006	Syrjäytyvät nuoret tarvitsevat apua
4.5.2006	Kouluviihtyvyyttä ei pidä hakea työpäiviä pidentämällä
7.5.2006	Suomessa on 150000 työkykyistä ihmistä reservissä
5.8.2006	Aktivointi- vai vaalikampanjaa?
6.8.2006	Oppisopimuksella pääsee työhön
26.8.2006	Lasten hätään puututtava ajoissa
28.12.2006	Tärkeä ohjelma väkivaltaa vastaan